БЕРТОЛЬТ БРЕХТ

ЖИТТЯ ГАЛІЛЕЯ

(п’єса в перекладі В. Стуса)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ГАЛІЛЕО ГАЛІЛЕЙ.

АНДРЕА САРТІ.

СИНЬЙОРА САРТІ, економка Галілея, мати Андреа.

ЛЮДОВИКО МАРСІЛІ, багатий молодий чоловік.

КУРАТОР Падуанського університету, синьйор ПРІУЛІ.

САГРЕДО, друг Галілея.

ВІРДЖІНІЯ, дочка Галілея.

ФЕДЕРЦОНІ, шліфувальник лінз, помічник Галілея.

ДОЖ.

РАДНИКИ.

КОЗІМО МЕДІЧІ, великий герцог Флоренції.

ГОФМАРШАЛ.

ТЕОЛОГ.

ФІЛОСОФ.

МАТЕМАТИК.

СТАРША ПРИДВОРНА ДАМА.

МОЛОДША ПРИДВОРНА ДАМА.

ЛАКЕЙ ГЕРЦОГА.

ДВІ ЧЕРНИЦІ.

ДВА СОЛДАТИ.

СТАРА ЖІНКА.

ТОВСТИЙ ПРЕЛАТ.

ДВОЄ ВЧЕНИХ.

ДВОЄ ЧЕНЦІВ.

ДВОЄ АСТРОНОМІВ.

ДУЖЕ ХУДИЙ ЧЕРНЕЦЬ.

ДУЖЕ СТАРИЙ КАРДИНАЛ.

ПАТЕР ХРИСТОФОР КЛАВІУС, астроном.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ.

КАРДИНАЛ-ІНКВІЗИТОР.

КАРДИНАЛ БАРБЕРІНІ, згодом ПАПА УРБАН VIII.

КАРДИНАЛ БЕЛЛАРМІН.

ДВОЄ ПИСАРІВ-ЧЕНЦІВ.

ДВІ МОЛОДІ ДАМИ.

ФІЛІППО МУЦІУС, вчений.

СИНЬЙОР ГАФОНЕ, ректор Пізанського університету.

ВУЛИЧНИЙ СПІВЕЦЬ.

ЙОГО ЖІНКА.

ВАННІ, ливарник.

УРЯДОВЕЦЬ.

ВИСОКОПОСТАВЛЕНИЙ УРЯДОВЕЦЬ.

СУБ’ЄКТ.

ЧЕРНЕЦЬ.

СЕЛЯНИН.

ПРИКОРДОННИК.

ПИСАР.

ЧОЛОВІКИ, ЖІНКИ, ДІТИ.

1.

Галілео Галілей, викладач математики Падуанського університету, прагне довести правильність нового вчення Коперніка про будову всесвіту.

У тисяча шістсот дев’ятім році

Світильник розуму осяв

Всю Падую з малого дому.

Галілео Галілей обрахував:

Земля — у русі, Сонце — нерухоме.

Убогий кабінет Галілея в Падуї. Ранок. Хлопець АНДРЕА, син домоправительки, приносить шклянку молока і булочку.

ГАЛІЛЕЙ (весело пирхаючи, вмивається до пояса). Постав молоко на стіл, та дивись, не закрий якої книги.

АНДРЕА. Мати каже, треба вже заплатити молочареві. А то він враз опише круг навколо нашого дому, синьойре Галілео.

ГАЛІЛЕЙ. Треба казати "опише коло", Андреа.

АНДРЕА. Як хочете. Коли не сплатите, то він опише нас круго́м, синьойре Галілео.

ГАЛІЛЕЙ. А коли судовий виконавець, синьойр Камбіоне, прямуватиме до нас, яку відстань він пройде між двома точками?

АНДРЕА (широко всміхаючись). Найкоротшу.

ГАЛІЛЕЙ. Гаразд! Я щось для тебе маю. Поглянь-но за таблицями зірок.

Андреа витягає велику дерев’яну модель сонячної системи.

АНДРЕА. Що це таке?

ГАЛІЛЕЙ. Астролябія: ця штука показує, як обертаються планети навколо Землі. Так вважали старі люди.

АНДРЕА. Як?

ГАЛІЛЕЙ. Ось розгляньмо. Насамперед, опиши, що бачиш.

АНДРЕА. Посередині камінець.

ГАЛІЛЕЙ. Це — Земля...

АНДРЕА. А круг неї одне над одним кільця.

ГАЛІЛЕЙ. Скільки їх?

АНДРЕА. Вісім.

ГАЛІЛЕЙ. Це кристалічні сфери.

АНДРЕА. На кільцях кульки.

ГАЛІЛЕЙ. Це — планети.

АНДРЕА. А тут стрічки, і на них якісь слова.

ГАЛІЛЕЙ. Які слова?

АНДРЕА. Назви планет.

ГАЛІЛЕЙ. А саме?

АНДРЕА. На нижчій кулі написано "Місяць". А на верхній — "Сонце".

ГАЛІЛЕЙ. А тепер покоти "Сонце".

АНДРЕА (рухає кільця чаші). Як гарно. Але ж... Ми тут немов закорковані.

ГАЛІЛЕЙ (витираючись). Так, так, я відчув те саме, коли вперше побачив цю штуку. Деякі люди це відчувають. (Кидає рушник до Андреа, щоб той потер йому спину). Стіни, кільця і нерухомість! Цілих два тисячоліття людство вірило, що Сонце і всі небесні тіла обертаються навколо нього. Папа, кардинали, князі, вчені, капітани, купці, перекупки риби і школярі вірили, що буцім-то нерухомо сидять в цій кристалічній сфері. Але віднині ми вирушаємо, Андреа, в далеку подорож. Бо старі часи минули, настав новий час. Ось уже сто років, як людство жде чогось.

У містах стало тісно, в головах теж. Забобони й чума. Віднині ж знаймо: так є, але так не буде. Адже все рухається, мій друже. Я навіть сказав би, що все почалося з кораблів. Споконвіку вони держалися берегів. Та нараз покинули їх і рушили у відкрите море.

По нашому старому континенту пішла чутка: десь є нові континенти. І відколи наші кораблі до них добились, регочуться на всій землі: велике страшне море — не таке вже велике й не таке страшне. Забаглося дослідити причини всіх речей: чому падає камінь, коли його впустиш, і як це він зноситься вгору, коли його жбурнеш. Що не день — то нове відкриття. Навіть столітні діди нащулюють вухо, аби почути від юнаків, що в світі нового.

Вже багато відкритого, та ще більше можна відкрити. Отже, роботи буде і новим поколінням.

Ще юнаком я бачив у Сієні, як кілька мулярів, посперечавшись сливе п’ять хвилин, замінили тисячолітній спосіб пересування гранітних брил: вони тільки по-новому линви розташували. Відтоді я збагнув: старі часи минули, настав новий час. Незабаром людство пізнає свою оселю, небесне тіло, на якому воно живе. Йому вже не досить того, що написано в старих книгах.

Бо там, де тисячоліттями гніздилась віра, тепер оселився сумнів. Всі кажуть: так, це написано в книгах, але ж дозвольте нам тепер самим поглянути. З найбільш призвичаєними істинами тепер не церемоняться: сумніваються в тому, в чому раніш ніколи не сумнівались.

Від цього знявся такий вітер, що розвіяв поли золототканих одінь князів і прелатів, заголивши і товсті і сухі ноги — такі ж ноги, як і в нас. А небо, як виявилось, — порожнє. Тому й зчинився на світі веселий регіт.

Але води Землі крутять нові прядки і кросна на мануфактурах і різні пристрої на корабельних верфях; в линвових і парусних майстернях на новий лад одночасно рухаються п’ятсот рук. Повір мені, ще за нашого життя про астрономію провадитимуть на всіх базарах. Навіть сини перекупок риби бігатимуть до школи. Бо жадібним до нового людям наших міст сподобається, коли нова астрономія дасть змогу рухатись і Землі. Завжди вважали, що зорі пришпилені до кристалічного склепіння і

тому не падають. А тепер ми набралися мужності і дозволяємо їм вільно і без упину плавати в порожнечі. І вони йдуть у далеку подорож, отак, як наші кораблі, без упину в далеку безкінечну подорож.

А Земля весело кружляє навколо Сонця, і перекупки риби, купці, князі, кардинали і навіть сам папа — кружляють разом із нею.

Всесвіт за ніч утратив свій єдиний центр, а на ранок їх стало безліч. Бо можна вважати за центр усе і нічого: раптом стало багато простору.

Наші кораблі запливають далеко-далеко, наші планети і сузір’я рухаються в безкінечному просторі, навіть у шаховій грі тури нині рухаються по-новому, через усі поля. Як каже поет? "О рання-рань початку!.."

АНДРЕА.

"О рання-рань початку!

О свіжий подих вітру

Від берегів нових!"

Але ж пийте молоко, бо скоро знов прийдуть люди.

ГАЛІЛЕЙ. А ти добре втямив те, про що я тобі казав учора?

АНДРЕА. Про що? Про оте Коперникове крутіння?

ГАЛІЛЕЙ. Еге!

АНДРЕА. Ні. Хіба я можу це зрозуміти? Це ж важко, а мені в жовтні буде тільки одинадцять.

ГАЛІЛЕЙ. Я хочу, щоб ти це зрозумів. І щоб усі це зрозуміли. Саме для того ж я й працюю, і купую дорогі книжки, замість платити за молоко.

АНДРЕА. Але ж я бачу на власні очі, що Сонце увечері не там, де вранці. Воно ж не може спинитись, ніколи в світі!

ГАЛІЛЕЙ. Він бачить! Що ти бачиш? Ти нічого не бачиш, тільки лупаєш очима. А треба бачити. (Ставить залізний умивальник посеред кімнати). Нехай це буде Сонце. Сідай. (Андреа сідає на стілець, Галілей стає позаду нього). Де Сонце, справа чи зліва?

АНДРЕА. Зліва.

ГАЛІЛЕЙ. А як воно опиниться справа?

АНДРЕА. Звісно, коли ви його перенесете вправо.

ГАЛІЛЕЙ. І тільки? А коли так? (Бере його разом зі стільцем і робить ним півоберта). Де тепер Сонце?

АНДРЕА. Справа.

ГАЛІЛЕЙ. А воно рухалось?

АНДРЕА. Що ні, то ні.

ГАЛІЛЕЙ. А що рухалось?

АНДРЕА. Я.

ГАЛІЛЕЙ (Гримає). Неправда твоя! Дурню! Стілець!

АНДРЕА. Але ж і я з ним разом!

ГАЛІЛЕЙ. Звичайно. Стілець — це Земля. А ти — на ній.

СИНЬЙОРА САРТІ (увійшла, щоб прибрати ліжко). Що ви коїте з моїм сином, синьойре Галілео?

ГАЛІЛЕЙ. Я вчу його бачити, Сарті.

СИНЬЙОРА САРТІ. Тим, що волочите його по кімнаті?

АНДРЕА. Не треба, мамо, ти цього не втямиш.

СИНЬЙОРА САРТІ. Овва! А ти вже втямиш, аякже! До вас прийшов молодий синьйор, хоче вчитись. Дуже гарно вбраний, і з рекомендаційним листом. (Подає). Ви довчите мого Андреа до того, що він скаже: двічі по два є п’ять. Він уже й так плутає все, що ви йому кажете. Вчора увечері він доводив мені, що буцім-то Земля крутиться навколо Сонця. Він твердо переконаний, що це якийсь там пан Кіпернікус обчислив.

АНДРЕА. А хіба ж Кіпернікус не обчислив цього, синьйоре Галілео? Ну, скажіть їй самі!

СИНЬЙОРА САРТІ. Як?! Ви справді втовкмачуєте йому в голову такі дурниці? Та він ще вибовкне це в школі, а тоді духовні синьйори прийдуть до мене скаржитися, що він верзе всяку нечестиву нісенітницю. Майте сором, синьйоре Галілео!

ГАЛІЛЕЙ (снідає). Синьйоро Сарті, на підставі наших досліджень ми — Андреа і я — після палкої дискусії зробили відкриття, яке ми більше не в силі тримати в секреті від світу. Настав новий час, велика доба, за якої жити просто приємно.

СИНЬЙОРА САРТІ. Он як! Ну, раз так, то є надія, що ми, нарешті, зможемо сплатити молочареві борг, синьйоре Галілео. (Показуючи на

листа). Зробіть мені цю єдину ласку — не відсилайте хоч цього учня. Я все думаю про гроші за молоко. (Виходить).

ГАЛІЛЕЙ (сміючись). Дайте мені принаймні випити це молоко. (До Андреа). Все ж таки ми вчора дещо зрозуміли!

АНДРЕА. Я їй так сказав тільки для того, щоб її здивувати. Але це ж не так. Ви ж обернули стілець боком, а не отак (показує поступове обертання руками). Бо так би я упав зі стільця, і це — факт. Чому ви не перевернули стільця? Бо тоді було б доведено, що я і з Землі впав би. От що!

ГАЛІЛЕЙ. Я ж тобі довів...

АНДРЕА. Але минулої ночі я дійшов такої думки: коли б Земля оберталася так, то я провисів би цілу ніч головою донизу. А це — факт.

ГАЛІЛЕЙ (бере зі столу яблуко). Отже, це буде Земля...

АНДРЕА. От не беріть ви завше такі приклади, синьйоре Галілео. Так ви будь-що доведете.

ГАЛІЛЕЙ. Гаразд. (Кладе яблуко назад).

АНДРЕА. Прикладами ви завше зможете все довести, ви хитрий. Я ж не можу тягати свою матір на стільці, як ото ви мене. Бачте, який це поганий приклад. Ну, а що з того, коли яблуко буде Землею? Що з того?

ГАЛІЛЕЙ (сміється). Та ти ж не хочеш цього знати.

АНДРЕА. Візьміть його знову. Як же це так, що я не висну вночі головою донизу?

ГАЛІЛЕЙ. Ось як: це Земля, а тут стоїш ти. (Застромлює в яблуко скіпочку, відколоту від поліна, взятого коло печі). А тепер Земля обертається.

АНДРЕА. А тепер я висну вниз головою.

ГАЛІЛЕЙ. Як то? Ану дивись добре. Де зараз голова?

АНДРЕА (показує на яблуці). Ось тут. Унизу.

ГАЛІЛЕЙ. Що? (Обертає яблуко назад). Хіба голова не на тому ж місці? Хіба ноги не внизу? Може, коли я обертаю, ти так стоїш?.. (Виймає скіпку і перевертає її).

АНДРЕА. Ні. А чому ж я зовсім не помічаю обертання?

ГАЛІЛЕЙ. Бо ти обертаєшся із Землею разом. Ти, і повітря над тобою, і все, що на земній кулі.

АНДРЕА. А чому видає так, ніби Сонце ходить?

ГАЛІЛЕЙ (знов обертає яблуко зі скіпкою). Значить, під собою ти бачиш Землю, вона завжди під тобою, і для тебе вона нерухома. А тепер поглянь угору. Ось лампа над твоєю головою, а вже, коли я оберну, то що тепер над твоєю головою? Отже, що тепер вгорі?

АНДРЕА (повертається слідом за ним). Піч.

ГАЛІЛЕЙ. А де лампа?

АНДРЕА. Внизу.

ГАЛІЛЕЙ. Ага! То ж бо й є!

АНДРЕА. Здорово! Ото вона здивується!

Входить ЛЮДОВИКО МАРСІЛІ, багатий юнак.

ГАЛІЛЕЙ. У нас тут просто, як у млині.

ЛЮДОВИКО. Добрий ранок, синьйоре. Мене звуть Людовико Марсілі.

ГАЛІЛЕЙ (читаючи про себе рекомендаційний лист). Ви були в Голландії?

ЛЮДОВИКО. Де я багато чував про вас, синьйоре Галілео.

ГАЛІЛЕЙ. Ваша родина має маєтності в Кампаньї?

ЛЮДОВИКО. Матері забаглося, аби я трохи світа побачив, почув, що в світі трапляється і таке інше...

ГАЛІЛЕЙ. А в Голландії ви почули, що в Італії, наприклад, трапляюсь я?

ЛЮДОВИКО. А раз мати бажає, щоб я і з науками зазнайомився...

ГАЛІЛЕЙ. Приватні уроки — десять скуді за місяць.

ЛЮДОВИКО. Дуже добре, синьйоре.

ГАЛІЛЕЙ. До чого маєте хист?

ЛЮДОВИКО. До коней.

ГАЛІЛЕЙ. Ах, так?

ЛЮДОВИКО. Я до наук не здатний, синьйоре Галілео.

ГАЛІЛЕЙ. А в такому разі п’ятнадцять скуді на місяць.

ЛЮДОВИКО. Дуже добре, синьйоре Галілео.

ГАЛІЛЕЙ. Я зможу приймати вас тільки зрання. Це вже замість тебе, Андреа. З тобою вже не випадає вчитись. Бач, ти ж не платиш.

АНДРЕА. То я вже піду. Можна, я візьму це яблуко?

ГАЛІЛЕЙ. Бери.

Андреа виходить.

ЛЮДОВИКО. Вам доведеться набратися зо мною терпіння. Головне, що в науках завжди виходить не так, як підказує здоровий глузд. Візьміть, наприклад, цю сміховинну трубу, що її продають в Амстердамі. Я уважно роздивився. Шкіряна трубка з зеленої шкіри, а в ній дві лінзи: одна така (показує руками ввігнуту лінзу), а друга (показує опуклу) отака. Кажуть, одна збільшує, а друга зменшує. Кожна розумна людина збагнула б, що вони вирівнюють одна одну. Аж ні. Крізь цю штуку все ніби побільшується уп’ятеро. Така ваша наука.

ГАЛІЛЕЙ. А що ж здається вп’ятеро більшим?

ЛЮДОВИКО. Дзвіниці, голуби, все що вдалині.

ГАЛІЛЕЙ. І ви самі бачили ці побільшені дзвіниці?

ЛЮДОВИКО. Так, прошу, синьйоре.

ГАЛІЛЕЙ. І ця труба має дві лінзи? (Робить ескіз на аркушику паперу). Такий вона має вигляд? (Людовико киває). І давно винайдена?

ЛЮДОВИКО. Гадаю, що не давніше від кількох днів. Саме коли я від’їздив з Голландії, вона з’явилася в продажу.

ГАЛІЛЕЙ (майже привітно). І нащо то вам вивчати саме фізику. Чому не конярство?..

Непомітно для Галілея входить СИНЬЙОРА САРТІ.

ЛЮДОВИКО. Мати вважає, що трохи науки таки треба. Знаєте, тепер увесь світ і шклянки вина не вип’є без науки.

ГАЛІЛЕЙ. Ви могли б з таким самим успіхом вивчати мертві мови або теологію. Це ж легше. (Бачить синьйору Сарті). Гаразд, приходьте у вівторок уранці.

Людовико виходить.

ГАЛІЛЕЙ. Не дивись так на мене. Я ж його взяв.

СИНЬЙОРА САРТІ. Бо вчасно мене побачив. Там жде куратор університету.

ГАЛІЛЕЙ. Проси його, він дуже до речі. Це ж, мабуть, п’ятсот скуді. Тоді я обійдусь без учнів.

Синьйора Сарті вводить КУРАТОРА.

(Закінчує одягатись, тим часом пише на папірці якісь числа). Добрий день, позичте мені пів-скудо.

Куратор дістає з гаманця монету і подає Галілею, той передає її синьйорі Сарті.

Пошліть Андреа до майстра, що робить окуляри, хай купить дві лінзи, тут записані розміри.

Синьйора Сарті виходить з папірцем.

КУРАТОР. Я прийшов до вас з приводу вашого прохання збільшити вам утримання до тисячі скуді. На жаль, я про це не можу клопотатися перед університетом. Знаєте, математичні колегії не дають університетові ніякого прибутку. Математика — чисте мистецтво, так би мовити. Не те, щоб республіка не цінила її, цінить, та ще й як високо. Вона не така вже необхідна наука, як філософія, не така корисна, як теологія, але ж вона дає знавцям таку безмежну насолоду!

ГАЛІЛЕЙ (за своїми паперами). Шановний мій синьйоре, я не можу прожити на п’ятсот скуді.

КУРАТОР. Але ж, синьйоре Галілею, ви читаєте по дві лекції двічі на тиждень. Ваша надзвичайна слава напевне приведе до вас скільки завгодно учнів, які можуть сплачувати приватні лекції. Хіба у вас немає приватних учнів?

ГАЛІЛЕЙ. Синьйоре, в мене їх забагато. Я вчу їх і вчу, а коли ж мені самому вчитися? Чоловіче Божий, я ж не такий мудрагель, як панове з філософського факультету. Я дурень. Я нічого не тямлю. Я мушу латати дірки в своїх знаннях. А коли ж мені це робити? Коли мені досліджувати? Синьйоре, моїй науці ще дуже бракує знань! В найбільших проблемах у нас нині нема ще нічого, крім гіпотез. А ми правимо доказів від самих себе. А як же мені просуватися вперед, коли я, щоб утримати себе, мушу кожному телепневі з грошима втовкмачувати, що паралельні лінії перетинаються в безкінечності?

КУРАТОР. Не забувайте, що республіка, хоч, може, й не так багато платить, як деякі князі, зате гарантує свободу досліджень. Ми, в Падуї, допускаємо до слухання лекцій навіть протестантів. Ми навіть надаємо їм наукових ступенів. Синьйора Кремоніні ми не тільки не видали інквізиції, коли нам довели, — чуєте, синьйоре Галілею, довели, — що він дозволяє собі антирелігійні висловлювання, ба, навіть затвердили йому збільшене утримання. Аж у Голландії відомо, що у Венеціанській республіці інквізиція не має впливу. А це чогось таки варте для вас, астронома, бо астрономія така наука, де вчення церкви віддавна вже не має належного авторитету.

ГАЛІЛЕЙ. Синьйора Джордано Бруно ви, проте, вислали до Риму. Бо він поширював учення Коперніка.

КУРАТОР. Не за те, що він поширював учення Коперніка, — звичайно, невірне, — а тому, що він не венеціанець, та й не мав тут посади. Отже, на його спалення посилатися нічого. Разом з тим, при всіх наших свободах, я все ж таки радив би не вимовляти на повен голос ім’я того, кого так виразно прокляла церква. Навіть і тут не слід — так, так, навіть тут.

ГАЛІЛЕЙ. Ваш захист свободи думок, мабуть, річ дуже хосенна, чи не так? Показуючи пальцем, що десь панує і палить людей інквізиція, ви тим самим задешево наймаєте добрих викладачів. Захист від інквізиції ви собі сплачуєте тим, що вкрай зменшуєте їм утримання.

КУРАТОР. Несправедливо! Несправедливо! Що вам була б за користь, коли б перший-ліпший неосвічений ченчик з інквізиції міг би простісінько заборонити ваші думки. Троянди з колючками, а князі з ченцями, синьйоре Галілею!

ГАЛІЛЕЙ. А яка користь із свободи досліджень, коли немає часу досліджувати? А що робити з набутками досліджень? Покажіть-но

добродіям з Синьйорії оці дослідження законів падіння (показує на паку рукописів) та поспитайте, чи не варті вони надбавки з кілька скуді?

КУРАТОР. О, вони варті безмірно більшого, синьйоре Галілею.

ГАЛІЛЕЙ. Не безмірно, синьйоре, а всього п’ятисот скуді.

КУРАТОР. Гроші платять лише за те, що дає гроші. Якщо вам потрібні гроші, то слід запропонувати щось інше. За науку, яку ви продаєте, ви можете правити стільки, скільки зиску має з неї покупець. Наприклад, філософія, якою торгує синьйор Коломбо у Флоренції, дає князеві щонайменше десять тисяч скуді на рік. Ваші закони падіння, безперечно, наробили сенсації. Їм аплодують у Парижі і в Празі. Але панове, які плещуть у долоні, не виплатять Падуанському університетові того, що він на вас витрачає. Ваш фах — то ваша біда, синьйоре Галілею.

ГАЛІЛЕЙ. Розумію: вільний гендель, вільне дослідження... І — вільний гендель дослідженням, чи не так?

КУРАТОР. Але ж, синьйоре Галілею! Що за концепція! Дозвольте сказати, я не зовсім розумію ваші кпини. В квітучій торгівлі республіки я не вбачаю нічого, що було б варте зневаги. Та ще менш бажано мені, давньому кураторові університету, говорити про наукові дослідження в такому, з вашого дозволу, легковажному тоні.

Тим часом Галілей тоскно поглядає на свій робочий стіл.

Подивіться, що навколо вас! Рабство, під ярмом якого ледь животіють науки по деяких містах! Там ріжуть паси зі шкіряних палітурок старовинних фоліантів. Там ні до чого знати, як падає камінь, досить тільки знати те, що писав Аристотель. Очі їм тільки для того, щоб читати. Навіщо їм нові закони падіння? Для них важливі тільки закони упадання на коліна. А протиставте цьому ту нескінченну радість, з якою наша республіка сприймає ваші мислі, якими б сміливими вони не були. От де

ви маєте змогу досліджувати! От де працювати! Ніхто не стежить за вами, ніхто не гнітить вас! Наші купці добре знають, що означає краща якість полотна в змаганні з флорентійськими конкурентами, і з цікавістю прислухаються до вашого заклику: "поліпшити фізику!" Та й фізика ж багато чим завдячує вимозі поліпшити якість ткацьких верстатів. Наші найвидатніші громадяни цікавляться вашими дослідженнями, відвідують вас, випробовують ваші винаходи. А в них час — дорогий. Не зневажайте торгівлі, синьйоре Галілею. Тут ніхто не стерпить, щоб вашій праці бодай чимось заважали, щоб нетямущі люди завдавали вам труднощів. Погодьтеся, синьйоре Галілею, тут ви можете працювати!

ГАЛІЛЕЙ (в розпачі). А так!..

КУРАТОР. А щодо матеріального моменту, то змайструйте-но знову щось гарного, на зразок вашого знаменитого пропорційного циркуля, яким (відкладає на пальцях) без ніяких математичних знань можна креслити всілякі лінії, обчислювати проценти на проценти з капіталу, відтворювати плани земельних угідь у збільшеному чи зменшеному масштабі і розраховувати вагу гарматних ядер.

ГАЛІЛЕЙ. То все фрашки!

КУРАТОР. Бачте, це захопило і здивувало найпочесніших осіб, це дало вам гроші готівкою, а для вас то фрашки. Я чув, що навіть генерал Стефано Грітті може з допомогою цього приладу добувати корені!

ГАЛІЛЕЙ. Справді диво! А втім, Пріулі, ви навели мене на думку. Я щось подібне, здається, маю. (Показує йому папірець з ескізом).

КУРАТОР. Невже! Це було б розв’язанням проблеми. (Встає). Синьйоре Галілею, ми знаємо, що ви велика людина, велика, але з дозволу сказати, нічим не вдоволена.

ГАЛІЛЕЙ. Так, я невдоволений, але саме за це незадоволення ви мені ще приплатили б, коли б мали більше здорового глузду. Бо я невдоволений самим собою. Натоміть ви клопочетесь про те, щоб я лишався невдоволений вами. Згоден, мені приємно, панове венеціанці, показати, щó я здатний зробити у вашому уславленому арсеналі, на ваших верфях і артилерійських полігонах. Проте ви не лишаєте мені часу віддатись дальшим дослідам у моїй галузі науки. Ви зав’язуєте рота волові, що молотить ваш хліб. Мені вже сорок шість, а я ще нічого не створив такого, що могло б задовольнити мене.

КУРАТОР. Тоді не заважатиму вам більше.

ГАЛІЛЕЙ. Дякую.

Куратор виходить. Галілей лишається сам. Починає працювати. Прибігає АНДРЕА.

ГАЛІЛЕЙ (не відриваючись від роботи). Чому ж ти не з’їв яблуко?

АНДРЕА. Та я ж їй показував, як Земля обертається.

ГАЛІЛЕЙ. Знаєш, Андреа, що я тобі скажу: не розказуй іншим про наші думки.

АНДРЕА. Чом же?

ГАЛІЛЕЙ. Бо власті забороняють.

АНДРЕА. Але ж це правда.

ГАЛІЛЕЙ. А вони забороняють. І потім іще: ми, фізики, не завжди можемо довести свою правду. Навіть учення славетного Коперніка ще не доведене. Воно поки що — тільки гіпотеза. Дай мені лінзи.

АНДРЕА. Півскудо не вистачило. Довелось залишити куртку в заставу.

ГАЛІЛЕЙ. Що ж ти робитимеш без неї взимку?

Пауза. Галілей упорядковує лінзи на аркуші з ескізом.

АНДРЕА. А що таке — гіпотеза?

ГАЛІЛЕЙ. Те, що береться за ймовірне, але не є фактом. От, наприклад, он там біля крамнички кошикаря Феліче держить дитину коло грудей; якщо сказати, що вона дає дитині молоко, а не сама бере від неї молоко, то це лишається гіпотезою, поки ти не підеш туди, не побачиш сам і не доведеш цього. А коли йдеться про зорі — то й поготів. Тут ми, як сліпа черва, майже нічого не бачимо. Стародавні вчення, яким вірили тисячоліттями, зовсім струхлявіли; в цих величезних будовах менше дерева, ніж у підпорах, якими намагаються їх утримати. В них є багато законів, які мало що пояснюють, тимчасом як у новій гіпотезі хоч і небагато законів, зате вони пояснюють багато чого.

АНДРЕА. Але ви ж мені довели все.

ГАЛІЛЕЙ. Довів тільки, що так може бути. Розумієш, ця гіпотеза дуже гарна, і ніщо її не заперечує.

АНДРЕА. Я теж хочу стати фізиком, синьйоре Галілео.

ГАЛІЛЕЙ. Вірю тобі, адже у фізиці ще так багато роботи. (Підійшов до вікна, дивиться крізь лінзи. Зі стриманою зацікавленістю). Глянь-но сюди, Андреа!

АНДРЕА. Пречиста Маріє, все так близько! Дзвіниця ось-ось! Я навіть можу прочитати мідні літери на дзвоні: "Gratia dei" .

ГАЛІЛЕЙ. Це принесе нам п’ятсот скуді.

2.

Галілей передає Венеціанській республіці свій новий винахід.

Не все велике, що великий діє.

І Галілей поїсти смачно вміє.

То ж вислухайте, не забравши гніву,

Про телескоп історію правдиву.

Великий арсенал Венеції в гавані. РАДНИКИ з ДОЖЕМ на чолі. Осторонь друг Галілея САГРЕДО і п’ятнадцятирічна ВІРДЖІНІЯ. Галілей тримає оксамитову подушку, на якій лежить 60-сантиметровий телескоп в кармазиновому шкіряному футлярі. На кафедрі ГАЛІЛЕЙ. Позаду нього стоїть штатив для телескопа, за яким наглядає шліфувальник ФЕДЕРЦОНІ.

ГАЛІЛЕЙ. Ваша світлосте! Висока Синьйоріє! На посаді викладача математики у вашому Падуанському університеті і директора вашого великого арсеналу тут, у Венеції, я завжди вважав за своє завдання не тільки виконувати свій високий педагогічний обов’язок, а й своїми корисними винаходами достачати Венеціанській республіці надзвичайні переваги. З глибокою радістю і з усією належною покорою можу вам сьогодні показати і передати свою дозорну трубу, або Телескоп, виготовлений на найвищих наукових і християнських засадах, у вашому всесвітньо-славному великому арсеналі, плід сімнадцятирічних терпеливих досліджень вашого покірного і відданого слуги.

Покидає кафедру і стає поруч із Сагредо. Галілей вклоняється.

(Стиха до Сагредо). Марно згаяв час!

САГРЕДО. Зможеш заплатити своєму м’ясникові, старий.

ГАЛІЛЕЙ. Так, вони з цього наживуться. (Вклоняється знову).

КУРАТОР (підіймається на кафедру). Ваша світлосте! Висока Синьйоріє! Знову венеціанськими літерами вписується славна сторінка у великій книзі мистецтв.

Поштиві оплески.

Вчений, який має світову славу, передає Вам, і тільки Вам, трубу, що в найвищій мірі придатна бути предметом комерції; ви можете виготовити її і кинути на ринок, коли тільки ваша воля.

Оплески стають гучніші.

І певно ви вже здогадались, що завдяки цьому інструментові ми зможемо на війні розпізнати число і тип кораблів ворога на цілих дві години раніше, ніж він побачить наші, і таким чином, знаючи його силу, зможемо вирішити, переслідувати його, прийняти бій ачи відступити?

Оплески стають бурхливими.

А тепер, Ваша світлосте, висока Синьйоріє, синьйор Галілей просить вас прийняти його винахід — цей інструмент, цей витвір його генія — з рук його чарівної доньки.

Музика. Вірджінія виступає наперед, вклоняється, передає телескоп Кураторові, той передає Федерцоні. Федерцоні кладе телескоп на штатив і наводить. Дож і радники підіймаються на кафедру і дивляться в телескоп.

ГАЛІЛЕЙ. Не обіцяю тобі, що вистою увесь цей карнавал. Всі вони гадають, що одержали прибуткову цяцьку. А це щось значно більше. Вчора вночі я навів трубу на Місяць.

САГРЕДО. І що ж ти побачив?

ГАЛІЛЕЙ. Він світить не своїм світлом.

САГРЕДО. Що?

РАДНИК. Синьйоре Галілею, я можу побачити фортецю Санта-Розіта. Он там на човні снідають. Смаженою рибою. Аж собі закортіло.

ГАЛІЛЕЙ. Я тобі скажу: астрономія вже тисячоліття тупцяє на місці, бо не було телескопа.

РАДНИК. Синьйоре Галілею!

САГРЕДО. До тебе звертаються.

РАДНИК. Крізь цю штуку занадто добре видно. Мушу сказати своїм дамам, щоб більше не купалися на дахові.

ГАЛІЛЕЙ. Знаєш, з чого складається Млечна Путь?

САГРЕДО. Ні.

ГАЛІЛЕЙ. А я знаю.

РАДНИК. За таку штуку можна заправити якихось десять скуді, синьйоре Галілею.

Галілей вклоняється.

ВІРДЖІНІЯ (приводить Людовико до батька). Тату, Людовико хоче поздоровити тебе.

ЛЮДОВИКО (ніяково). Поздоровляю, синьйоре.

ГАЛІЛЕЙ.Я його вдосконалив.

ЛЮДОВИКО. Так, синьйоре. Я бачив, футляр ви зробили червоний. А в Голландії він був зелений.

ГАЛІЛЕЙ (звертається до Сагредо). Я навіть міркую, чи не зможу я з цією штукою дещо довести.

САГРЕДО. Не гарячкуй.

КУРАТОР. Ваші п’ятсот скуді вам забезпечені, синьойоре Галілею.

ГАЛІЛЕЙ (не звертає уваги). Звичайно, я з недовір’ям ставлюся до всякого квапливого висновку.

Дож, огрядний, скромний чоловік наблизився до Галілея і з безпомічною гідністю намагається звернутися до нього.

КУРАТОР. Синьйоре Галілею, його світлість дож.

Дож тисне руку Галілею.

ГАЛІЛЕЙ. Так, п’ятсот. Ви задоволені, ваша світлосте?

ДОЖ. На превеликий жаль, наші отці міста завжди шукають якоїсь причіпки, щоб нашим ученим не перепала зайва копійка.

КУРАТОР. А з другого боку, де ж знайти інший стимул, синьйоре Галілею.

ДОЖ (усміхаючись). Нам потрібна причіпка.

Дож і куратор ведуть Галілея до радників, які оточують його. Вірджінія і Людовико поволі відходять.

ВІРДЖІНІЯ. Я добре трималась?

ЛЮДОВИКО. На мою думку, добре.

ВІРДЖІНІЯ. Може, щось не так?

ЛЮДОВИКО. О, ні-ні! Але зелений футляр, мабуть, теж пасував би.

ВІРДЖІНІЯ. Мені здається, що всі дуже задоволені батьком.

ЛЮДОВИКО. А мені здається, я починаю дещо розумітись на науці.

3.

Десятого січня тисяча шістсот

десятого року — пам’ятати треба:

Галілео Галілей побачив, що немає неба.

10 січня 1610 року з допомогою телескопа Галілей відкриває в небі явища, що стверджують правильність системи Коперніка. Друг Галілея остерігає його від небезпечних наслідків цих відкриттів. Галілей стверджує, що він вірить в людський розум.

Студія Галілея в Падуї. Ніч. ГАЛІЛЕЙ і САГРЕДО, загорнуті в теплі плащі, за телескопом.

САГРЕДО (дивлячись у телескоп, півголосом). Обідець серпа неправильний, зазубрений і грубий. На темній частині, біля освітленого кола — мерехтливі цятки. Вони спалахують одна за одною. З тих цяток ллється сяйво, розростаючись дедалі по більшій поверхні, і зливається з більшою сяючою частиною.

ГАЛІЛЕЙ. Як ти пояснюєш ці сяючі цятки?

САГРЕДО. Не може бути.

ГАЛІЛЕЙ. І все ж таки: це гори.

САГРЕДО. На зірці?

ГАЛІЛЕЙ. Велетенські гори. Їхні шпилі золотить східне сонце, а в цей самий час на схилах — ніч. Ти бачиш, як світло стікає з найвищих шпилів у долину.

САГРЕДО. Але це суперечить всій двохтисячолітній астрономії.

ГАЛІЛЕЙ. І все ж це так. Того, що ти бачив, жодна людина досі не бачила. Крім мене. Ти — другий.

САГРЕДО. Але Місяць не може бути Землею з горами і долинами, а Земля не може бути зіркою.

ГАЛІЛЕЙ. Місяць може бути Землею з горами і долинами, а Земля може бути зіркою. Це ж звичайне небесне тіло, одне серед тисячі інших. Подивися ще раз. Бачиш, що блякла частина Місяця зовсім потемніла?

САГРЕДО. Ні. Зараз якраз я бачу на ній слабке попелясте світло.

ГАЛІЛЕЙ. Що це за світло?

САГРЕДО. ?

ГАЛІЛЕЙ. Це світло від Землі.

САГРЕДО. Безглуздя! Як може світитися Земля з її горами, лісами і морями? Земля — холодне тіло.

ГАЛІЛЕЙ. Так само, як світиться Місяць. Бо обидві планети освітлені Сонцем, тому то вони й світяться. Що для нас Місяць, те й ми для Місяця. І він бачить нас то як серп, то як півколо, то як коло, а то й зовсім не бачить.

САГРЕДО. То між Місяцем і Землею, виходить, різниці нема?

ГАЛІЛЕЙ. Як бачиш — нема.

САГРЕДО. Ще не минуло й десяти років, як у Римі спалили чоловіка. Його звали Джордано Бруно, він твердив те саме.

ГАЛІЛЕЙ. Авжеж. А ми це бачимо. Зазирни в трубу, Сагредо. Ти бачиш, що різниці між Землею і Небом немає. Сьогодні десяте січня тисяча шістсот десятого року. Людство занесе в свій літопис: небо скасоване.

САГРЕДО. Це страшно.

ГАЛІЛЕЙ. Я відкрив ще щось. Мабуть, ще страшніше.

СИНЬЙОРА САРТІ (входить). Куратор.

КУРАТОР прожогом вривається до приміщення.

КУРАТОР. Пробачте за пізні відвідини. Був би вам дуже вдячний за розмову віч-на-віч.

ГАЛІЛЕЙ. Синьйор Сагредо може слухати все, що слухаю я, синьйоре Пріулі.

КУРАТОР. Але ж вам, певне, буде неприємно, якщо синьйор довідається, що сталось. На жаль, це щось неймовірне.

ГАЛІЛЕЙ. Знаєте, синьйор Сагредо звик у мене чути неймовірне.

КУРАТОР. А я боюсь, боюсь. (Показуючи на телескоп). Ось вона, ця знаменита штука. Можете спокійно викинути її геть. Вона нічого не варта, абсолютно нічого.

САГРЕДО (що схвильовано ходив по кімнаті). Як так?

КУРАТОР. Ви знаєте, що оцей ваш винахід, плід, як ви кажете, сімнадцятирічної дослідної праці, можна купити за пару скуді на всіх перехрестях Італії? І походить він саме з Голландії. В цю мить голландський корабель вивантажує п’ятсот таких телескопів!

ГАЛІЛЕЙ. Справді!

КУРАТОР. Не розумію вашого спокою, синьйоре.

САГРЕДО. Що, власне, вас турбує? Дозвольте доповісти вам, що синьйор Галілей цим інструментом зробив останніми днями надзвичайні відкриття у зоряному світі.

ГАЛІЛЕЙ (сміючись). Можете пересвідчитись, Пріулі.

КУРАТОР. Дозвольте мені доповісти вам, що з мене досить того відкриття, яке я зробив, здобувши для синьйора Галілея подвійне утримання, і саме — за цей мотлох. Це ж звичайний випадок, що панове з Синьйорії, вірячи, що республіка щось матиме з цього інструмента, не побачили в телескоп на сусідньому розі збільшеного в сім разів звичайного собі вуличного торгівця, який продавав цей телескоп за окраєць хліба.

Галілей оглушливо регоче.

САГРЕДО. Шановний синьйоре Пріулі, я, може, не годен збагнути цінності цього інструменту в торгівлі, але його цінність для філософії настільки безмірна, що...

КУРАТОР. Для філософії! Що спільного з філософією у синьйора Галілея, математика? Синьйоре Галілею, свого часу ви винайшли для міста дуже пристойний водяний насос, і ваша зрошувальна споруда діє. Сукновали також схвалюють ваші машини: як же я міг отакого від вас діждати?

ГАЛІЛЕЙ. Не кваптеся, Пріулі. Морські шляхи все ще довгі, непевні й дорогі. Нам бракує ще, сказати б, надійного годинника на небі. Дороговказу для навігаторів. А тепер я маю підставу гадати, що через цей телескоп можна виразно побачити певні світила, які мають дуже правильний рух. Нові зоряні карти можуть заощадити флотові мільйони. Отак, Пріулі.

КУРАТОР. Облиште! Я аж занадто часто вас слухав. З мене досить. За моє дружнє ставлення до вас ви віддячили мені тим, що зробили посміховиськом на все місто. Я залишуся в пам’яті людей куратором, який дав себе ошукати нічого не вартою руркою. Можете сміятись. П’ятсот скуді — ваші. Але як чесна людина мушу вам сказати — мені бридкий цей світ!

Іде геть, грюкнувши дверима.

ГАЛІЛЕЙ. Він навіть симпатичний в своєму гніві. Ти чув: світ, де не можна гендлювати, йому бридкий!

САГРЕДО. Ти знав про цей голландський інструмент?

ГАЛІЛЕЙ. Звичайно, з розмов та чуток. А я сконструював для цих скнар із Синьйорії удвоє кращий. Як же мені працювати, коли з мого дому не виходить судовий виконавець? А тут ось вже й Вірджінії треба посаг, вона — дівчина не дуже великого розуму. Крім того, я люблю купувати книжки, та й не тільки з фізики, і люблю добре попоїсти. Від доброї їжі в мене виникають і добрі думки. Проклятий вік! Вони платять мені не більше, ніж візникові, що перевозить їм барила з вином. П’ять сажнів дров за дві лекції з математики. Хоч я видер у них п’ятсот скуді, та й досі маю борги, деяким уже літ зо двадцять. Мені б років п’ять вільно попрацювати — я довів би все! Я покажу тобі щось інше!

САГРЕДО (вагається, чи підійти до телескопа). Я ніби чогось побоююсь, Галілео.

ГАЛІЛЕЙ. Зараз покажу тобі одну з іскристих туманностей Млечної Путі. Скажи мені, з чого вона складається?

САГРЕДО. Це зорі, незліченні зорі.

ГАЛІЛЕЙ. Лише в сузір’ї Оріона — п’ятсот нерухомих зірок. Це ті далекі світи, ті незліченні інші світи, найвіддаленіші світила, про які говорив той, спалений. Він ніколи їх не бачив, але він їх угадав!

САГРЕДО. Навіть коли наша Земля є зіркою, то до твердження Коперніка, що вона обертається навколо Сонця, ще дуже далеко. Нема на небі жодного світила, яке оберталося б навколо іншого; а навколо Землі все-таки обертається Місяць.

ГАЛІЛЕЙ. Сагредо, я ввесь час думаю. Думаю, і з позавчорашнього дня питаю себе. Ось Юпітер. (Встановлює модель). Ось близько у телескоп видно чотири менші зірки. Я бачив їх в понеділок, але не звернув уваги на їхню позицію щодо Юпітера. Вчора я знову спостерігав. Заприсягнуся, що всі чотири змінили свої позиції. Я про себе те відзначив. А зараз вони знов розташовані інакше. Що це таке? Я ж бачив чотири! (Поривчасто). Прослідкуй.

САГРЕДО. Я бачу три.

ГАЛІЛЕЙ. Де ж четверта? Ось таблиці. Треба обчислити, які рухи вони могли зробити.

Схвильовано беруться до роботи. На сцені сутеніє, але на обрії можна бачити Юпітер з його супутниками. Коли знову світлішає, Галілей і Сагредо все ще сидять, загорнувшись у свої теплі плащі.

ГАЛІЛЕЙ. Доведено. Четверта могла тільки зайти за Юпітер, тому й не видно. Ось тобі й планета, навколо якої обертаються інші.

САГРЕДО. А як же тоді кристалічна сфера, до якої прикріплений Юпітер?

ГАЛІЛЕЙ. Еге ж, де вона тепер? Як же може бути Юпітер прикріплений, коли навколо нього кружляють інші зірки? Немає ніякої підпори в небі, немає впину у всесвіті! Там є ще одне Сонце!

САГРЕДО. Заспокойся. Ти занадто поспішаєш з висновками.

ГАЛІЛЕЙ. Ат, що там — поспішаю! Чоловіче, та схвилюйся ж ти, чоловіче! Того, що ти бачиш, ще не бачив ніхто в світі. Вони мали рацію!

САГРЕДО. Хто? Коперніканці?

ГАЛІЛЕЙ. І той, спалений! Весь світ був проти них, а правда була на їх боці. Це буде цікаво для Андреа. (Вкрай схвильований біжить до дверей, кличе). Синьйоро Сарті! Синьйоро Сарті!

САГРЕДО. Галілео, тобі слід вгамуватись.

ГАЛІЛЕЙ. Сагредо, тобі слід схвилюватись! Синьйоро Сарті!

САГРЕДО (повертає телескоп). Ти перестанеш горлати як навіжений?

ГАЛІЛЕЙ. А ти перестанеш мовчати, як суха чехоня, коли відкрито істину?

САГРЕДО. Я не мовчу, як чехоня, я тремчу від страху, що це може бути істиною.

ГАЛІЛЕЙ. Що?

САГРЕДО. Ти зовсім з глузду з’їхав, чи що? Невже ж ти справді не знаєш, в яку вскочиш халепу, коли правда те, що ти бачиш? І коли ти гукатимеш на всіх базарах, що Земля — тільки зірка, а не центр всесвіту...

ГАЛІЛЕЙ. Так-так, і що весь неосяжний світ з усіма планетами не крутиться навколо нашої малесенької Землі, як це уявляли собі досі.

САГРЕДО. Значить, все це тільки сузір’я. А де ж тоді Бог?

ГАЛІЛЕЙ. Що ти цим хочеш сказати?

САГРЕДО. Бог! Де Бог?

ГАЛІЛЕЙ (гнівно). Там його нема! Так само, як не знайшли б його на Землі тамтешні люди, коли вони там є.

САГРЕДО. А де ж тоді Бог?

ГАЛІЛЕЙ. Хіба я теолог? Я — математик.

САГРЕДО. Насамперед ти людина. Я запитую, де в твоїй світовій системі Бог?

ГАЛІЛЕЙ. В нас самих, або ніде.

САГРЕДО (з криком). Як спалений казав?

ГАЛІЛЕЙ. Як спалений казав.

САГРЕДО. За те його і спалили! Нема ще й десяти літ!

ГАЛІЛЕЙ. Бо він нічого не міг довести. Тільки твердив. Синьйоро Сарті!

САГРЕДО. Галілео, я завжди мав тебе за хитру людину. Сімнадцять років у Падуї й три роки в Пізі сотням школярів ти терпляче викладав Птолемеєву систему, що її оголосила церква і схвалило Святе Письмо, на якому тримається церква. Разом з Коперніком ти знав, що це фальш, але ти викладав її.

ГАЛІЛЕЙ. Бо я нічого не міг довести.

САГРЕДО (недовірливо). І ти гадаєш, що це щось змінює?

ГАЛІЛЕЙ. Все змінює. Ось послухай, Сагредо! Я вірю в людину, а це означаю, що я вірю в її розум. Без цієї віри я б навіть не мав сили щоранку вставати з ліжка.

САГРЕДО. А тепер послухай, що я тобі скажу: я в це не вірю. Сорок років життя поміж людей навчили мене, що вони глухі до голосу розуму. Покажи їм червоний хвіст комети та нажени страху, і вони втікатимуть з хат, ламаючи собі ноги. А скажи їм розумне слово і хоч як обгрунтуй — вони тебе просто висміють.

ГАЛІЛЕЙ. Чистісінька брехня, наклеп! Не збагну, як це ти, вірячи в подібне, можеш любити науку. Тільки мертвих не можна переконати доказами розуму.

САГРЕДО. Як ти можеш плутати їхню жалюгідну хитрість з розумом!

ГАЛІЛЕЙ. Я не кажу про їхню хитрість. Знаю, вони називають осла конем, коли продають, і коня ослом, коли купують. От і вся хитрість. Бабуся, яка ввечері перед поїздкою шорсткою рукою відмірює віслюкові зайву в’язку сіна, човняр, який, купуючи запаси, розраховує і на бурю, і на штиль, дитина, яка натягає на вуха шапку, коли їй доводять, що, може, буде дощ, — всі вони — моя надія, всі вони зважають на докази розуму. Так, я вірю в лагідну владу розуму над людиною. Цій владі люди недовго можуть опиратись. Жодна людина не може довго спостерігати (випускає з руки камінь на підлогу), як я впускаю камінь і кажу: він не падає. Жодна людина на це не здатна. Спокуса, яка йде від доказу — надто велика. Їй піддається більшість, а з часом піддадуться — всі. Мислити — це одна з найвищих насолод людського роду.

СИНЬЙОРА САРТІ (входить). Вам щось треба, синьйоре Галілео?

ГАЛІЛЕЙ (знов прикипів до свого телескопа, робить записи. Дуже привітно). Так, мені треба Андреа.

СИНЬЙОРА САРТІ. Андреа? Він уже в ліжку, спить.

ГАЛІЛЕЙ. Чи не можете ви його розбудити?

СИНЬЙОРА САРТІ. Навіщо він вам?

ГАЛІЛЕЙ. Хочу йому щось показати, що його порадує. Він мусить побачити те, чого крім нас ніхто з людей не бачив, відколи світ стоїть.

СИНЬЙОРА САРТІ. Мабуть, знов витріщатися у вашу трубу?

ГАЛІЛЕЙ. Так, у мою трубу, синьйоро Сарті.

СИНЬЙОРА САРТІ. І для цього мені колошкати його посеред ночі? Та ви при собі? Йому треба спочити. Отакої! І не подумаю!

ГАЛІЛЕЙ. Ні в якому разі?

СИНЬЙОРА САРТІ. Ні в якому разі.

ГАЛІЛЕЙ. То може ви мені допоможете, синьйоро? Бачте, тут виникло питання, в якому ми не можемо порозумітися, можливо тому, що надто начиталися книжок. Ідеться про небо, про зірки. Отож: що вважати за істину: чи те, що велике обертається навколо малого, чи, може, мале — навколо великого.

СИНЬЙОРА САРТІ (з недовір’ям). З вами не легко порозумітися, синьйоре Галілео. Це ви серйозно запитуєте, чи, може, знов хочете з мене поглузувати?

ГАЛІЛЕЙ. Цілком серйозне запитання.

СИНЬЙОРА САРТІ. Тоді ось вам відповідь. Скажіть, я подаю вам обід, чи ви мені?

ГАЛІЛЕЙ. Ви подаєте обід мені. Вчора він пригорів.

СИНЬЙОРА САРТІ. А чому пригорів? Бо я мусила кинути і печене, і варене і нести вам черевики. Хіба я не принесла вам черевики?

ГАЛІЛЕЙ. Хай так.

СИНЬЙОРА САРТІ. І це тому, що саме ви вчилися наук і можете платити.

ГАЛІЛЕЙ. Бачу. Бачу, тут нема жодних труднощів. Прощавайте, синьйоро Сарті.

Задоволена синьйора Сарті виходить.

І такі люди, нібито, не зможуть збагнути істину? Та вони вхопляться за неї зубами.

Починають дзвонити до ранньої обідні. Входить ВІРДЖІНІЯ в плащі, з ліхтарем.

ВІРДЖІНІЯ. Доброго ранку, тату.

ГАЛІЛЕЙ. Чому так рано?

ВІРДЖІНІЯ. Ми з синьйорою Сарті йдемо до вранішньої меси. Людовико теж піде. Яка була ніч, тату?

ГАЛІЛЕЙ. Світла.

ВІРДЖІНІЯ. Можна, я гляну в телескоп?

ГАЛІЛЕЙ. Навіщо? (Вірджінія не знаходить відповіді). Це ж тобі не цяцька.

ВІРДЖІНІЯ. Ні, тату.

ГАЛІЛЕЙ. Власне кажучи, ця труба — сама облуда, ти це скоро почуєш скрізь. За три скуді її можна буде купити на вулиці, а винайдена вона ще раніше в Голландії.

ВІРДЖІНІЯ. А ти щось нового побачив на небі?

ГАЛІЛЕЙ. То все тобі нецікаве. Лише кілька тьмяних плямок від великої зірки зліва; якось треба буде звернути на неї увагу. (Звертаючись до Сагредо). Мабуть, я їх назву "зорями Медічі" на честь великого герцога Флоренції. (Знову до Вірджінії). Тобі, Вірджініє, ось що буде цікаво: ми, можливо, переїдемо до Флоренції. Я написав туди листа із запитанням, чи не візьме герцог мене придворним математиком.

ВІРДЖІНІЯ (сяє). При дворі?!

САГРЕДО. Галілео!

ГАЛІЛЕЙ. Дорогий, мені потрібен вільний час, щоб доводити своє. І я люблю м’ясо. Нарешті, на цій посаді мені вже не треба буде втовкмачувати приватним учням Птолемеєву систему, а матиму час, час, час, час обгрунтувати мої докази, бо того, що я маю тепер — не досить. Це пусте, мізерні дрібниці, з якими сором виходити на люди. Адже покищо немає жодного підтвердження того, що якесь небесне тіло обертається навколо Сонця. Але я знайду такі докази, знайду — переконливі для кожного — для синьйори Сарті чи для самого папи. Єдине, чого боюсь: а що, коли мене флорентійський не візьме.

ВІРДЖІНІЯ. А певне, що візьмуть, тату, — з твоїми новими зірками і з усім іншим.

ГАЛІЛЕЙ. Іди собі до меси.

Вірджінія виходить.

Я зрідка пишу до високих осіб. (Дає Сагредо листа). Подивись, чи все в ньому гаразд?

САГРЕДО (вголос читає закінчення листа). "Ні до чого так не прагну, як бути ближче до того, хто як вранішнє сонце осяє наш вік". Великому герцогові Флоренції зараз лише дев’ять років.

ГАЛІЛЕЙ. Це то так. Бачу, тобі мій лист здався занадто раболіпним. А я думаю собі, чи не замало він раболіпний, чи не занадто сухий, чи досить низько я в ньому гну спину. Стриманого листа може собі дозволити той, хто має заслуги в доведенні правоти Аристотеля, а не я. Такий, як я, може тільки плазом на череві доскочити більш-менш путнього становища. Ти ж знаєш, я зневажаю людей, яким бракує клепки, щоб набити собі черево.

СИНЬЙОРА САРТІ і ВІРДЖІНІЯ проходять повз них, ідучи до меси.

САГРЕДО. Не їдь до Флоренції, Галілео!

ГАЛІЛЕЙ. Чому?

САГРЕДО. Бо там скрізь панують ченці.

ГАЛІЛЕЙ. При флорентійському дворі є славетні вчені.

САГРЕДО. Лакеї.

ГАЛІЛЕЙ. Я їх ткну носом у телескоп. Адже ченці теж люди, Сагредо. Їх так само ваблять докази. Не забувай, що Коперник хотів, аби вірили його числам, а я хочу тільки, аби вірили власним очам. Коли істина не

спроможна оборонятись, вона повинна перейти в наступ. Я їх ткну прямо в цей телескоп — хай дивляться.

САГРЕДО. Галілео, ти ступаєш на страшний шлях. Злощасна та ніч, коли людина пізнає істину. Вірячи в людський розум, вона тільки закриває на світ очі. Так відчайдушно йдуть тільки на шибеницю. Як можуть власть імущі тримати на волі того, хто знає правду, бодай про найвіддаленішу зірку! Невже ти гадаєш, що папа зважить на твою правду, коли ти скажеш йому, що він помиляється? Хіба він не знав того раніше? Гадаєш, він просто запише в свій щоденник: десятого січня тисяча шістсот десятого року — небо скасоване? Як ти можеш іти з республіки в пастку, поставлену князями й ченцями, маючи в кишені правду, а в руці — трубу? Такий недовірливий в своїй науці, ти стаєш легковірним, як дитя, у всьому, що, на твою думку, може прислужитися твоїм прагненням. Ти не віриш в Аристотеля, а віриш у великого герцога Флоренції. Коли ти оце стояв коло телескопа і дивився на зірки, мені видалось, що ти вже стоїш на багатті, а коли ти казав, що віриш в докази, мені запахло горілим м’ясом. Я люблю науку, але ще дужче за неї я люблю тебе, мого друга. Не їдь до Флоренції, Галілео!

ГАЛІЛЕЙ. Якщо тільки візьмуть, поїду.

На завісі з’являється остання сторінка листа:

"Коли відкриті мною нові зірки я називаю високим найменням роду Медічі, то усвідомлюю, що досить було піднести богів і героїв у зоряне небо, щоб уславити їх. В цьому ж разі, навпаки, високе наймення роду Медічі увічнить ці зорі в людській пам’яті. Я ж прагну лишитись у вашій пам’яті як один з найвірніших і найвідданіших слуг ваших і вважаю за найвищу честь стати вашим підданим. Ні до чого я так не прагну, як бути ближче до того, хто, як вранішнє сонце, осяє наш вік.

Галілео Галілей".

4.

Галілей змінив республіку Венецію на Флорентійський герцогський двір. Його відкриття, зроблені з допомогою телескопа, зустріли недовір’я тамтешніх учених.

Старе каже: Я те саме, що було завжди.

Нове каже: ти недобре, то й геть іди.

Дім Галілея у Флоренції. СИНЬЙОРА САРТІ в його кабінеті наладновує все до прийому гостей. Її син АНДРЕА сидить і впорядковує зоряні таблиці.

СИНЬЙОРА САРТІ. Відколи зажили щасливо в цій славній Флоренції, немає кінця поклонам та лестощам. Геть усе місто проходить коло цієї труби, а ти, знай собі, мий підлогу. І що з того? Коли б у тих відкриттях було щось путнє, то про це духовні особи давно вже знали б. Як служила я в монсиньйора Філіппо покоївкою, то за всі 4 роки не змогла повитирати весь порох у його бібліотеці. Грубезні, оправлені в шкіру томи, — аж під саму стелю. Та й не якісь там вірші. Добрий монсиньйор за тією наукою геть і зад відсидів. Хіба така людина могла чогось не знати? Від сьогоднішніх оглядин тільки сорому наберешся. Бо вранці знов ховай від молочаря очі. Знала я, що казати, порадивши йому подати панству по гарненькому шматку баранини перед тим, як дивитися в трубу. Де там! (Передражнює Галілея). "Я маю для них щось інше". (Внизу стукають. Вона заглядає в дзеркальце за вікном). Боже мій, великий герцог вже тут. А Галілей ще в університеті!

Біжить униз по сходах і запрошує великого герцога Тосканського, КОЗІМО ДЕ МЕДІЧІ в супроводі ГОФМАРШАЛА, ДВОХ ПРИДВОРНИХ ДАМ.

КОЗІМО. Я хочу побачити трубу.

ГОФМАРШАЛ. Чи не зволить ваша високість потерпіти, поки прийдуть синьйор Галілей та інші синьйори з університету. (До синьйори Сарті). Синьйор Галілей хотів, щоб панове астрономи перевірили зорі, відкриті ним і названі зорями Медічі.

КОЗІМО. Але вони ж не вірять в трубу, зовсім не вірять. Де ж вона?

СИНЬОЙРА САРТІ. Нагорі, в кабінеті.

Хлопчик киває, показує на сходи і по знаку синьйори Сарті біжить нагору.

ГОФМАРШАЛ (дуже старий чоловік). Ваша високість! (До синьйори Сарті). Конче треба підніматись нагору? Я прийшов лише тому, що вихователь захворів.

СИНЬЙОРА САРТІ. Молоденькому панові нічого не завадить. Там нагорі мій хлопець.

КОЗІМО (зійшовши нагору). Добрий вечір.

Хлоп’ята церемонно вклоняються одне одному. Пауза. Потім Андреа знову береться за свою роботу.

АНДРЕА (явно наслідуючи свого вчителя). Тут у нас просто як у млині.

КОЗІМО. Багато відвідувачів?

АНДРЕА. Товчуться тут кругом, витрішки продають, а нічого не тямлять.

КОЗІМО. Розумію. Це вона? (Показує на трубу).

АНДРЕА. Так, це вона. Тільки без рук!

КОЗІМО. А це що? (Показує на дерев’яну модель Птолемеєвої системи).

АНДРЕА. Це Птолемеєва.

КОЗІМО. Вона показує, як сонце кружеляє, чи не так?

АНДРЕА. Так, кажуть.

КОЗІМО (сідає на стілець, бере модель на коліна). Мій учитель застудився. Тому я вийшов раніше. Тут гарно.

АНДРЕА (неспокійно, нерішуче походжає навколо чужого хлопця, недовірливо поглядаючи на нього. Нарешті, неспроможний більше опиратись спокусі, витягає другу дерев’яну модель — модель Коперникової системи). А насправді, звичайно, отак.

КОЗІМО. Що отак?

АНДРЕА (показує модель Козімо). Оце так, як думають, а це (показує свою) так, як є. Земля обертається навколо Сонця, розумієте?

КОЗІМО. Ти справді так думаєш?

АНДРЕА. Авжеж. Це ж доведено.

КОЗІМО. Справді? Хотів би я знати, чому вони взагалі мене не допускали до старого. Вчора ще він був за вечерею.

АНДРЕА. Ви, здається, не вірите, га?

КОЗІМО. Вірю, звичайно.

АНДРЕА. Віддай-но, ти ж навіть не розумієш цього. (Показує раптом на модель, яку держить Козімо).

КОЗІМО. Нащо ж тобі зразу обидві?

АНДРЕА. Віддай! Це тобі не іграшка для хлоп’ят.

КОЗІМО. Можу й віддати, але ж тобі, знаєш, слід бути ввічливішим.

АНДРЕА. Ах ти ж дурень! Чого захотів. Там ввічливо, чи ні, а віддай, бо враз надаю.

КОЗІМО. Геть руки, чуєш! (Починають борюкатись, падають і чубляться на підлозі).

АНДРЕА. Я тобі покажу, як обходитися з моделлю. Будеш?

КОЗІМО. Стій, бо зламалась. Пусти, руку скрутиш.

АНДРЕА. Ось побачимо, чия правда, а чия неправда. Кажи, то Земля крутиться, чи ні? А-ну кажи, бо натовчу.

КОЗІМО. Ніколи! А ти, рудий! Стривай, я навчу тебе чемності.

АНДРЕА. Рудий? То це я рудий?

Мовчки борюкаються. Внизу входять ГАЛІЛЕЙ з групою ПРОФЕСОРІВ УНІВЕРСИТЕТУ. За ними — ФЕДЕРЦОНІ.

ГОФМАРШАЛ. Панове мої, невелика слабість не дозволила синьйору Сурі, наставникові його високості, супроводити сюди його високість.

ТЕОЛОГ. Сподіваюсь, слабість не дуже тяжка?

ГОФМАРШАЛ. О, ні, ні.

ГАЛІЛЕЙ (розчаровано). Значить його високості тут немає.

ГОФМАРШАЛ. Його високість там нагорі. Ласкаво прошу синьйорів не затримуватись. Двір надзвичайно цікавить думка високовченого університету про надзвичайний інструмент синьйора Галілея і про дивовижні нові сузір’я.

Ідуть нагору. Хлоп’ята принишкли, почувши гомін внизу.

КОЗІМО. Прийшли вже. Пусти.

Швиденько встають.

ПАНСТВО (піднімаючись по сходах). Ні, ні, все гаразд. Медичний факультет навіть припускає, що у старому місті можуть бути випадки захворювання на чуму.

— При такій температурі, як зараз, міазми мають вимерзнути.

— Найгірше в таких випадках — паніка.

— Нічого, крім звичайних для цієї пори простудних хвороб, і тільки.

— Ніякої підозри.

— Все, все гаразд.

Привітання нагорі.

ГАЛІЛЕЙ. Ваша високосте, я щасливий, що мені дозволено у вашій присутності ознайомити шановних професорів вашого університету з деякими новинками.

Козімо церемонно кланяється до всіх, до Андреа теж.

ТЕОЛОГ. Тут, здається, щось поламалось.

Козімо хутко нахиляється і чемно передає Андреа поламану модель. Тимчасом Галілей непомітно ховає другу.

ГАЛІЛЕЙ (коло телескопа). Як Вашій високості, мабуть, відомо, ми, астрономи, віднедавна зустрілись при наших обчисленнях з великими труднощами. Ми користуємося застарілою системою, яка, здається, узгоджується з філософією, але, на жаль, не з фактами. За старою Птолемеєвою системою рух планет уявляється нам дуже складним. Планета Венера, наприклад, має нібито отакий рух. (Креслить на дошці епіциклічну орбіту Венери згідно з гіпотезою Птолемея). Та навіть припустивши такий складний рух, ми не маємо змоги заздалегідь правильно обчислити положення планет. Ми не знаходимо їх на тих місцях, де вони, власне, мають бути. До того ж є й такі рухи зірок і планет, що їх система Птолемея взагалі не пояснює. Так рухаються, на мою думку, деякі з відкритих мною малих зірок навколо планети Юпітер. Чи не зволять панове почати зі спостереження супутників Юпітера, зірок Медічі?

АНДРЕА (показуючи на табурет перед телескопом). Прошу сідати сюди.

ФІЛОСОФ. Дякую, дитя моє. Боюсь, що це все не так просто. Синьйоре Галілео, перш ніж приступити до вашої знаменитої труби, ми просили б вас зробити нам приємність і провести диспут. Тема: чи можливі такі планети?

МАТЕМАТИК. Так, диспут за всіма правилами.

ГАЛІЛЕЙ. Я сподівався, ви просто подивитесь у телескоп і переконаєтесь самі.

АНДРЕА. Прошу сюди.

МАТЕМАТИК. Звичайно, звичайно. Вам, безперечно, відомо, що на думку древніх неможливі такі зорі, які б мали якийсь інший, крім Землі, центр своєї орбіти, і не мали б опори в небі?

ГАЛІЛЕЙ. Так...

ФІЛОСОФ. І, зовсім не кажучи про можливість існування таких зірок, що їх математик (вклоняється математику), здається, бере під сумнів, я як філософ з усією скромністю хотів би запитати: чи потрібні такі зірки? Aristotelis divini universum .

ГАЛІЛЕЙ. Чи не могли б ми говорити простою мовою? Мій колега синьйор Федерцоні не розуміє латини.

ФІЛОСОФ. А хіба так важливо, щоб він нас розумів?

ГАЛІЛЕЙ. Так.

ФІЛОСОФ. Перепрошую. Я гадав, що синьйор Федерцоні — ваш шліфувальник лінз.

АНДРЕА. Синьйор Федерцоні — шліфувальник лінз і вчений.

ФІЛОСОФ. Дякую, дитя моє. Коли синьйор Федерцоні на цьому наполягає...

ГАЛІЛЕЙ. Я на цьому наполягаю.

ФІЛОСОФ. Тоді аргументація втратить свій блиск, але ми в вашому домі. Всесвіт божественного Аристотеля з його містичною музикою сфер, і кришталевим склепінням, і кружлянням його небесних тіл, і косокутним нахилом сонячної орбіти, і тайнами таблиць супутників, і багатством зоряних каталогів південної півкулі, з його ясною будовою небесного глобуса — це витвір такої точності і краси, що ми, мабуть, не зможем насмілитись порушити цю гармонію.

ГАЛІЛЕЙ. А що, як ваша високість зараз крізь цей телескоп побачить оці і неможливі, і непотрібні зірки?

МАТЕМАТИК. Тоді хотілося б зауважити, що ваша труба, показуючи щось таке, чого не може бути, не дуже надійна річ, чи не так?

ГАЛІЛЕЙ. Що ви цим хочете сказати?

МАТЕМАТИК. Чи не краще, синьйоре Галілео, аби ви сказали нам, на якій підставі ви припускаєте, що в найвищій сфері незмінного неба можуть існувати планети, вільні в своєму русі.

ФІЛОСОФ. Підстави, синьйоре Галілео, підстави!

ГАЛІЛЕЙ. Підстави? Та досить глянути на самі планети і на мої записи. Синьйори, наш диспут стає банальним.

МАТЕМАТИК. Якби мати певність, що ви не розхвилюєтесь ще більше, можна було б сказати: одна річ те, що видно у вашу трубу, а друга — те, що в небі.

ФІЛОСОФ. Чемніше не скажеш.

ФЕДЕРЦОНІ. Ви гадаєте, що ми намалювали зірки Медічі на лінзах?

ГАЛІЛЕЙ. Ви звинувачуєте мене в обмані?

ФІЛОСОФ. Як можна? В присутності його високості!

МАТЕМАТИК. Ваш інструмент, хай то рідне, чи то прийомне дитя, звичайно, дуже майстерний, в цьому немає сумніву.

ФІЛОСОФ. І ми цілком переконані, синьйоре Галілео, що ні ви, ні будь-хто інший не посміє назвати зорі, існування яких далеко не безсумнівне, найсвітлішим ім’ям нашого володаря.

Всі низько кланяються великому герцогові.

КОЗІМО (обертається до придворних дам). Що, хіба з моїми зірками щось негаразд?

СТАРША ПРИДВОРНА ДАМА (до герцога). Все гаразд з зірками вашої високості. От тільки панове запитують, а чи є вони справді.

Пауза.

МОЛОДША ПРИДВОРНА ДАМА. Мабуть, крізь цей інструмент видно кожне колесо Великого Воза?

ФЕДЕРЦОНІ. Так, і все, що є у Тельця.

ГАЛІЛЕЙ. Отже, будуть синьйори дивитися у телескоп, чи ні?

ФІЛОСОФ. Певне, певне.

МАТЕМАТИК. Звичайно.

Пауза. Раптом Андреа обертається і, як закляклий, іде через усю кімнату. Мати спиняє його.

СИНЬЙОРА САРТІ. Що з тобою?

АНДРЕА. Дурні вони. (Виривається і тікає).

ФІЛОСОФ. Бідолашна дитина!

ГОФМАРШАЛ. Ваша високосте, мої синьйори, дозвольте нагадати, що бал почнеться за три чверті години.

МАТЕМАТИК. Навіщо грати цю комедію. Рано чи пізно синьйору Галілею доведеться примиритися з фактами. Його супутники Юпітера проткнуть тверду оболонку сфер. Це ж ясно, як день.

ФЕДЕРЦОНІ. Ви, звичайно, здивуєтесь, але сферичної оболонки не існує.

ФІЛОСОФ. Чоловіче добрий, кожен шкільний підручник вам скаже, що вона є.

ФЕДЕРЦОНІ. Тоді треба скласти нові підручники.

ФІЛОСОФ. Ваша високосте, мій шановний колега й я спираємось на авторитет самого божественного Аристотеля.

ГАЛІЛЕЙ (майже улесливо). Мої панове, одна справа — віра в авторитет Аристотеля. Факти ж, які можна відчути на дотик — зовсім інша. Ви кажете, що за Аристотелем там угорі є кристалічні сферичні оболонки, і тому певні рухи не можуть відбутись, бо планети проб’ють ці оболонки? А що ж, коли ви побачите ці рухи? Може, це вам доведе, що

таких оболонок взагалі нема. Мої панове, я найпокірніше прошу: довіртесь своїм очам!

МАТЕМАТИК. Шановний Галілею, хай то і видасться вам старомодним, але інколи я читаю Аристотеля і можу запевнити вас в тому, що при цьому я довіряю своїм очам.

ГАЛІЛЕЙ. Я вже звик до того, що панове з усіх факультетів закривають очі на всі факти і удають, ніби нічого не сталося. Показую свої записи, вони посміхаються, пропоную свій телескоп, аби їх переконати, а мені цитують Аристотеля. Він же не мав телескопа!

МАТЕМАТИК. Звичайно ні, звичайно ні.

ФІЛОСОФ (велично). Коли тут дозволяють собі паплюжити Аристотеля, авторитет, визнаний не тільки всією античною наукою, а й стовпами нашої церкви, то мені, принаймні, продовжувати дискусію здається зайвим. Я проти неділової дискусії. Годі!

ГАЛІЛЕЙ. Істина — це дитя часу, не авторитету. Наше неуцтво — безмежне. Зменшимо ж його хоч трохи. Навіщо нам бути вдвічі розумнішими, коли ми можемо нарешті стати хоч на йоту менш дурними! Я мав невимовне щастя озброїтись новим інструментом, яким можна відхилити хоч ріжечок покрову всесвіту. Скористайтеся з цього.

ФІЛОСОФ. Ваша високосте, мої пані й панове, я лише питаю, куди це нас заведе?

ГАЛІЛЕЙ. Смію думати, що вчений не повинен питати, куди його заведе істина.

ФІЛОСОФ (розлючено). Синьйоре Галілео, істина може завести нас куди завгодно.

ГАЛІЛЕЙ. Ваша високосте! В ці ночі всі телескопи Італії спрямовані в небо. Супутники Юпітера не знизять цін на молоко. Навіть коли їх не видно, вони існують. Звідси проста людина робить висновок, що багато чого можна побачити на світі, треба тільки ширше розкрити очі! Ви зобов’язані їй підтвердити це! Не рух деяких далеких планет примушує Італію насторожитись, а вість про те, що вчення, досі нібито непорушні, нині захитались, і кожен знає, що таких наук аж надто багато. Мої шановні, не захищаймо вчень, які похитнулись!

ФЕДЕРЦОНІ. Ви як навчителі мали б самі потрясати їх.

ФІЛОСОФ. Волів би, щоб ваш майстер не втручався з своїми порадами у науковий диспут.

ГАЛІЛЕЙ. Ваша високосте! Працюючи у великому арсеналі Венеції, я щоденно мав справу з креслярами, будівниками й інструментальниками. Ці люди інколи вказували мені на нові шляхи. Неграмотні, вони покладаються на свідчення своїх п’яти чуттів і здебільшого не бояться того, куди їх це заведе.

ФІЛОСОФ. Ого!

ГАЛІЛЕЙ. Так само сто років тому наші моряки покинули рідні береги, не знаючи, до яких вони приб’ються і чи приб’ються взагалі. Нині, щоб знайти ту допитливість, яка принесла справжню славу стародавній Греції, треба, напевно, податись до корабельних доків.

ФІЛОСОФ. Після всього тут почутого, я вже не маю сумніву, що синьйор Галілей саме в доках знайде собі прихильників.

ГОФМАРШАЛ. Ваша високосте, на превеликий жаль, я бачу, що ця вельми повчальна розмова трохи затяглася. Вашій високості слід хоч трохи відпочити перед балом.

На його знак герцог вклоняється Галілею. Придворні поспішають за ним.

СИНЬЙОРА САРТІ (стає на дорозі герцогові з тарілкою печива). Бубличка для вашої високості!

Старша придворна дама відводить герцога.

ГАЛІЛЕЙ. Але ж, синьйори, вам досить тільки глянути в телескоп.

ГОФМАРШАЛ. Його високість не промине нагоди запитати про ваші твердження думку нашого найповажнішого з сучасних астрономів, синьйора патера Христофора Клавіуса, головного астронома папської колегії в Римі.

5.

Не заляканий навіть чумою, Галілей продовжує свою дослідження.

А

Рано-вранці ГАЛІЛЕЙ вже за телескопом і за своїми кресленнями та обчисленнями. ВІРДЖІНІЯ заходить з дорожньою сумкою.

ГАЛІЛЕЙ. Вірджінія! Що сталося?

ВІРДЖІНІЯ. Монастир закрився. Ми мусили негайно роз’їхатися по домівках. В Арчетрі п’ять випадків чуми.

ГАЛІЛЕЙ (кличе). Сарті!

ВІРДЖІНІЯ. Базарна вулиця тут з учорашнього дня теж перекрита. У старому місті буцім-то двоє мерців, а троє при смерті в шпиталі.

ГАЛІЛЕЙ. І тут вони крилися аж до останньої хвилини.

СИНЬЙОРА САРТІ (заходить). Що ти тут робиш?

ВІРДЖІНІЯ. Чума.

СИНЬЙОРА САРТІ. Боже мій! Піду пакуватись. (Сідає).

ГАЛІЛЕЙ. Не пакуйте нічого. Беріть Вірджінію і Андреа! А я візьму свої записи.

Біжить до свого стола і поспіхом збирає свої папери. Синьйора Сарті натягає на АНДРЕА, який саме прибіг, плаща і приносить дещо з постелі і їжі. Входить великогерцогський ЛАКЕЙ.

ЛАКЕЙ. Через летючу пошесть його високість покинули місто й виїхали в напрямі Болоньї. Вони, однак, наполягали на тому, щоб синьйорові Галілею так само було надано змогу уникнути небезпеки. За дві хвилини карета буде коло дверей.

СИНЬЙОРА САРТІ (до Вірджінії і Андреа). Зараз же сідайте в карету. Ось беріть це.

АНДРЕА. Але чого ж? Коли ти не скажеш мені чого, я не піду.

СИНЬЙОРА САРТІ. Та чума ж, дитино.

ВІРДЖІНІЯ. Почекаймо батька

СИНЬЙОРА САРТІ. Синьйоре Галілео, ви готові?

ГАЛІЛЕЙ (загортаючи телескоп у скатертину). Садовіть Вірджінію і Андреа в карету. Я прийду зараз.

ВІРДЖІНІЯ. Ні, ми без тебе не підемо. Але ж тебе не діждешся з твоїми книгами.

СИНЬЙОРА САРТІ. Карета прийшла.

ГАЛІЛЕЙ. Май розум, Вірджініє. Якщо ви не сядете, візник рушить. Це ж тобі чума, не що-небудь.

ВІРДЖІНІЯ (протестуючи, тим часом як синьйора Сарті виводить Андреа). Поможіть йому з книжками, а то він не прийде.

СИНЬЙОРА САРТІ (кричить від дверей). Синьйоре Галілео, візник відмовляється чекати.

ГАЛІЛЕЙ. Синьйоро Сарті, я не думаю, щоб мені можна було їхати. Тут, знаєте, все в такому безладді. Записи за три місяці. Доведеться їх викинути геть, коли ще який день над ними не попрацюю. А пошесть зараз скрізь.

СИНЬЙОРА САРТІ. Синьйоре Галілео! Ходім негайно! Ти з глузду з’їхав!

ГАЛІЛЕЙ. Ви з Вірджінією і Андреа повинні їхати. А я приїду слідом.

СИНЬЙОРА САРТІ. За годину вже невільно буде їхати. Ти повинен іти! (Прислухається). Поїхав! Треба затримати. (Вибігає).

Галілей ходить по кабінету. СИНЬЙОРА САРТІ вертається зблідла, без пакунка.

ГАЛІЛЕЙ. Чого ви тут стоїте? Дивіться, бо карета без вас поїде.

СИНЬЙОРА САРТІ. Поїхали. Вірджінію мусили втримати силоміць. В Болоньї про них подбають. А хто ж вам їсти зварить?

ГАЛІЛЕЙ. Ти не при своєму розумі. Через оту кухню лишатись тут!.. (Бере в руки свої записи). Не думайте, синьйоро Сарті, що я дурень. Я не можу покинути ці записи напризволяще. У мене є сильні вороги, і я мушу зібрати докази для своїх тверджень.

СИНЬЙОРА САРТІ. Не треба вибачатись. А все ж таки це нерозумно.

Б

Перед будинком Галілея у Флоренції. Звідти виходить ГАЛІЛЕЙ і оглядає вулицю. ДВІ ЧЕРНИЦІ проходять повз нього.

ГАЛІЛЕЙ (звертається до них). Сестри, ви не скажете, де б мені купити молока? Сьогодні вранці молочниця не прийшла, а моя економка не повернулася.

ПЕРША ЧЕРНИЦЯ. Крамниці ще відчинені тільки в нижній частині міста.

ДРУГА ЧЕРНИЦЯ. Ви з цього будинку? (Галілей киває). То це та сама вулиця!

Обидві черниці хрестяться, нашіптуючи молитву, і тікають геть. Проходить ЧОЛОВІК.

ГАЛІЛЕЙ (до нього). Ви часом не той булочник, що постачає нам білий хліб? (Чоловік киває). Чи не бачили ви моєї економки? Вона пішла з дому чи не вчора ще, бо з самого ранку її немає вдома.

Чоловік хитає головою. Вікно протилежного будинку відчиняється, з нього виглядає ЖІНКА.

ЖІНКА (кричить). Біжіть! Тікайте! У них чума!

Переляканий чоловік тікає.

ГАЛІЛЕЙ. Ви щось знаєте про мою економку?

ЖІНКА. Ваша економка впала он там на вулиці. Вона, мабуть, передчувала. Тому й пішла. Така безсовісна! (Закриває вікно).

На вулиці з’являються ДІТИ. Бачать Галілея і з галасом розбігаються. Галілей обертається, надходять ДВОЄ СОЛДАТ у залізних латах.

СОЛДАТИ. Ану, зараз же в будинок. (Своїми довгими списами штовхають Галілея в дім і загороджують двері).

ГАЛІЛЕЙ (у вікно). Чи не скажете, що сталося з моєю економкою?

СОЛДАТИ. Таких волочуть на звалище.

ЖІНКА (знову з’являється у вікні). Весь цей бік вулиці зачумлений. Чому ви не городите?

Солдати перегороджують вулицю канатом.

Але ж так і в наш будинок ніхто не попаде! Тут не треба городити. Тут же всі здорові. Стійте! Стійте! Та послухайте ж! Мій чоловік у місті, він же не зможе до нас попасти. Звірі ви, звірі!

Чути з будинку її ридання і крики. Солдати зникають. У другому вікні з’являється СТАРА ЖІНКА.

ГАЛІЛЕЙ. Там, позаду, мабуть, пожежа.

СТАРА. Вони й не гасять, коли тільки є підозра на чуму. Кожен думає тільки про чуму.

ГАЛІЛЕЙ. Які вони до всього байдужі! Отака вся їхня урядова система. Вони відсікають нас, як хвору гілку з дерева.

СТАРА. Не треба так говорити. Просто вони не дадуть собі ради з цією пошестю.

ГАЛІЛЕЙ. Ви сама-одна в домі?

СТАРА. Так. Мій син надіслав мені записку. Він, хвалити Бога, ще вчора ввечері довідався, що хтось тут помер, і не повернувся додому. Вночі в цьому кварталі померло одинадцятеро душ.

ГАЛІЛЕЙ. Гризу себе, що своєчасно не відіслав економку. У мене хоч була термінова робота, а в неї ж не було причини лишатись.

СТАРА. Ми теж не змогли виїхати. Та й хто б нас узяв? Не картайте себе. Я бачила її. Вона пішла сьогодні вранці годині о сьомій. Вже, мабуть, заслабла, бо як побачила, що я виходжу з дверей за хлібом, то обминула мене аж другою вулицею. Не хтіла, бачте, щоб ваш дім замкнули. Та оті все винюхають.

Чути стукіт, гамір.

ГАЛІЛЕЙ. Що це таке?

СТАРА. Вони намагаються гуркотом розігнати хмари, в яких є зародки чуми.

Галілей регоче.

Добре, що ви ще можете сміятись!

ПЕРЕХОЖИЙ іде з того кінця вулиці і натикається на канат.

ГАЛІЛЕЙ. Гей, ви! Тут загороджено, а в будинку нема нічого їсти.

Чоловік тікає.

Але ви ж не заморите людину голодом! Гей, гей!

СТАРА. Може вони що-небудь принесуть. А ні, то, якщо не боїтесь, я зможу поставити коло ваших дверей глечик молока, та й то тільки ввечері.

ГАЛІЛЕЙ. Гей, там! Гей! Нас же мусять почути.

За канатом раптом з’являється АНДРЕА з заплаканим обличчям.

Андреа! Звідки ти взявся?

АНДРЕА. Я ще вранці був тут. Стукав, але ви не відчинили. Люди сказали мені, що...

ГАЛІЛЕЙ. Хіба ти не виїхав?

АНДРЕА. Виїхав. Але по дорозі я вистрибнув з карети. Вірджінія поїхала далі. Можна мені ввійти?

СТАРА. Ні, не можна. Мусиш піти до Урсулінок. Там, мабуть, і твоя мати.

АНДРЕА. Я там був. Але мене до неї не пустили. Вона дуже слаба.

ГАЛІЛЕЙ. Так здалеку йшов? Уже ж три дні, як ти поїхав.

АНДРЕА. Не гнівайтесь, я не міг раніше. Мене вже раз упіймали.

ГАЛІЛЕЙ (безпорадно). Не плач. Бач, я чимало знайшов за цей час. Розповісти?

Андреа, хлипаючи, ствердно киває.

Слухай уважно, а то не зрозумієш. Пригадуєш, я показував тобі планету Венеру? Не слухай того галасу, хай собі. Пригадуєш? І знаєш, що я побачив? Вона зовсім така сама, як Місяць. Я бачив її у вигляді половини диска й у вигляді серпа. Що ти на це скажеш? Я можу тобі все показати з допомогою кулі і свічки. Це доводить, що ця планета також сама не світиться. І вона обертається навколо Сонця просто по колу. Чи ж не дивно?

АНДРЕА (хлипаючи). Авжеж! І це факт.

ГАЛІЛЕЙ (стиха). Я її не затримував.

Андреа мовчить.

Звичайно, коли б я не залишився, цього б не було.

АНДРЕА. А тепер вони мають вам повірити?

ГАЛІЛЕЙ. Тепер я зібрав усі докази. Знаєш, коли все це минеться, я поїду до Рима і покажу їм.

З кінця вулиці з’являються ДВОЄ ЛЮДЕЙ в масках з довгими списами і з цебром. На списах вони подають у вікна хліб — Галілеєві і старій жінці.

СТАРА. З того боку будинку є жінка з трьома дітьми. Покладіть і їм.

ГАЛІЛЕЙ. Я не маю що пити. В домі немає води.

Обоє знизують плечима.

Ви завтра прийдете?

ОДИН ЧОЛОВІК (глухо, бо рот йому зав’язано хустиною). Хто знає сьогодні, що буде завтра!

ГАЛІЛЕЙ. Чи не могли б ви заразом принести мені одну книжечку, потрібну для роботи?

ЧОЛОВІК (глухо регоче). Зараз тільки до книжок. Радій, що хоч хліб маєш.

ГАЛІЛЕЙ. Та ж он той хлопчик, мій учень, передасть вам її для мене. (До Андреа). Це карта з орбітою Меркурія, Андреа, я свою кудись заклав. Ти мені добудеш таку саму в школі?

Обидва чоловіки вже пішли далі.

АНДРЕА. Звичайно, синьйоре Галілео, привезу. (Йде собі).

Галілей і собі зникає в будинку. З дому навпроти виходить СТАРА ЖІНКА і ставить перед дверима Галілея глечик.

1616 рік. "Колегіум Романум" — дослідний інститут у Ватікані, підтверджує відкриття Галілея.

Такого світ не бачив ніде,

Як вчитель сам по науку йде.

Раб Божий Клавіус сказав,

Що Галілео рацію мав.

Зал Римської Колегії в Римі. Ніч. Високопоставлене ДУХОВЕНСТВО, ЧЕНЦІ, ВЧЕНІ — групами. Осторонь самотньо стоїть ГАЛІЛЕЙ. Панує надзвичайна невимушеність. Перед відкриттям сцени чути оглушливий регіт.

ТОВСТИЙ ПРЕЛАТ (тримається за живіт від сміху). О, дурість! О, дурість! Хотів би, щоб хтось назвав мені твердження, якому не повірили б.

ВЧЕНИЙ. Наприклад, що ви, монсеньйоре, відчуваєте непоборну антипатію до трапез.

ТОВСТИЙ ПРЕЛАТ. Повірять! Повірять! Не вірять тільки в розумне. В тому, що існує диявол, сумніваються. Але, що Земля крутиться, як кизяк в ополонці, в це вірять. О, sancta simplicitas!

ЧЕРНЕЦЬ (комікує). Мені млосно! Земля крутиться занадто швидко. Дозвольте подержатись за вас, професоре. (Удає, ніби падає і тримається за вченого).

ВЧЕНИЙ (в тон йому). Еге ж, сьогодні вона напідпитку, старенька. (Тримається за другого).

ЧЕРНЕЦЬ. Стій! Стій! Ми падаємо! Стій, кажу!

ДРУГИЙ ВЧЕНИЙ. Венера вже зовсім покосилася. Я бачу тільки половинку її заду. Пробі!

Ченці, збившись докупи, заходячись од сміху, удають, ніби падають з човна під час бурі.

ДРУГИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Аби тільки нас не закинуло на Місяць! Брате, там гори, напевно, мають до лиха гострі шпилі!

ПЕРШИЙ ВЧЕНИЙ. Відштовхнись від них ногою.

ПЕРШИЙ ЧЕРНЕЦЬ. І не дивіться вниз. А то мені голова паморочиться.

ТОВСТИЙ ПРЕЛАТ (умисне в бік Галілея). Неможливо! Морочити голову Римській Колегії.

Несамовитий регіт. Із задніх дверей входять ДВА АСТРОНОМИ Колегіуму. Настає тиша.

МОНАХ. Ви все ще досліджуєте? Скандал!

ПЕРШИЙ АСТРОНОМ (розгнівано). Тільки не ми! Ми нічого не досліджуємо!

ДРУГИЙ АСТРОНОМ. Куди це нас заведе? Не розумію Клавіуса! Що було б, коли б ми приймали за чисту монету все, що стверджувалось за останні півсотні років. В тисяча п’ятсот сімдесят другому році в найвищій сфері, у восьмій, у сфері нерухомих зірок, спалахнула нова зірка, яскравіша і більша за всі сусідні зірки, а не пройшло й півтора року, як вона знову зникла в небутті. Що ж буде з вічністю і незмінністю неба?

ФІЛОСОФ. Коли їм дозволити, то вони розтрощать нам все зоряне небо.

ПЕРШИЙ АСТРОНОМ. Так, до чого це все доведе! П’ять років по тому датчанин Тіхо де Браге визначив шлях однієї комети. Цей шлях починався з Місяця і пробивав одну за одною всі сфери — матеріальні носії рухомих небесних тіл. Комета не зустрічає жодної перепони, не зазначає ніякого відхилення свого світла. Звідси неминуче питання: де ж сфери?

ФІЛОСОФ. Ні в якому разі! Як може Христофор Клавіус, найбільший астроном Італії і Церкви, взагалі досліджувати щось подібне.

ТОВСТИЙ ПЕРЛАТ. Ганьба!

ПЕРШИЙ АСТРОНОМ. А проте ж досліджує! Онде сидить і дивиться в той дияволоскоп.

ДРУГИЙ АСТРОНОМ. Principiis obsta! Все почалося з того, що все: і тривалість сонячного року, і дні сонячних та місячних затемнень, і положення небесних тіл ми віддавна вже обчислюємо за таблицями цього Коперніка, а він же єретик.

ЧЕРНЕЦЬ. А я питав, що краще: на три дні пізніше, ніж сказано в календарі, пережити затемнення Місяця, чи навіки втратити спасіння душі.

ДУЖЕ ХУДИЙ ЧЕРНЕЦЬ (виходить наперед з розгорнутою Біблією в руках, фанатично тицяючи пальцем в одне місце). Що сказано отут у Святому Письмі? "Сонце, стій під Гаваоном і Місяць — над долиною Авалонською". Як може Сонце спинитись, коли, як твердять всі єретики, воно взагалі не обертається? Значить, Святе Письмо бреше?

ДРУГИЙ АСТРОНОМ. Бувають явища, які завдають труднощів навіть нам, астрономам, та хіба ж людина повинна все розуміти?

ДУЖЕ ХУДИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Оселю роду людського вони прирівнюють до мандрівної зірки. Людину, звіра, рослину і підземне царство вони звалюють на одну тачку і ганяють її по колу в порожньому небі. Як послухати їх, то нема ні неба, ні землі. Землі нема, бо це небесна планета, а неба — тому, що це Земля. Для них, бачте, однаково, що верх, що низ, що вічне, а що минуще. Ми скороминущі — це ми знаємо. А тепер вони кажуть, що й небеса минущі. Є Сонце, Місяць, зірки, а ми живемо на Землі — так було завжди і там стоїть у Письмі. Тепер же по-їхньому і Земля зіркою стала. Існують самі зірки. Ми ще діждем, коли вони скажуть: людина не різниться від звіра, людина сама звір, є одні звірі!

ПЕРШИЙ ВЧЕНИЙ (до Галілея). Синьйоре Галілео, у вас щось упало на підлогу.

ГАЛІЛЕЙ (під час цієї розмови витяг з кишені камінець, погрався ним і впустив його на підлогу. Нахиляється, щоб підняти його). Впало вгору, монсеньйоре, впало вгору.

ТОВСТИЙ ПРЕЛАТ (одвертається). Безсоромна людина.

В зал, опираючись на ченця, входить ДУЖЕ СТАРИЙ КАРДИНАЛ. Всі поштиво розступаються перед ним.

СТАРЕЗНИЙ КАРДИНАЛ. Вони ще й досі там? Невже не можна швидше упоратися з цією дрібницею? Клавіус же повинен розумітися на своїй астрономії. Я чув, що цей синьйор Галілей пересадив людину з центру всесвіту кудись аж на краєчок. Отже ясно, що він ворог людського роду! Так з ним і треба говорити. Людина вінець творіння, кожна дитина знає, що це найвищий і наулюбленіший витвір Божий. Як міг би Господь плід таких чудотворних зусиль витрачати на маленьку крайню планетку, яка весь час кудись тікає? Невже він послав би в таке місце свого сина? Як

можуть бути такі розбещені люди, щоб вірити отим рабам своїх обчислювальних таблиць? Кому з Божих створінь таке сподобається?

ТОВСТИЙ ПЕРЛАТ (півголосом). Цей синьйор тут присутній.

КАРДИНАЛ (до Галілея). То це ви? Знаєте, я вже недобачаю, проте бачу, що ви надзвичайно схожі з тим, — як його? — з чоловіком, якого ми свого часу спалили.

ЧЕРНЕЦЬ Ваша еміненція не повинні хвилюватись. Лікар...

КАРДИНАЛ (відпихає його). Ви хочете принизити Землю, хоч ви на ній живете і з неї все маєте. Ви каляєте власне гніздо! Але принаймні я цього не дозволю. (Відпихає ченця і починає гордовито ходити взад-вперед). Я не яке-небудь там створіння на якійсь планетці, що десь собі кружляє якийсь час. Я ходжу по твердій Землі, твердою ходою, а Земля нерухома, вона центр всесвіту, а я — в центрі, і око Всевишнього Творця почиє на мені і тільки на мені. Навколо мене, прикріплені до восьми кристалічних сфер, кружляють нерухомі зірки і могутнє Сонце, створене для того, щоб осявати все, що навколо мене та й мене, щоб Господь бачив мене. І так очевидно і невідмінно все зосереджене навколо мене, людини, витвору Божого, створіння в центрі світу, мене — богоподібного, неминущого і... (заточується).

ЧЕРНЕЦЬ. Ваша еміненція перевтомилися.

В цю мить відчиняються двері й на чолі своїх АСТРОНОМІВ виходить великий КЛАВІУС. Він мовчки й швидко, не озираючись, проходить залою і вже на виході говорить до ченця.

КЛАВІУС. Все правильно. (Виходить в супроводі астрономів).

Двері за ним лишаються відчиненими. Мертва тиша. Старенький кардинал опритомнює.

СТАРИЙ КАРДИНАЛ. В чому річ? Рішення ухвалено?

Ніхто не насмілюється відповісти.

ЧЕРНЕЦЬ. Вашу еміненцію треба відвезти додому.

Допомагають старому вийти. Всі збентежено покидають зал. Маленький чернець із слідчої комісії Клавіуса спиняється коло Галілея.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ (нишком). Синьйоре Галілею, патер Клавіус сказав перед тим, як піти: нехай тепер теологи поклопочуться, як знов упорядкувати небесні сфери! Ви перемогли. (Виходить).

ГАЛІЛЕЙ (намагається його затримати). Я переміг? Ні, не я, а розум переміг!

Маленький чернець уже вийшов. Виходить і Галілей. За дверима зустрічається з високим на зріст патером, КАРДИНАЛОМ-ІНКВІЗИТОРОМ. Він іде в супроводі АСТРОНОМА. Галілей кланяється. Перш ніж вийти, пошепки запитує привратника.

ПРИВРАТНИК (пошепки). Його еміненція, кардинал-інквізитор.

Астроном проводжає кардинала-інквізитора до телескопа.

7.

Але інквізиція вносить вчення Коперніка до індексу (5 березня 1616 року).

У Римі Галілей, як гість,

У кардинала п’є і їсть.

Йому на учтах ллють вино

І шлють проханнячко одно.

Будинок кардинала Белларміна у Римі. Бал у повному розпалі. У вестибюлі, де ДВОЄ ДУХОВНИХ СЕКРЕТАРІВ грають у шахи і кидають зауваження щодо гостей, кілька дам і панів аплодисментами стрічають ГАЛІЛЕЯ. Він іде в супроводі своєї дочки ВІРДЖІНІЇ та її нареченого ЛЮДОВИКО МАРСІЛІ.

ВІРДЖІНІЯ. Я більше ні з ким, крім тебе, не танцюю, Людовико.

ЛЮДОВИКО. Пряжка на плечі розстебнулась.

ГАЛІЛЕЙ.

Злегка зсунену хустку на грудях сповитих, о Таїс,

Не поправляй. Часом може маленький недогляд

Краще підкреслити сховані чари твої.

Так в гомінливому залі, залитому сяйвом свічок,

Вабить до себе темнава альтанка у парку.

ВІРДЖІНІЯ. Послухай моє серце.

ГАЛІЛЕЙ (кладе їй руку до серця). Б’ється.

ВІРДЖІНІЯ. Мені хочеться бути гарною.

ГАЛІЛЕЙ. Ти мусиш бути гарною, бо інакше вони знову засумніваються, чи вона насправді крутиться.

ЛЮДОВИКО. Та вона ж і не крутиться зовсім.

Галілей сміється.

Рим тільки про вас і гомонить. Віднині ж, синьйоре, почнуть гомоніти і про вашу доньку.

ГАЛІЛЕЙ. Сказано, що в Римі весною легко бути гарним. Навіть я, мабуть, скидаюсь на такого собі дебелого Адоніса. (До секретарів). Я мушу тут чекати синьйора кардинала. (До парочки). Ідіть, розважайтесь!

Перш ніж піти до балу, Вірджінія прибігає ще раз.

ВІРДЖІНІЯ. Тату, перукар на Віа дель Тріомфо прийняв мене першою: чотири дами мусіли чекати. Твоє ім’я одразу справило на нього враження. (Іде).

ГАЛІЛЕЙ (до секретарів, що грають у шахи). Як ви можете досі грати в ці старі шахи. Їм же тісно, тісно. Адже тепер грають так, що великі фігури ходять через усі поля. Тура — так (показує), а слон — отак, а ферзь — отак і отак. Тепер є простір і можна будувати плани.

ПЕРШИЙ СЕКРЕТАР. Це, знаєте, забагато для нашої платні. Ми можемо робити тільки такі ходи (робить короткий хід).

ГАЛІЛЕЙ. Навпаки, добродію, навпаки. Хто живе на широку ногу, на того шиють і великі чоботи! Треба йти в ногу з часом, мої панове. Не вік же товктись біля берега, час уже і в море рушати.

СТАРЕНЬКИЙ КАРДИНАЛ в супроводі ЧЕНЦЯ переходить сценою. Він бачить Галілея, іде повз нього і нерішуче вітається. Галілей сідає. Із бальної зали чути хор хлопчиків. Співають початок славнозвісного вірша Лоренцо ді Медічі про минуще:

Уже з троянд опали пелюстки.

Пожовкле листя землю осипає.

І я збагнув: намарне проминають

Часи завзяття, юні і гіркі.

Рим... Велике свято нині, правда?

СЕКРЕТАР. Це ж перший карнавал після чумних років. Сьогодні тут всі славетні родини Італії: Орсіні, Віллані, Нукколі, Сольданієрі, Кане, Леккі, д’Есте, Коломбіні...

ДРУГИЙ СЕКРЕТАР (перебиває). Їх еміненції, кардинали Беллармін і Барбаріні.

Входять КАРДИНАЛ БЕЛЛАРМІН і КАРДИНАЛ БАРБЕРІНІ. Тримають перед обличчям на паличках маски вівці і голуба.

БАРБЕРІНІ (вказує пальцем на Галілея). "Сонце сходить і заходить і вертається на місце своє". Так каже Соломон. А що каже Галілей?

ГАЛІЛЕЙ. Коли я був малий (показує рукою від підлоги), Ваша еміненціє, я стояв на човні і кричав: "Берег відпливає". Нині я знаю, що берег стояв, а відпливав човен.

БАРБЕРІНІ. Хитро, хитро. Коли бачиш, Белларміне, що зоряне небо обертається, не вір, згадаймо про човен і берег. А що вірно, власне, що Земля обертається, того бачити не можна. Хитро. І його супутники Юпітера — то тверді горішки для наших астрономів. На жаль, я теж колись трохи читав астрономію, Белларміне. Це чіпляється, як короста.

БЕЛЛАРМІН. Ідімо в ногу з віком, Барберіні. Коли зоряні карти, що ґрунтуються на новій гіпотезі, стають у пригоді мореплавцям, нехай вони з тих карт і користуються. Нам тільки не подобаються вчення, які спростовують Святе Письмо. (Привітно кланяється до бальної зали).

ГАЛІЛЕЙ. Святе Письмо каже: "Але хто приховує в себе жито, той буде проклятий народом". Притчі Соломонові.

БАРБЕРІНІ. "Мудрий приховує своє знання". Притчі Соломонові.

ГАЛІЛЕЙ. "Де є воли, там у стайні багато гною. Але багато зиску від сили волів".

БАРБЕРІНІ. "Той, хто розум свій держить в узді — кращий за того, хто завоював місто".

ГАЛІЛЕЙ. "В кого дух надломлений, тому кістки всихають".

Пауза.

"Чи не гучно волає істина?"

БАРБЕРІНІ. "Хіба можна поставити ногу на пекучий жар, а нога щоб не згоріла?" Ласкаво просимо до Риму, друже Галілею. Ви знаєте його походження? Двоє хлоп’ят, говорить легенда, знайшли молоко і притулок у вовчиці. Відтоді всі діти мусять платити вовчиці за її молоко. Зате вовчиця дбає про всі насолоди небесні і земні, від розмов з моїм ученим другом Белларміном аж до трьох-чотирьох дам, які мають

міжнародну славу. Дозвольте мені їх вам показати. (Веде Галілея до бальної зали. Галілей неохоче йде за ним). Ні? Наполягаєте на серйозній розмові? Гаразд. Чи не здається вам, друже Галілею, що ви, астрономи, всього тільки зручніше влаштовуєте свою астрономію. Ви мислите колами, еліпсами, рівномірними швидкостями, простими рухами, відповідно до вашого мозку. А що, як Бог звелів своїм планетам рухатись отак-о? (Креслить пальцем у повітрі з мінливою швидкістю дуже складну криву). Що сталося б тоді з вашими обчисленнями?

ГАЛІЛЕЙ. Ваша еміненціє, якби Господь так конструював світ (повторює жест Барберіні), то він сконструював би наш мозок саме так (повторює жест), і він визнав би за найпростіші саме оці криві. Я вірю в розум.

БАРБЕРІНІ. А я вважаю, що одного розуму замало. (Показує на Галілея). Мовчить. Він занадто чемний, аби сказати, ніби в мене замало розуму... (Сміється і відходить від балюстради).

БЕЛЛАРМІН. Розум, друже, недалеко сягає. Скрізь ми бачимо тільки фальш, злочинство, слабості. Де ж істина?

ГАЛІЛЕЙ (гнівно). Я вірю в розум.

БАРБЕРІНІ (до секретарів). Не треба записувати нічого, це ж тільки наукова розмова друзів. Зважте на мить, скільки праці і мислі коштувало отцям церкви і їх наступникам внести хоч трохи смислу в цей світ, — а хіба він не огидний? Зважте на жорстокість тих, хто в Кампаньї в своїх маєтках стьобає бичами своїх напівголих селян і дурість цих бідолах, які за те цілують їм ноги.

ГАЛІЛЕЙ. Ганьба! По дорозі сюди я бачив...

БЕЛЛАРМІН. Відповідальність за смисл подій, яких ми не в силі зрозуміти, — а життя все складається з них — ми переклали на якусь

вищу істоту. Ми говоримо, що все це має певну мету і відбувається за певним великим планом. Не можна сказати, що цим досягнуто повного заспокоєння. Але ось тепер ви винуватите цю вашу істоту в тому, що вона не розуміє доладу, як рухаються небесні тіла. А от ви — це зрозуміли. Хіба це розумно?

ГАЛІЛЕЙ (готується до пояснення). Я — вірний син церкви.

БАРБЕРІНІ. Ні, він просто неможливий. Так безневинно він хоче закинути Богові найгрубіші помилки в астрономії. Аякже, Бог не досить старанно вивчав астрономію перед тим, як створити Святе Письмо? Любий друже!..

БЕЛЛАРМІН. А чи не здається вам більш вірогідним, що Творець всесвіту знає його куди краще, ніж будь-хто із його створінь.

ГАЛІЛЕЙ. Але ж, панове, зрештою людина може хибно пояснювати не тільки орбіти планет, а й саму Біблію!

БЕЛЛАРМІН. Як пояснювати Біблію, хай, зрештою, вирішують теологи святої церкви, чи не так?

Галілей мовчить.

Бач, тепер ви мовчите. (Подає знак секретарям). Синьйоре Галілею, цього вечора священний офіціум ухвалив: вчення Коперніка, згідно з яким Сонце є центром всесвіту і нерухоме, а Земля не є центром всесвіту і обертається, визнати безглуздим, абсурдним і єретичним. Мені доручено закликати вас зректися цих поглядів. (До першого секретаря). Повторіть.

ПЕРШИЙ СЕКРЕТАР. Його еміненція, кардинал Беллармін до згаданого Галілео Галілея: священний офіціум ухвалив: вчення Коперніка, згідно з яким Сонце є центром всесвіту і нерухоме, а Земля не

є центром всесвіту і рухається, визнати безглуздим, абсурдним і єретичним. Мені доручено закликати вас зректися цих поглядів.

ГАЛІЛЕЙ. Що це означає?

З бальної зали чути хор хлопчиків. Співають дальшу строфу:

Пора найкраща швидко проминає.

То рви троянду, поки май буяє.

Барберіні подає Галілеєві знак мовчати, поки співають. Вони прислухаються.

ГАЛІЛЕЙ. Але як же тоді бути з фактами? Я зрозумів так, що астрономи з Римської Колегії визнали мої спостереження вірними.

БЕЛЛАРМІН. І висловили найглибше задоволення в найпочеснішій для вас формі.

ГАЛІЛЕЙ. Але супутники Юпітера, фази Венери...

БЕЛЛАРМІН. Свята конґреґація ухвалила взяти до відома, не враховуючи дрібниць.

ГАЛІЛЕЙ. Це означає, що будь-яке дальше наукове дослідження...

БЕЛЛАРМІН. ...цілковито забезпечене, синьйоре Галілею. Згідно з вченням церкви, знати ми не спроможні, а досліджувати можемо. (Знову вітає якогось гостя в бальній залі). Вам вільно і викладати це вчення — в формі математичної гіпотези. Наука законна і найулюбленіша дочка церкви, синьйоре Галілею. Ніхто з нас не вважає, що ви справді хочете підірвати довір’я до церкви.

ГАЛІЛЕЙ (гнівно). Довір’я закінчується там, де починається підозра.

БАРБЕРІНІ. Хіба? (Голосно регочучи, ляскає його по плечу. Потім, гостро дивлячись йому в вічі, каже майже доброзичливо). Не виплесніть і дитини разом з водою, друже Галілею. Ми цього не робимо: ви нам потрібні більше, ніж ми вам.

БЕЛЛАРМІН. Прагну якнайшвидше представити вас, найповажнішого математика Італії, комісарові священного офіціуму. Він вас дуже цінує.

БАРБЕРІНІ (бере Галілея за другу руку). Після чого він зразу стане ягнятком. Вам також, любий, годилося б краще з’явитись тут у костюмі доктора схоластики. Моя маска дозволяє мені сьогодні трошки вільності. В такому вигляді ви можете навіть почути, як я бурмочу: коли б не було Бога, його слід було б вигадати. Гаразд, надінемо знову наші маски. Бідний Галілей без маски.

Беруть Галілея під руки і ведуть до бальної зали.

ПЕРШИЙ СЕКРЕТАР. Записав останнє речення?

ДРУГИЙ СЕКРЕТАР. Кінчаю. (Ретельно пишуть). Записав те місце, де він каже, що вірить у розум?

Заходить КАРДИНАЛ-ІНКВІЗИТОР.

ІНКВІЗИТОР. Відбулася розмова?

ПЕРШИЙ СЕКРЕТАР (механічно). Спершу прийшов синьйор Галілей зі своєю дочкою. Вона сьогодні заручилася з синьйором...

Інквізитор робить заперечливий жест.

Синьйор Галілей виклав нам потім новий спосіб шахової гри, коли фігури всупереч усяким правилам можуть рухатись через усі поля.

ІНКВІЗИТОР (спиняє його). Протокол.

Секретар подає йому протокол. Кардинал сідає, щоб нашвидку прочитати його. ДВІ МОЛОДІ ДАМИ в масках переходять сценою, присідають перед кардиналом.

ПЕРША. Хто це?

ДРУГА. Кардинал-інквізитор.

Хихотять і відходять. Входить ВІРДЖІНІЯ, озирається, шукаючи когось.

ІНКВІЗИТОР. Ну, дитино моя!

ВІРДЖІНІЯ (трохи злякавшись, бо не бачила його). О, ваша еміненціє!

Інквізитор подає, не дивлячись, руку. Вона підходить і, ставши навколішки, цілує перстень на його руці.

ІНКВІЗИТОР. Розкішна ніч! Дозвольте поздоровити вас із зарученням. Ваш наречений — з вельможного роду. Ви залишитесь у нас, в Римі?

ВІРДЖІНІЯ. Покищо ні, ваша еміненціє. Стільки ж усього треба приготувати до весілля.

ІНКВІЗИТОР. Значить, до Флоренції ви поїдете зі своїм батьком. Дуже радий за нього. Легко зрозуміти, що вашому батькові без вас було б нелегко. Математика — нудна супутниця життя, правда? Істота з плоті і

крові в такому оточенні має дуже велике значення. Адже й великій людині легко загубитись у цих неосяжних зоряних світах.

ВІРДЖІНІЯ (задихаючись від хвилювання). Ви такі добрі, ваша еміненціє. Але я, справді, нічого не розумію в тих зорях.

ІНКВІЗИТОР. Та невже? (Сміється). В домі рибалки не їдять риби? От посміється ваш татко, як почує, що про зоряні світи ви нарешті дізнались від мене. (Перегортаючи протокол). Я тут бачу, що наші новатори, чиїм вождем, визнаним у всьому світі, є ваш татко, — найбільший з великих, — вважають сучасне уявлення про значення нашої любої Землі трохи перебільшеним. З часів стародавнього мудреця Птолемея і по сей день вважалося, що весь світ, вся кристалічна сфера, всередині якої стоїть Земля, приблизно в 20 тисяч разів більша за діаметр Землі. Неабиякий простір! А бач, малий, замалий для новаторів. Їх послухати, то він так нескінченно розширюється, а відстань від Землі до Сонця, — як нам завжди здавалось, величезна, — настільки мізерна порівняно з відстанню між бідною нашою Землею і нерухомими зорями, прикріпленими до крайньої зовнішньої кристалічної сфери, що її і враховувати не варт! А ще кажуть, що новатори не живуть на широку ногу.

Вірджінія сміється. Сміється і інквізитор.

Справді, деякі панове з священного офіціуму нещодавно були майже шоковані таким образом світу, що перед ним наш дотеперішній є тільки образком, якого вішають на таку чарівну шийку, як у певної молоденької дівчинки. Вони побоюються, що в такому страшному просторі може легко загубитись не тільки прелат, ба навіть кардинал, сам папа міг би загубитись з очей всемогутнього. Так, це смішно, але все ж таки я радий знати, що ви, моя люба дитино, і надалі будете поблизу вашого великого батька, котрого ми так цінуємо. От тільки не пригадую, чи знаю я вашого сповідника?

ВІРДЖІНІЯ. Патер Христофор від святої Урсули.

ІНКВІЗИТОР. Так, втішаюсь, що ви, отже, супроводите вашого батька. Це йому так потрібно. Ви навіть собі не уявляєте, але це так. Ви ще така юна, прямо кров з молоком, а велич не завжди легкий тягар для тих, кому вручив його Господь Бог, не завжди. Ніхто з смертних не досягне такої величі, щоб його не можна було пом’янути в своїх молитвах. А втім, дитя моє, я вас затримую, та й боюсь викликати ревнощі у вашого нареченого, а може, й вашого любого татка, бо розповів вам про зорі дещо таке, що, мабуть, давно вже застаріло. Ідіть мерщій танцювати, та не забудьте вітати від мене патера Христофора.

Вірджінія низько вклоняється і швидко виходить.

8.

РОЗМОВА

Галілео Біблію читав,

коли юний ченчик завітав.

Селянський син, що знав з дитинства скруту,

Хотів він знати, як знання здобути,

Хотів він знати, знати він бажав.

В палаці флорентійського посла в Римі ГАЛІЛЕЙ слухає МАЛЕНЬКОГО ЧЕНЦЯ, який після засідання Римської Колегії пошепки передав йому ухвалу папських астрономів.

ГАЛІЛЕЙ. Говоріть, говоріть! Одяг, який ви носите, дає вам право говорити все, що хочете.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Я вивчав математику, синьйоре Галілею.

ГАЛІЛЕЙ. Це може стати в пригоді, коли трапиться визнати, що двічі по два іноді дорівнює чотирьом.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Синьйоре Галілею, ось уже третю ніч мене сон не бере. Не уявляю собі, як декрет, який я чув, погодити із супутниками Юпітера, які я бачив. Я вирішив сьогодні вранці відслужити месу і піти до вас.

ГАЛІЛЕЙ. Щоб сказати мені, що Юпітер не має супутників?

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Ні. Мені пощастило осягнути розумом всю мудрість декрету. Він відкрив мені ту небезпеку, яку ховає для всього людства занадто вже необмежена свобода дослідження, і я вирішив зректися астрономії. Проте мені важливо було викласти вам ті стимули, що спонукають астронома знехтувати розширенням певного вчення.

ГАЛІЛЕЙ. Дозволю собі сказати, що мені відомі такі стимули.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Розумію гіркоту ваших слів. Ви маєте на увазі певні надзвичайні репресії церкви.

ГАЛІЛЕЙ. Ви спокійно можете сказати — знаряддя тортур.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Але я хотів би назвати інші причини. Дозвольте мені розповісти про себе. Я виріс в сільській родині, в Кампаньї. Це прості люди. Вони багато чого знають про оливкові дерева і майже нічого — більше. Спостерігаючи фази Венери, я бачу перед собою своїх батьків. Бачу, як вони разом з моєю сестрою сидять коло вогнища, їдять свій сир. Бачу над ними сволок, закурений димом століть, їх натруджені руки, що тримають маленькі ложки. Їм живеться нелегко, та навіть в цій нужденності є певний лад. Бо все — від підмітання підлоги і сезонної роботи на оливковій плантації до сплати податків — має свій

певний кругообіг. Так само регулярно спадають на них злигодні. Спина мого батька зігнулась не відразу, а потроху, після кожної весни в оливковому саду. Так само й пологи, щоразу забираючи жіночу красу моєї матері, повторювались через однакові проміжки часу. Завжди перед їх очима — свій шмат землі, щороку зеленіючі дерева, маленька церква, де вони слухають недільні тексти з Біблії. Все це викликає в них те почуття сталості й необхідності, в якому вони черпали собі силу, щоб, обливаючись потом, тягати гірськими стежками свої кошики, народжувати дітей, ба навіть їсти. Їх упевнили, що око Всевишнього почиє на них — допитливо, майже тривожно, що увесь світовий театр створено навколо них для того, щоб вони — дійові особи — могли виконувати в ньому свої постійні — малі чи великі — ролі.

Що б сказали ці люди, коли б почули від мене, що живуть на маленькій кам’яній брилі, яка, безперервно обертаючись у порожнечі, сама рухається навколо інших зірок — одна з багатьох інших і така незначна. То нащо здалися тоді таке терпіння, така покора перед злиднями. І нащо здалося тоді Святе Письмо, яке все пояснює і доводить необхідність поту, терпіння, голоду, підвладності, коли воно, як виявляється, сповнене помилок? Ні, я бачу, як їхні очі виповнює страх, як випадають з рук їхні ложки, бачу, якими зрадженими й ошуканими вони себе почувають. Вони кажуть: то виходить, око Всевишнього не почиє на нас. То мусимо дбати про себе самі — темні, старі й згорьовані? Виходить, ніхто не дарував нам іншої ролі, крім цієї тлінної, гіркої, на крихітній Землі, такій залежній, що навколо неї вже ніщо не обертається? Жодного глузду немає в нашій бідності. Голод — це просто брак їжі, а не випробування сил, а виснажлива праця — теж ніяка не заслуга, коли вік гни спину і, як проклятий, роби. То ви розумієте, що з декрету священної конгрегації я вичитав благородну материнську жалість, велику душевну доброту.

ГАЛІЛЕЙ. Душевну доброту! Ви, мабуть, думаєте, що нема нічого: вино випито, губи пересмагли, то хай цілують сутану! Чому ж то нічого нема? Чому єдиним ладом у цій країні є тільки лад порожніх засік, а необхідність — це тільки необхідність виснажуватись до смерті? Між

пишними виноградниками, край пшеничного поля! Ваші селяни з Кампаньї сплачують війни, що їх заступник лагідного Ісуса веде в Іспанії та Німеччині. Для чого він ставить Землю в центр всесвіту? Для того, щоб трон святого Петра міг стояти в центрі Землі. Саме про це і йдеться. Ви маєте рацію, йдеться не про планети, а про селян з Кампаньї. І не балакайте мені про красу явищ, позолочених давністю! Знаєте, як мушля-перловиця створює перли? Цей молюск у тяжкій хворобі обгортає слизотою стороннє тіло, наприклад, піщинку, сам він мало не гине при цьому. На біса мені та перлина, дай мені краще здорову устрицю. Чесноти зовсім не пов’язані зі злиднями, дорогий мій. Якби ваша паства складалась із заможніх і щасливих людей, вона могла б розвинути чесноти добробуту і щастя. А тепер ці чесноти виснажених людей виростають на виснажених нивах, і я відкидаю їх. Синьйоре, мої водяні насоси можуть створити більші чудеса, ніж усе ваше смішне надлюдське мучеництво. "Плодіться і множтеся", а ниви неродючі, а війни знищують кожного десятого з вас. Що ж мені — брехати вашій пастві?

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ (вкрай схвильований). Є вищі мотиви, що змушують нас мовчати: це душевний мир знедолених!

ГАЛІЛЕЙ. Хочете подивитись на годинник роботи Челліні? Мені його щойно привіз кучер кардинала Белларміна. Дорогий мій, в нагороду за те, що я збережу душевний спокій, скажімо, ваших батьків, власті пропонують мені вино, яке селяни вичавлюють в поті свого лиця, створеного, як відомо, за образом і подобою Бога. Коли б я погодився мовчати, то це б мало, без сумніву, вельми підлі мотиви: заможне, дозвільне життя, ніяких переслідувань і так далі.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Синьйоре Галілею, я — священик.

ГАЛІЛЕЙ. Але ви й фізик. І бачите, що у Венери є фази. Ось глянь сюди! (Показує крізь вікно). Бачиш там малого Пріапа коло джерела під лавровим деревом? Бог садів, птахів і злодіїв, сільський сороміцький двохтисячолітній бог! Він менше брехав. Гаразд, не будемо про це, я теж вірний син церкви. Ви знаєте восьму сатиру Горація? Якраз цими днями я

перечитую його. Здобуваю деяку душевну рівновагу. (Дістав невеличку книжку). Він надає слова саме цьому Пріапові, маленькій статуї, яка була поставлена в Есквілінському парку. Починається вона так:

Колода фігова, оцупком непридатним

Ані до чого був я. Довго тесля

Роздумував. Пріапа чи ослін

Із мене витесати. І відважився

Зробити бога.

Думаєте, Горацій заборонив би собі вставити у вірш замість слова "ослін" слово "стіл"? Синьйоре, моє естетичне чуття буде ображене, коли Венера в моєму космосі опиниться без фаз! Ми не можемо винайти машинерії для подачі нагору річкової води, якщо ми не вивчимо ту найвищу машинерію, яка існує перед нашими очима. Сума кутів трикутника не може змінюватися на потребу папської курії. Орбіти летючих тіл я не можу обчислити так, щоб водночас врахувати і політ відьми на мітлі.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. А чи не здається вам, що істина, — коли це істина, — проб’ється і без нас?

ГАЛІЛЕЙ. Ні, ні, ні! Пробиваються саме стільки істин, скільки ми їх пробиваємо; перемога розуму може бути лише перемогою розумних. Ваших селян з Кампаньї ви змальовуєте вже, як мох на їхніх хижах! Як може хтось припустити, що сума кутів трикутника може відповідати його потребам! Та коли вони не зрушать з місця і не навчаться думати, то найкращі водокачки їм ні до чого. Чорт забирай, я бачу божественне терпіння ваших людей, але де ж їх божественний гнів?

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Ви втомилися.

ГАЛІЛЕЙ (розкидає перед ним купу рукописів). Ти фізик, сину мій? Ось тут з’ясовані причини припливів і відпливів світового океану. Але тобі не можна цього читати, чуєш? О, ти вже читаєш? То ти фізик?

Маленький чернець заглиблюється в рукописи.

Яблуко з древа пізнання! Він уже вгризається в нього. Він проклятий навіки, але мусить його з’їсти, нещасний ненажера! Часом думаю собі: згоден, щоб мене замкнули в льох на десять сажнів углиб, куди й промінь світла не пройде, аби тільки довідатись, що це за річ така: світло. І найгірше: те, що знаю, мушу розповісти. Як коханець, як п’яниця, як зрадник. Це вада, вона призводить до нещастя. Доки я волатиму в пустелі — ось у чому питання?

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ (показує на якесь місце в рукопису). Цього речення я не розумію.

ГАЛІЛЕЙ. Я з’ясую тобі, з’ясую.

9.

Вісім років мовчав Галілей. Після того як на папський престол вступив новий папа, який і сам був ученим, Галілея заохочують знову взятись за свої досліди.

Правду — в мішку.

Рот — на замку.

Держав вісім років. Але не втерпів —

І правду на люди пустив.

Будинок Галілея у Флоренції. Учні Галілея — ФЕДЕРЦОНІ, МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ і АНДРЕА САРТІ, вже юнак, зібрались на експериментальну лекцію. Сам ГАЛІЛЕЙ стоїть і читає книгу. ВІРДЖІНІЯ і СИНЬЙОРА САРТІ шиють весільну білизну.

ВІРДЖІНІЯ. Як весело шити весільне вбрання. Це буде скатертина для довгого стола. Людовико любить гостей. Тільки треба, щоб було до ладу зроблено, його мати помітить кожну ниточку. Вона на згодна з книгами тата. І патер Христофор теж.

СИНЬЙОРА САРТІ. Ось уже за скільки років він не написав жодної книжки.

ВІРДЖІНІЯ. Певно побачив, що помилявся. В Римі один вельмиповажний високопоставлений священик багато чого розповідав мені з астрономії. Там занадто великі відстані.

АНДРЕА (пише на дошці порядок денний). "Четвер увечері: плаваючі тіла". Знову: лід, робота з водою, терези, залізна голка, Аристотель. (Добуває предмети).

Інші читають книги. Заходить ФІЛІППО МУЦІУС, вчений середніх літ. Вигляд має трохи збентежений.

МУЦІУС. Можете ви сказати синьйору Галілею, що він повинен мене прийняти? Він мене проклинає, не вислухавши.

СИНЬЙОРА САРТІ. Але ж він не хоче вас прийняти.

МУЦІУС. Бог вам заплатить, коли ви його попросите. Я мушу з ним поговорити.

ВІРДЖІНІЯ (підходить до сходів). Тату!

ГАЛІЛЕЙ. Що там?

ВІРДЖІНІЯ. Синьйор Муціус.

ГАЛІЛЕЙ (рвучко встає, іде до сходів, учні за ним). Що вам треба?

МУЦІУС. Синьйоре Галілею, прошу дозволу пояснити вам деякі місця в моїй книзі, де нібито піддається прокляттю вчення Коперніка про обертання Землі. Я...

ГАЛІЛЕЙ. Що ви збираєтесь пояснити? Ви цілком згодні з декретом святої конґреґації від тисяча шістсот шістнадцятого. Звичайно, то ваше право. Хоч ви тут і вивчали математику, але це ще не причина, щоб вислуховувати від вас, що двічі по два — чотири. Можете з повним правом казати, що цей камінь (витягає з кишені камінця і кидає його до передпокою) допіру полетів угору, до стелі.

МУЦІУС. Синьйоре Галілею, я...

ГАЛІЛЕЙ. Не кажіть нічого про труднощі! Мені й чума не завадила продовжувати свої спостереження.

МУЦІУС. Синьйоре Галілею, чума — то ще не найгірше.

ГАЛІЛЕЙ. То я вам скажу: хто не знає істини, той просто неук. А хто її знає і називає брехнею, той — злочинець! Ідіть геть з мого дому.

МУЦІУС (ледве чутно). Ваша правда. (Виходить).

Галілей знов іде до свого кабінету.

ФЕДЕРЦОНІ. На жаль, це так і є. Він не велика людина, і взагалі нічого не варт, хіба що був колись вашим учнем. Він слухав учення Галілея, а тепер має казати, що все це невірно.

СИНЬЙОРА САРТІ. Мені шкода цього чоловіка.

ВІРДЖІНІЯ. Тато дуже його любив.

СИНЬЙОРА САРТІ. Я б хотіла поговорити з тобою, Вірджініє, про твоє заміжжя. Ти ще така молоденька, матері в тебе немає, а батькові тільки й клопоту, щоб класти собі оті крижинки на воду. У всякому разі, не раджу тобі вдаватися до нього із запитаннями про шлюб. Він буде цілий тиждень за обідом та ще при цих молодих людях говорити про найстрашніші речі, бо ж не має ні на копійку сорому та й ніколи його не мав. Я теж ні про що таке не думаю, а просто — як це воно буде далі. Я не можу всього знати, людина я неосвічена. Але таку серйозну справу навмання не починають. Гадаю, тобі слід вдатися до справжнього астронома з університету, хай він складе гороскопа, а тоді вже й знатимеш, що тобі судилось. Чого ти регочеш?

ВІРДЖІНІЯ. Бо я там була.

СИНЬЙОРА САРТІ (з жадібною цікавістю). Що ж він сказав?

ВІРДЖІНІЯ. Два місяці я маю остерігатись, бо Сонце стоїть під знаком Козерога, а тоді розташування зірок буде для мене надзвичайно сприятливим і хмари розійдуться. Коли я не пущу з очей Юпітера, то можу пускатись у будь-яку подорож, бо я — Козеріг.

СИНЬЙОРА САРТІ. А Людовико?

ВІРДЖІНІЯ. А він — "Лев". (По невеличкій паузі). Він нібито хтивий. (Пауза). Ця хода мені знайома. Це ректор, синьйор Гафоне.

Входить ГАФОНЕ, ректор університету.

ГАФОНЕ. Я приніс книгу, яка, можливо, зацікавить вашого батька. Заради Бога, не турбуйте синьйора Галілея. Нічого не можу вдіяти з собою. Мені здається, що кожну хвилину, яку крадеш у цієї людини, крадеш у Італії. Я гарненько кладу книжечку у ваші ручки, а сам йду геть. Навшпиньки. (Виходить).

Вірджінія подає книжку Федерцоні.

ГАЛІЛЕЙ. Про що вона?

ФЕДЕРЦОНІ. Не знаю. (Читає по складах латину). "De maculis in sole".

АНДРЕА. "Про плями на сонці". Ще одна.

Федерцоні з досадою віддає йому книжку.

Послухайте лише присвяту: "Найбільшому авторитетові в галузі фізики, Галілео Галілею".

Галілей знов заглибився в свою книгу.

Про ці плями я читав трактат Фабриціуса з Голландії. Він гадає, що це зоряні рої, які пропливають між небом і землею.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Хіба це не підлягає сумніву, синьйоре Галілео?

Галілей не відповідає.

АНДРЕА. У Парижі і Празі гадають, що це випари Сонця.

ФЕДЕРЦОНІ. Гм...

АНДРЕА. Федерцоні піддає і це сумніву.

ФЕДЕРЦОНІ. Будь ласка, дайте мені спокій. Я сказав "Гм..." от і все. Я шліфувальник лінз, я шліфую лінзи, а ви дивитесь крізь них на небо. Те, що ви там бачите, то зовсім не плями, а "макуліс". Як я можу сумніватися в чомусь такому? Доки ж я казатиму вам, що не можу читати цих книг, вони ж на латині. (Гнівно жестикулює, не випускаючи з рук терезів. Одна шалька падає на підлогу. Галілей підходить і мовчки піднімає її).

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. А й у сумніві є щастя, не знаю чому, але це так.

АНДРЕА. Ось уже два тижні я підіймаюсь кожного сонячного дня під гонтовий дах. Крізь тоненькі щілини в гонті падає лише тонесенький промінь. Тоді на аркуш паперу можна впіймати обернений відбиток Сонця. Я бачив пляму, завбільшки з муху, розпливчасту, як хмаринка. Вона пересувалась. Синьйоре Галілео, чому ми не досліджуємо цих плям?

ГАЛІЛЕЙ. Тому, що ми вивчаємо плаваючі тіла.

АНДРЕА. У матері повно листів — навіть в кошиках для білизни. Вся Європа питає вашої думки. Авторитет ваш так зріс, що мовчати ви більше не маєте права.

ГАЛІЛЕЙ. Рим сприяв зростанню мого авторитету саме тому, що я мовчав.

ФЕДЕРЦОНІ. Але тепер ви вже не можете собі дозволити мовчати.

ГАЛІЛЕЙ. Ну, я також не можу дозволити, щоб мене як шинку підсмажували на вогнищі.

АНДРЕА. Ви гадаєте, що плями мають щось спільного з цим?

Галілей не відповідає.

Гаразд, тримаймося за крижинки, це вам не пошкодить.

ГАЛІЛЕЙ. Вірно. Отже наша теза, Андреа!

АНДРЕА. Щодо плавання тіл, то ми припускаємо, що воно залежить не від форми тіла, а від того, важче воно за воду чи легше.

ГАЛІЛЕЙ. Що каже Аристотель?

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. "Discus latus platique..."

ГАЛІЛЕЙ. Перекласти, перекласти!

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. "Широка й плеската крижинка може плавати на воді, тоді як залізна голка тоне".

ГАЛІЛЕЙ. А чому за Аристотелем не тоне крижинка?

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Тому, що вона широка й плеската і не може розділити воду.

ГАЛІЛЕЙ. Чудово! (Бере крижинку і кладе її в миску). Ось я міцно притискаю крижинку до дна посудини. Забираю руки. Тиску моїх рук уже нема. І що ж?

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Вона знову підіймається вгору.

ГАЛІЛЕЙ. Правильно. Очевидно, крижинка, підіймаючись, може розділяти воду, чи не так, Фульганціо!

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Але чому ж вона взагалі плаває? Крига важча за воду, це ж ущільнена вода.

ГАЛІЛЕЙ. А коли вона розріджена?

АНДРЕА. Вона має бути легшою за воду, а то б вона не плавала.

ГАЛІЛЕЙ. Ага!

АНДРЕА. Так само, як не може плавати залізна голка. Все, що легше за воду, плаває, а все, що важче — тоне. Що й слід було довести.

ГАЛІЛЕЙ. Андреа, тобі слід навчитися мислити обережно. Дай сюди залізну голку. Аркуш паперу. Залізо важче за воду?

АНДРЕА. Так!

Галілей кладе голку на клаптику паперу і пускає її на воду. Пауза.

ГАЛІЛЕЙ. Що ж тепер?

ФЕДЕРЦОНІ. Голка плаває! Святий Аристотель, його ж ніколи не перевіряли. (Сміються).

ГАЛІЛЕЙ. Головна причина убозтва науки здебільшого криється в її уявному багатстві. Тепер мета науки не в тому, щоб відчинити двері нескінченному знанню, а в тому, щоб покласти край нескінченній помилці. Записуйте!

ВІРДЖІНІЯ. Що там у них?

СИНЬЙОРА САРТІ. Кожного разу, коли вони сміються, мене бере страх. Думаю собі: з чого вони сміються?

ВІРДЖІНІЯ. Тато каже: у богословів дзвони, а у фізиків — сміх.

СИНЬЙОРА САРТІ. Я вже й тому рада, що він тепер хоч не так часто дивиться в свою трубу. То було ще гірше.

ВІРДЖІНІЯ. Тепер він тільки кладе крижинки на воду. З цього ж бо великої шкоди не буде.

СИНЬЙОРА САРТІ. Не знаю.

Входить ЛЮДОВИКО МАРСІЛІ в дорожньому одязі. За ним слуга несе пакунки. Вірджінія біжить назустріч Людовико, обіймає його.

ВІРДЖІНІЯ. Чому ти не написав, що приїдеш?

ЛЮДОВИКО. Я був тут поблизу, оглядав наші виноградники при Буччоле і не міг утриматись.

ГАЛІЛЕЙ (короткозоро мружить очі). Хто це там?

ВІРДЖІНІЯ. Людовико!

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Хіба ви недобачаєте?

ГАЛІЛЕЙ. О, Людовико. (Іде йому назустріч). Як ся мають коні?

ЛЮДОВИКО. В доброму здоров’ї, синьйоре.

ГАЛІЛЕЙ. Сарті, святкуємо! Неси глек того сіліційського вина, старого!

Сарті і Андреа виходять.

ЛЮДОВИКО (до Вірджінії). Ти ніби зблідла. Життя в селі піде тобі на користь. Мати жде тебе у вересні.

ВІРДЖІНІЯ. Зажди, я покажу тобі весільне вбрання! (Вибігає).

ГАЛІЛЕЙ. Сідай!

ЛЮДОВИКО. Я чув, синьйоре, що на ваших лекціях в Університеті буває більше тисячі студентів. Над чим ви зараз працюєте?

ГАЛІЛЕЙ. Щодня те саме. Ти їхав через Рим?

ЛЮДОВИКО. Так. Поки не забув: мати вітає вас з приводу вашого вельми тактовного ставлення до нових голландських оргій з сонячними плямами.

ГАЛІЛЕЙ (сухо). Дуже вдячний.

САРТІ і АНДРЕА приносять вино і шклянки. Всі збираються за столом.

ЛЮДОВИКО. Весь лютий місяць у Римі тільки про те й розмови. Христофор Клавіус висловлював побоювання, щоб через ці сонячні плями вдруге не почався той цирк з обертанням Землі навколо Сонця.

АНДРЕА. Хай не боїться.

ГАЛІЛЕЙ. А ще які новини з священного міста, крім надій на мої нові гріхи?

ЛЮДОВИКО. Ви, певне, знаєте, що найсвятіший отець при смерті.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Ох!

ГАЛІЛЕЙ. Кого називають його наступником?

ЛЮДОВИКО. Найчастіше — Барберіні.

ГАЛІЛЕЙ. Барберіні!

АНДРЕА. Синьйор Галілео знайомий з Барберіні.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Кардинал Барберіні сам математик.

ФЕДЕРЦОНІ. Вчений на святому престолі!

Пауза.

ГАЛІЛЕЙ. Тепер їм потрібні такі, як Барберіні, які трохи і в математиці тямлять. В світі починається зрушення. Федерцоні, ми доживемо, коли нам не треба буде озиратися, як злодіям, щоб сказати: двічі по два чотири. (До Людовико). Мені до смаку це вино, Людовико. Що ти про нього скажеш?

ЛЮДОВИКО. Добре вино.

ГАЛІЛЕЙ. Я знаю цей виноградник. Він на стрімкому, кам’янистому схилі, а ґрона майже сині. Люблю це вино.

ЛЮДОВИКО. Так, синьйоре.

ГАЛІЛЕЙ. В ньому є легкий відтінок. І воно майже солодке, але тільки "майже". Андреа, забери геть цей мотлох — лід, миску, голку. Я ціную втіхи плоті. Не терплю тих боягузів, які щось провадять про слабості... Скажу вам: треба вміти — насолоджуватись.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Що ви збираєтесь робити?

ФЕДЕРЦОНІ. Ми знову починаємо цирк з обертанням навколо Сонця.

АНДРЕА (наспівує стиха):

Писання каже: Земля стоїть без руху.

І вчені твердять: так, вона стоїть.

Святий отець хапа її за вуха,

І міцно держить, а вона летить.

Андреа, Федерцоні і маленький чернець поспіхом прибирають з робочого столу.

АНДРЕА. Ми могли б виявити, що Сонце теж крутиться. Як це тобі сподобається, Марсілі?

ЛЮДОВИКО. Звідки таке збудження?

СИНЬЙОРА САРТІ. Не будете ж ви знов займатись тим чортовинням, синьйоре Галілею?

ГАЛІЛЕЙ. Тепер я знаю, нащо твоя мати прислала тебе до мене. Барберіні йде вгору. Знання стане пристрастю, а дослідження — насолодою. Клавіус має рацію, ці сонячні плями мене дуже цікавлять. Як тобі моє вино, Людовико?

ЛЮДОВИКО. Я вже казав, синьйоре.

ГАЛІЛЕЙ. Справді, смачне.

ЛЮДОВИКО (напружено). Справді.

ГАЛІЛЕЙ. Невже ти зайдеш так далеко, що приймеш чиєсь вино або дочку, не зажадавши, щоб він почепив своє покликання на кілочок? Що спільного між астрономією і моєю дочкою? Фази Венери не змінять форм її заду.

СИНЬЙОРА САРТІ. Не будьте ж таким вульгарним. Я зараз покличу Вірджінію.

ЛЮДОВИКО (затримує її). Шлюб у таких сім’ях, як моя, береться не тільки за принципом статевого потягу.

ГАЛІЛЕЙ. Значить всі вісім років, поки я проходив випробування, тебе утримували від шлюбу з моєю дочкою.

ЛЮДОВИКО. Моя дружина і в сільській церкві мусить бути поважною особою.

ГАЛІЛЕЙ. Гадаєш, що твої селяни платитимуть тобі за оренду чи ні залежно від побожності твоєї дружини?

ЛЮДОВИКО. До певної міри — так.

ГАЛІЛЕЙ. Андреа, Фульганціо, принесіть латунне дзеркало і екран. Ми відкинемо на нього сонячний відбиток, щоб очей не різало. Це твій метод, Андреа.

Андреа і маленький чернець приносять дзеркало і екран.

ЛЮДОВИКО. Свого часу ви, синьйоре, підписали в Римі зобов’язання не втручатися більше в цю справу з обертанням Землі навколо Сонця.

ГАЛІЛЕЙ. Ах, тоді? Тоді у нас був відсталий папа.

СИНЬЙОРА САРТІ. Був! Адже його святість іще не померли!

ГАЛІЛЕЙ. Майже, майже! Нанесіть на екран сітку меридіанів та паралелей. Будемо працювати методично. А потім зможемо відповідати на їхні листи, правда, Андреа?

СИНЬЙОРА САРТІ. "Майже". Свої крижинки цей чоловік зважує по 50 разів, а коли щось йому до шмиги, то сліпо вірить у це.

Екран встановлений.

ЛЮДОВИКО. Якщо його святість умре, синьйоре Галілею, то й новий папа, хто б він не був і як би він не любив науки, муситиме так само зважати на те, яку велику любов відчувають до нього найвельможніші родини Італії.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Господь створив фізичний світ, Людовико; Господь створив людський мозок; Господь дозволить і фізику.

СИНЬЙОРА САРТІ. Галілео, тепер послухай, що я скажу. Я бачила, як мій син чинив гріх через ті "експерименти", "теорії", "обсервації" і нічого не могла вдіяти. Ти повстав проти властей, і вони тебе вже раз застерегли. Найвищі кардинали укоськували тебе, як хворого коня. На якийсь час це допомогло. Але ось два місяці тому, якраз після Благовіщення, я впіймала тебе на гарячому: ти знов потайки розпочав оті свої "обсервації". На горищі з трубою. Я тобі майже нічого не говорила, хоч добре знала, що до чого. Побігла, поставила свічку святому Йосипові. Це вже понад мої сили! Коли ми з тобою одні, ти ніби міркуєш, як слід, і кажеш, що знаєш сам, що треба стриматись, бо це небезпечно. Але два дні експериментів — знову та ж сама біда. Нехай вже я жертвую своїм вічним блаженством за прихильність до єретика, це вже моє діло, але ти не маєш права топтати своїми ножищами щастя своєї доньки!

ГАЛІЛЕЙ (похмуро). Принесіть телескоп!

ЛЮДОВИКО. Джузеппе, віднеси багаж до карети.

Слуга виходить.

СИНЬЙОРА САРТІ. Вона цього не переживе! Ви б могли їй то самі сказати. (Біжить геть, все ще з глечиком у руках).

ЛЮДОВИКО. Я бачу, ви вже почали підготовку. Синьойре Галілео, ми з матір’ю живемо три чверті року в маєтку в Кампаньї, і можемо вам засвідчити, що супутники Юпітера аж ніяк наших селян не турбують. Дуже вже тяжко працюють вони у полі. Але їх може збентежити звістка про те, що безсоромні нападки на святі доктрини церкви залишились без кари. Не забувайте, що ці жалюгідні люди в своєму напівзвірячому житті можуть все переплутати. Вони справжні звірі, ви навіть того не уявляєте собі. Варт їм почути, що на вербі ростуть груші — і вони втечуть з роботи в полі, щоб погомоніти про це.

ГАЛІЛЕЙ (зацікавлено). Справді?

ЛЮДОВИКО. Звірі вони. А коли приходять до маєтку по якусь дрібницю, мати змушена відшмагати перед їхніми очима собаку, щоб навчити їх покорі, порядку і чемності. Ви, синьйоре Галілео, часом бачите з вікна карети квітучі поля кукурудзи. Ви не думаєте і не гадаєте, коли їсте наші оливки і наш сир, скільки праці треба, щоб виростити, добути це, скільки турбот.

ГАЛІЛЕЙ. Юначе, я їм свої оливки і при цьому думаю. (Грубо). Ти затримуєш мене. (Гукає з кімнати). Є вже екран?

АНДРЕА. Так. Ви підете сюди?

ГАЛІЛЕЙ. Ви ж шмагаєте бичами не тільки собак, щоб держати їх у покорі, чи не так, Марсілі?

ЛЮДОВИКО. Синьйоре Галілею! У вас чудова голова. Шкода її.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ (здивовано). Він вам погрожує.

ГАЛІЛЕЙ. Еге. Адже я міг би підбурити його селян і спонукати їх до роздумів. І його слуг, і його управителів.

ФЕДЕРЦОНІ. Яким чином? Адже ніхто з них не читає латиною.

ГАЛІЛЕЙ. Я міг би писати народною мовою, для багатьох, замість писати латиною тільки для обраних. Для нових думок потрібні люди, що працюють руками. Бо хто ж інший прагне дошукатись причин всіх речей? Ті, що бачать хліб тільки на своєму столі, не хочуть знати, як його випікають. Ця наволоч дякує радше Богові, ніж пекареві. Ті ж, хто робить хліб, скоро зрозуміють, що ніщо не рухається само, коли його не зрушити. Твоя сестра, Фульганціо, яка працює на олійниці, не стільки здивується, скільки, мабуть, сміятиметься, коли почує, що Сонце — не золотий герб можновладдя, а важіль: Земля рухається, бо її рухає Сонце.

ЛЮДОВИКО. Ви завжди будете рабом своїх пристрастей. Перепросіть за мене Вірджінію. Я думаю, нам зараз краще не бачитись.

ГАЛІЛЕЙ. Посаг у вашому розпорядженні повсякчас.

ЛЮДОВИКО. Прощавайте. (Йде).

АНДРЕА. І кланяйтесь від нас усім Марсілі.

ФЕДЕРЦОНІ. Які велять Землі стояти непорушно, щоб їхні замки не пішли шкереберть.

АНДРЕА. І всім Ченчі і Віллані!

ФЕДЕРЦОНІ. І всім Червіллі!

АНДРЕА. І всім Леккі!

ФЕДЕРЦОНІ. І Пірлеоні!

АНДРЕА. Які цілують папі ноги, коли він топче народ.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Новим папою буде освічена людина.

ГАЛІЛЕЙ. Отже, розпочнемо спостереження за сонячними плямами, що нас цікавлять, на свій страх і ризик, не дуже покладаючись на підтримку нового папи.

АНДРЕА (перепиняє). Але з цілковитою певністю, що розвіємо зоряні тіні пана Фабриціуса і сонячні випари пражан і парижан, та ще й доведемо обертання Сонця.

ГАЛІЛЕЙ. Ні, лише з деякою надією на те, що доведемо обертання Сонця. Доводити, що досі я мав рацію, то не моя мета. Я хочу перевірити, чи я таки її мав. Я кажу вам: покиньте всяку надію, всі, хто стає на шлях дослідів. Може це випари, а може й плями, та перш, ніж припустити, що це бажані нам плями, припустімо краще, що це риб’ячі хвости. Так, ми знову і знову і ще раз піддамо все сумніву. Будемо просуватись не семимильним кроком, а зі швидкістю черепахи. І все, що ми сьогодні знайдемо, завтра закреслимо, зметемо зі столу, і лише тоді запишемо знову, коли знайдемо ще раз. І те, що хочемо знайти, ми, знайшовши, розглянемо з особливим недовір’ям. Отже, приступаймо до спостережень за Сонцем з непохитним наміром довести непорушність Землі. І тільки зазнавши невдачі, цілковитої і безнадійної поразки, зализуючи свої рани, в найсумнішому настрої ми почнемо запитувати, а чи не мали ми таки рації, чи таки не обертається Земля справді! (Підморгує). І коли після того у нас всяке інше припущення розповзеться під руками, тоді ніякої пощади тим, хто не досліджував, а плескав

язиком. Зніміть покривало з труби і спрямуйте її на Сонце! (Встановлює латунне дзеркало).

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Я здогадався, що ви вже почали працювати. Я зрозумів це, коли ви не пізнали синьйора Марсілі.

Мовчки починають досліди. Коли пломеніючий відбиток Сонця з’являється на екрані, прибігає ВІРДЖІНІЯ у весільному вбранні.

ВІРДЖІНІЯ. Ти прогнав його, батьку! (Знепритомніла).

Андреа і маленький чернець поспішають до неї.

ГАЛІЛЕЙ. Я повинен, повинен про це довідатись.

10.

В наступному десятиріччі вчення Галілея поширилось серед народу. Памфлетисти і співці балад скрізь підхоплюють нові ідеї. Під час карнавалу деякі міста Італії обрали астрономію темою карнавального походу гільдій.

Напівзголодніла ПАРА ВУЛИЧНИХ АКТОРІВ з п’ятирічною ДІВЧИНКОЮ і з НЕМОВЛЯТКОМ на руках з’являються на ринку, де ЮРБА жде карнавальної процесії. Деякі в масках. Обидва актори тягнуть пакунки, барабан, інше причандалля.

ВУЛИЧНИЙ СПІВАК (б’є в барабан). Шановні мешканці, дами й панове! До великої карнавальної процесії гільдій ми пропонуємо найновішу флорентійську пісню, яку співають по всій Верхній Італії і яку ми ціною значних витрат привезли сюди. Вона має назву: "Страхітливе вчення і опінії пана придворного фізика Галілео Галілея, або передчуття майбутнього". (Співає.)

Коли Господь вчинив всевишню волю,

тоді він сонцю владно повелів,

як служнику, крутитись круг Землі

і на гірку не нарікати долю.

Віднині кожен менший кружеляв

круг старшого, бо так Господь сказав.

То й почали обертатись:

Бідні — кругом магнатів,

навколо вищих — малі.

Як на небі, так і на землі.

Круг пап забігали кардинали,

Круг кардиналів — єпископи закружляли,

Круг єпископів — юрби секретарів,

Круг секретарів — світське начальство різне,

Круг світського начальства — ремісники,

Круг ремісників — слуги покірні,

а навколо слуг — забігали понурі

голодні жебраки, собаки і кури.

Це вам, добрі люди, і є великий лад на цьому світі, ordo ordinum, як кажуть панове богослови, regula aeternis, правило правил. Але що це стряслося, мої любі? (Співає).

Мудрий Галілей схопивсь,

Біблію жбурнув,

Взявся за трубу

та на небо гордо позирнув.

І до сонця вигукнув: спинись!

Все інакше нині обертатись

має — поза волею богів.

Доведеться панові наматись,

Як побігає коло слуги.

Оце так штука! Це так жарт, хай тобі кат!

Вже й вража челядь день при дні зухваліє, погана.

Бо чом би й ні? Настали ж дні. Тому й кажу: давно вже варт.

Признайтесь: хто б то не хотів прожити вік без пана?

Вельмишановні, такі вчення абсолютно неприпустимі. (Співає).

Слуга вже в ноги не впаде,

Бездомний гладшає пес,

Школяр до школи не іде,

А служка — і до мес.

А кепський з Біблією жарт, хай тобі кат!

Для наших ший сплели малий плоскінний зашморг, драний!

То чом би й ні? Настали ж дні. Тому й кажу: давно вже варт.

Признайтесь: хто б то не хотів прожити вік без пана?

Добрі люди, погляньмо в майбутнє, як його бачить учений доктор Галілео Галілей:

Дві пані заклякли між рибних лавок,

лише головами хитають:

Рибачка відламує хліба шматок

і рибу сама наминає.

Муляр виводить камінний мур,

панський забравши камінь.

Собі цей будинок, а не комусь

він зводить своїми руками.

Та як це так? Це що за жарт, хай тобі кат!

Для наших шиї сплели малий плоскінний зашморг, драний!

То чом би й ні? Настали ж дні. Тому й кажу: давно вже варт.

Признайтесь: хто б то не хотів прожити вік без пана?

Вже пана б’є під зад носком

Розгніваний бідак.

Малечі бідній — молоко.

Попам — свята вода.

А кепський з Біблією жарт, хай тобі кат!

Для наших шиї сплели малий плоскінний зашморг, драний!

То чом би й ні? Настали ж дні. Тому й кажу: давно вже варт.

Признайтесь: хто б то не хотів прожити вік без пана?

ЖІНКА СПІВАКА:

Я, прогрішивши, далебі

Кажу до чоловіка:

Не гнівайся. Шукай собі,

Як хоч, постійну зірку.

СПІВАК:

Твоя наука, Галілей, нехай їй кат, то кепський жарт!

Зніми намордника із пса — він враз кусати стане.

Бо чом би й ні? Там жарт — не жарт, а нам обов’язково варт

прожити вік, щоб і не знать, не відати про пана.

ОБОЄ:

Повстань, хто в злиднях на землі живе,

Бо кожен з вас мети одної прагне.

І вас навчить правдивий Галілей

Простій абетці боротьби. Ачей

Ярма важкого досить для людей.

Пора і нам прожити вік, не знаючи про пана.

СПІВАК. Шановні мешканці, ось феноменальне відкриття Галілео Галілея. Земля обертається навколо Сонця! (Він гучно б’є в барабан).

Жінка і дитина виступають наперед. Жінка держить в руці грубий малюнок Сонця, а дитина, тримаючи над головою гарбуз, зображення Землі, кружеляє навколо жінки. Співець екзальтовано вказує на дитину, ніби вона, відступаючи крок за кроком під стакато барабана, виконує якесь небезпечне сальто мортале. Потім чути з-за сцени барабан.

НИЗЬКИЙ ГОЛОС (викликає). Іде процесія!

Входять ДВОЄ ЧОЛОВІКІВ в лахмітті, тягнуть візок. На блазенському троні сидить "Великий герцог Флоренції", зодягнений у мантію з ряднини, в короні з картону. Він дивиться в телескоп. За ним марширують четверо у масках. Вони несуть брезент, підкидають раз-у-раз і ловлять ним ляльку, яка зображує кардинала. Збоку стоїть КАРЛИК зі щитом, на якому напис: "Нове століття". З юрби підводиться на ходулях ЖЕБРАК і танцює, важко гупаючи об землю, потім з гуркотом падає. Входить лялька понадлюдського зросту — "Галілео Галілей", вклоняється публіці. Перед нею ДИТИНА несе велетенську Біблію з перекресленими сторінками.

СПІВЕЦЬ БАЛАД. Ось Галілео Галілей, руйнівник Біблії!

Оглушливий регіт юрби.

11.

1633 р. Інквізиція викликає славнозвісного дослідника до Риму.

Глибінь гаряча. Зимна височінь.

Волають вулиці. А двір мовчить.

Передпокій і сходи в палаці Медічі у Флоренції. ГАЛІЛЕЙ з ДОЧКОЮ чекають прийому у герцога.

ВІРДЖІНІЯ. І довго ж це триває.

ГАЛІЛЕЙ. Так.

ВІРДЖІНІЯ. Ось знову той чоловік, що йшов за нами слідом. (Показує на суб’єкта, який минає їх, не звертаючи на них уваги).

ГАЛІЛЕЙ (зір його погіршав). Я його не знаю.

ВІРДЖІНІЯ. А я часто бачила його останнім часом. Він здається мені зловісним.

ГАЛІЛЕЙ. Дурниці. Ми у Флоренції, а не серед корсиканських бандитів.

ВІРДЖІНІЯ. Йде ректор Гафоне.

ГАЛІЛЕЙ. Оцього я боюсь. Цей дурнуватий знову втягне мене в довжелезну розмову.

Вниз по сходах спускається ГАФОНЕ, ректор університету. Він явно лякається, побачивши Галілея, і йде напружено, одвернувши обличчя, минає обох, ледь кивнувши.

Який біс у ньому сидить? Знову сьогодні недобачаю. Він хоч привітався?

ВІРДЖІНІЯ. Ледь-ледь. Що там у твоїй книзі? Може її знову визнали за єретичну?

ГАЛІЛЕЙ. Ти вже занадто вдаєшся до тих церков. Оте раннє вставання, оті ходіння по месах зовсім зіпсують тобі колір лиця. Ти за мене молишся, га?

ВІРДЖІНІЯ. Ось синьйор Ванні ливар, якому ти накреслив план ливарні. Не забудь подякувати йому за перепілок.

Сходами спускається ЧОЛОВІК.

ВАННІ. Вам смакували перепілки, що я їх надіслав, синьйоре Галілею?

ГАЛІЛЕЙ. Перепілки були чудові, майстер Ванні, ще раз красно дякую.

ВАННІ. Нагорі йшла мова про вас. На вас складають вину за памфлети проти Біблії, які нещодавно скрізь продавали.

ГАЛІЛЕЙ. Про памфлети нічого не знаю. Моє улюблене читання — Біблія і Гомер.

ВАННІ. А хоч би й ні: хотів би скористатися з нагоди запевнити вас, що ми, мануфактуристи, на вашому боці. Я не з тих, хто багато знає про рух зірок, але для мене ви людина, яка бореться за свободу вчення нового. Візьміть ось цей механічний культиватор з Німеччини, якого ви мені описували. За один лише останній рік в Лондоні вийшли в світ п’ять книг про сільське господарство. А тут ми дякували б хоч за одненьку книжку про голландські канали. Ті самі кола, які завдають вам неприємностей, не дозволяють лікарям Болоньї розтинати трупи для досліджень.

ГАЛІЛЕЙ. Ваш голос чимало важить, Ванні.

ВАННІ. Сподіваюсь. Ви знаєте, що в Амстердамі і Лондоні є фондові біржі. Так само й ремісничі школи. І регулярно виходять газети з новинами. А нам тут невільно навіть заробляти гроші. Проти ливарень заперечують, бо, бачте, коли в одному місті багато робітників, то це сприяє розпусті. Я цілком на боці таких людей, як ви, синьйоре Галілео. Коли б хтось задумав проти вас лихе, тоді не забудьте, прошу, що у вас є

друзі у всіх галузях ремесла. За вами стоїть вся північна Італія, синьйоре Галілею.

ГАЛІЛЕЙ. Наскільки мені відомо, ніхто не збирається щось мені заподіяти.

ВАННІ. Ні?

ГАЛІЛЕЙ. Ні.

ВАННІ. На мою думку, у Венеції вас би краще шанували. Там менше чорних сутан. Звідти ви могли б розпочати боротьбу. У мене є дорожня карета, синьйоре Галілео, і коні.

ГАЛІЛЕЙ. Не можу уявити себе втікачем. Я високо ціную свої вигоди.

ВАННІ. Авжеж. Але з того, що я тут чув нагорі, стає ясно, що треба поспішати. Гадаю, що саме зараз вам краще не бути у Флоренції.

ГАЛІЛЕЙ. Дурниці. Великий герцог — мій учень, а крім того, сам папа рішуче постане проти всяких спроб накинути мені зашморга на шию.

ВАННІ. Здається, синьйоре Галілео, ви не дуже чітко відрізняєте друзів від ворогів.

ГАЛІЛЕЙ. Зате я відрізняю силу від безсилля. (Рвучко йде геть).

ВАННІ. Чудово! Бажаю щастя. (Йде).

ГАЛІЛЕЙ (іде назад з Вірджінією). Всяк, хто в цій країні має якісь скарги, обирає мене за адвоката, особливо там, де мені це найменш може йти на користь. Я написав книгу про механіку всесвіту, оце й усе. А що з того зроблять, або не зроблять, те мене вже не обходить.

ВІРДЖІНІЯ (вголос). Якби ці люди знали, як ти засуджував усе, що трапилось останньої карнавальної ночі.

ГАЛІЛЕЙ. Так. Дай ведмедю лизнути меду, він, голодний, і руку тобі відкусить.

ВІРДЖІНІЯ (стиха). А взагалі, герцог тебе сьогодні запросив?

ГАЛІЛЕЙ. Ні. Але я просив доповісти про мене. Він хоче мати книгу, він же заплатив за неї. Спитай урядовця і пожалійся, що нас примушують чекати.

ВІРДЖІНІЯ (йде до урядовця, за нею стежить суб’єкт). Синьйоре Мінчо, чи відомо його високості, що мій батько хотів би мати в нього аудієнцію?

УРЯДОВЕЦЬ. Звідки я знаю?

ВІРДЖІНІЯ. Це не відповідь.

УРЯДОВЕЦЬ. Хіба?

ВІРДЖІНІЯ. Вам слід бути чемнішим.

Урядовець напіводвертається, позіхає, дивлячись на суб’єкта. Вірджінія підходить до батька.

Він каже, що герцог ще зайнятий.

ГАЛІЛЕЙ. Я чув — ти щось казала про "чемність", що то було?

ВІРДЖІНІЯ. Я подякувала йому за чемну відповідь і тільки. А ти не можеш лишити книгу тут? Ти ж тільки гаєш час.

ГАЛІЛЕЙ. Я починаю запитувати себе, чого вартий цей час. Мабуть, прийму запрошення Сагредо тижнів на двоє поїхати в Падую. Та й здоров’ям похвалитися не можу.

ВІРДЖІНІЯ. Ти не проживеш без своїх книг.

ГАЛІЛЕЙ. Можна захопити з собою в карету трохи сіцілійського вина, скажімо, ящиків зо два.

ВІРДЖІНІЯ. Ти завжди казав, що воно не терпить перевезень. А казна винна тобі за три місяці утримання. Тобі ж услід їх не надішлють.

ГАЛІЛЕЙ. Це правда.

КАРДИНАЛ-ІНКВІЗИТОР спускається сходами.

ВІРДЖІНІЯ. Кардинал-інквізитор!

Він, минаючи, низько вклоняється Галілею.

Що робити кардиналу-інквізитору у Флоренції, тату?

ГАЛІЛЕЙ. Не знаю. Він поводився не без чемності. Я знав, що чинив, коли переїхав у Флоренцію і всі ці роки мовчав. Вони так розхвалили мене, що мусять тепер приймати мене таким, як є.

УРЯДОВЕЦЬ (вигукує). Його високість, великий герцог!

КОЗІМО ДЕ МЕДІЧІ спускається сходами. Галілей іде йому назустріч. Герцог, трохи збентежений, спиняється.

ГАЛІЛЕЙ. Хотів би я запропонувати Вашій високості мої діалоги про обидві космічні системи...

КОЗІМО. Ага, ага! Як ваші очі?

ГАЛІЛЕЙ. Нічим хвалитись, ваша високосте. Якщо ваша високість дозволять, я цю книгу...

КОЗІМО. Мене турбує стан ваших очей. Справді турбує. Ви, мабуть, понад міру сидите за вашим чудовим телескопом, чи не так?

Іде далі, не взявши книги з рук Галілея.

ГАЛІЛЕЙ. Він не прийняв книги.

ВІРДЖІНІЯ. Тату, я боюсь.

ГАЛІЛЕЙ (приглушено, але твердо). Нічим не видавай себе. Звідси підемо не додому, а до склоріза Вольпі. Я домовився, що в сусідньому з ним заїзді завжди буде напоготові віз з порожніми винними барилами. Мене вивезуть з міста.

ВІРДЖІНІЯ. Ти знав?..

ГАЛІЛЕЙ. Не оглядайся.

Збираються йти.

ВИСОКОПОСТАВЛЕНИЙ УРЯДОВЕЦЬ (сходить донизу). Синьйоре Галілею, я маю доручення повідомити вас, що флорентійське герцогство не спроможне більше чинити опір бажанню найсвятішої інквізиції допитати вас у Римі. Карета найсвятішої інквізиції чекає на вас, синьйоре Галілею.

12.

ПАПА

Палати Ватікану. ПАПА УРБАН VIII (колишній кардинал Барберіні) приймає КАРДИНАЛА-ІНКВІЗИТОРА. Під час аудієнції папа одягається. За дверима чути човгання багатьох ніг.

ПАПА (дуже голосно). Ні! Ні! Ні!

ІНКВІЗИТОР. Отже, ваша святість, тут зібрались усі доктори усіх факультетів, представники всіх священних органів і все духовенство. З дитячою вірою в слово Боже, викладене в Святому Письмі, вони зібрались тут, щоб почути від вашої святості підтвердження цієї віри, і ви хочете повідамити їм, що Святе Письмо надалі не може вважатися за істинне?

ПАПА. Не дам розбити грифельну дошку, не дам.

ІНКВІЗИТОР. Ці люди скажуть вам, що то грифельна дошка, а не дух заколоту і сумніву. Але це не грифельна дошка. В світ прийшов жахливий неспокій. Це неспокій їх власного розуму, який вони лише переносять на нерухому Землю. Вони кричать: нас приневолюють числа! Але звідки ж беруться їхні числа? Вони йдуть від сумніву, це кожен знає. Ці люди сумніваються в усьому. Невже людське суспільство ми будемо будувати на сумніві, а не на вірі? "Ти мій пан, але я сумніваюсь, чи це добре". "Це твій дім і твоя дружина, але я сумніваюсь, чи не повинні вони бути моїми". З другого боку, прихильність вашої святості до мистецтва. Цій прихильності ми завдячуємо стількома чудовими колекціями, але вона знаходить таке образливе тлумачення, як ото читалося на стінах будинків Риму: "Те, що Римові лишили варвари, грабують тепер Барберіні". А за кордоном? То була Божа воля — піддати найсвятіший папський престол тяжким випробуванням. Іспанську політику вашої святості люди, яким бракує проникливості, не розуміють, а незгоду з королем вони засуджують. Уже з півтора десятиріччя Німеччина стала схожа на бойню, і люди з цитатами із Біблії на вустах ріжуть один одного на шматки. А тепер, коли внаслідок чуми, війни і реформації,

християнство розпалося на окремі незначні купки, тепер по Європі шириться чутка, що ви уклали таємну угоду з лютеранською Швецією аби послабити католика-короля. І тоді математики, ці хробаки, спрямовують свої телескопи на небо і повідомляють цілий світ, що ваша святість не дуже обізнані навіть тут, в цьому єдиному просторі, в якому вам покищо не відмовлено. А спитати: звідки цей несподіваний інтерес до такої абстрактної науки, як астрономія? Чи не однаково, як ці кулі крутяться? В цілій Італії всі, до останнього конюха, за лихим прикладом цього зухвалого флорентійця, базікають про фази Венери. Але ніхто з них не думає про все те, що в школах та інших таких установах вважається незаперечним. Їм то, бачте, надокучило. Що було б, якби всі вони, слабі плоттю і схильні до всяких неподобств, вірили б тільки у власний розум. А це ж його той безумець Галілей оголошує верховним суддею. Раз узявши під сумнів те, чи справді Сонце зупинилось над Гаваоном, вони захотіли взяти під свій брудний сумнів і церковну карнавку! Відтоді як вони плавають по морях, — а втім, я нічого не маю проти цього, — вони вірять в мідну скриньку, яку називають компасом, а не в Бога. Той Галілей ще замолоду писав про машини. Машинами вони хочуть творити чудеса. Які? У всякому разі, Бога їм уже не треба, але що ж це за чудеса? Наприклад, не буде ні верху, ні низу. Їм це непотрібно. Аристотель — вони його мають за дохлого пса — сказав, і вони то наводять: коли ткацький човник сам буде ткати, а цитра гратиме сама, тоді майстрам не треба буде підмайстрів, а панам — наймитів. І думають, що вже настав такий час. Цей негідник знає, що робить, коли пише свої астрономічні твори не латиною, а мовою рибалок і торгівців вовною.

ПАПА. Це свідчить про його низький смак. Я скажу йому.

ІНКВІЗИТОР. Він нацьковує одних і підкупляє інших. Портові міста Північної Італії все настійніше вимагають для своїх кораблів зоряних карт синьйора Галілея. І доводиться на це піти, бо це інтерес матеріальний.

ПАПА. Але ці зоряні карти спираються на його єретичні твердження. Мова йде саме про рухи певних планет, які стануть неможливими, якщо

відкинути його вчення. Не можна засудити це вчення і користуватися з його карт.

ІНКВІЗИТОР. А чому ж ні? Інакше ніяк не можна.

ПАПА. Це човгання мене дратує. Вибачте, що я ввесь час прислухаюсь.

ІНКВІЗИТОР. Це човгання може сказати вам більше, ніж я, ваша святість. Невже всі оті люди мають піти звідси з сумнівами на серці?

ПАПА. Зрештою, цей чоловік — найвидатніший фізик світу, світоч Італії, а не якийсь там недоум. У нього є друзі. Серед них і Версаль, і Віденський двір. Ви хочете, щоб вони прозвали святу церкву помийницею для гнилих забобонів? Ні, геть від нього руки.

ІНКВІЗИТОР. На практиці нам не доведеться дуже далеко заходити. Він людина плоті і негайно піддасться.

ПАПА. Він любить плотські втіхи більше, ніж усі люди, кого я знав. Він і мислить пристрасно. Не може відмовити собі ні в старому вині, ні в новій ідеї. І я не допущу як засудження фактів фізики, так і бойових вигуків, як от: "За церкву!", "За розум!". Я дозволив йому видати книгу з тією умовою, що він в кінці висловить думку, що останнє слово не за наукою, а за вірою. Він цього додержав.

ІНКВІЗИТОР. Але як? В його книзі дискутують: дурень, який, звичайно, висловлює погляди Аристотеля, і розумний, який, так само природньо, заступає синьйора Галілея. І як гадає ваша святість, хто робить останнє зауваження?

ПАПА. Що там іще? Хто висловлює нашу думку?

ІНКВІЗИТОР. Вже ж не розумний.

ПАПА. Це, звичайно, неподобство. Це тупотіння в коридорах прямо нестерпне. Що там, весь світ зібрався?

ІНКВІЗИТОР. Не весь, а його найкращі представники.

Пауза. Папа вже в повному орнаті.

ПАПА. В крайньому разі, нехай тільки покажуть йому знаряддя.

ІНКВІЗИТОР. Цього буде досить, ваша святість. Синьйор Галілей розуміється на знаряддях.

13.

22 червня 1633 року Галілео Галілей перед судом інквізиції зрікається свого вчення про рух Землі.

Цей день червневий скоро проминув,

А він для нас усіх важливим був.

З пітьми нічної раптом розум зринув,

Та цілий день простояв за дверима.

В палаці флорентійського посла в Римі. Учні Галілея чекають звістки. МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ і ФЕДЕРЦОНІ грають у нові шахи, ходячи через усю шахівницю. В кутку навколішки молиться ВІРДЖІНІЯ.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Папа не прийняв його. Кінець всяким науковим дискусіям.

ФЕДЕРЦОНІ. Остання надія була — папа. Він тоді в Римі йому правду сказав: ти нам потрібен. Тепер вони його мають.

АНДРЕА. Вони погублять його. Він не допише до кінця своїх "Розмов".

ФЕДЕРЦОНІ (потай зиркає на нього). Ти гадаєш?

АНДРЕА. Бо він ніколи не зречеться.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Коли вночі ото лежиш без сну, завжди тебе гризуть всякі думки. Сьогодні, наприклад, невідступно мене гризло: не слід було йому виїжджати з Венеції.

АНДРЕА. Але там він не мав змоги писати свою книгу.

ФЕДЕРЦОНІ. А у Флоренції він не зміг її опублікувати.

Пауза.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Я думав також, чи залишать йому камінчик, якого він скрізь носить у кишені. Його камінь доводу.

ФЕДЕРЦОНІ. Там, куди його відведуть, кишень не мають.

АНДРЕА (вигукує). Вони не посміють. Навіть, коли з ним це вчинять, він не зречеться. "Хто не знає істини, той просто неук. Але хто знає, а називає її брехнею, той — злочинець".

ФЕДЕРЦОНІ. Я теж не вірю в це, і не міг би пережити цього, але сила за ними.

АНДРЕА. Не все і силою візьмеш.

ФЕДЕРЦОНІ. А ні, мабуть.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ (стиха). Уже двадцять три дні як він у в’язниці. Вчора був останній допит. А сьогодні засідання. (Помітивши, що Андреа прислухається, голосно). Коли я відвідав його тоді, двома днями після декрету, ми сиділи отам, і він показав мені крізь вікно маленьку статую Пріапа коло сонячного годинника в саду, — ви можете його і зараз побачити, — і порівнював свою працю з сатирою Горація, в якій теж не можна нічого змінити. Він говорив про своє естетичне чуття, яке змушує його шукати правди. І згадав епіграф: "Hieme et aestate, et prope et procul, usque dum vivam et ultra". Він мав на увазі правду.

АНДРЕА (до маленького ченця). Ти розповів їм, як він стояв у "Колегіум Романум", коли вони перевіряли його трубу? Розкажи.

Чернець заперечливо хитає головою.

Він поводився, як завжди. Руки в боки, черево наперед і каже: звертаюсь до вашого розуму, панове! (Сміючись, передражнює Галілея).

Пауза.

(Про Вірджінію). Вона молить Бога, щоб він зрікся.

ФЕДЕРЦОНІ. Облиш її. Вона зовсім збилася з пантелику, відколи там розмовляли з нею. Вони викликали з Флоренції до себе її сповідника.

Входить СУБ’ЄКТ з палацу великого герцога Флоренції.

СУБ’ЄКТ. Синьйор Галілей незабаром буде тут. Можливо, йому потрібна буде постіль.

ФЕДЕРЦОНІ. Його відпустили?

СУБ’ЄКТ. Сподіваються, що перед судилищем інквізиції о п’ятій годині синьйор Галілей зречеться. Заблаговістить великий дзвін собору святого Марка, а дослівний текст зречення буде сповіщено прилюдно.

АНДРЕА. Не вірю.

СУБ’ЄКТ. Щоб уникнути всяких людських зборищ на вулицях, синьйора Галілея проведуть сюди через садову хвіртку поза палацом. (Виходить).

АНДРЕА (раптом голосно). Місяць — це Земля і не має власного світла. Так само й Венера власного світла не має, схожа до Землі і обертається навколо Сонця. Чотири супутники обертаються навколо планети Юпітер, яка знаходиться на висоті нерухомих зір і не прикріплена ні до якої сфери. Сонце є центром Всесвіту і зі свого місця не рухається, а Земля не є центром. Вона не непорушна. І все це показав нам він.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Силою не зробиш невидимим те, що вже побачили.

Мовчанка.

ФЕДЕРЦОНІ (поглядає на сонячний годинник у саду). П’ята година.

Вірджінія молиться голосніше.

АНДРЕА. Не можу більше чекати, чуєте! Вони стинають голову правді!

Закладає вуха, те саме робить і маленький чернець. Але дзвону не чути. Після паузи, заповненої молитовним бурмотінням Вірджінії, Федерцоні заперечливо хитає головою, інші опускають руки.

ФЕДЕРЦОНІ. Не чути. Вже після п’ятої три хвилини.

АНДРЕА. Він не піддається!

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Він не зрікається!

ФЕДЕРЦОНІ. Ні. О, яке щастя!

Обіймаються, сповнені щастям.

АНДРЕА. Отже: сила не бере. Вона не все може! Отже: дурість переможено, вона не є невразливою! Отже: людина смерті не боїться!

ФЕДЕРЦОНІ. Тепер настає справжній час пізнання. Це година його народження. Подумайте, що було б, якби він зрікся!

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ. Я не казав цього, але дуже побоювався. О, я маловір!

АНДРЕА. Я знав: він не зречеться!

ФЕДЕРЦОНІ. Тоді було б так, наче вранці знову повернулась ніч.

АНДРЕА. Наче гора сказала б: я — вода.

МАЛЕНЬКИЙ ЧЕРНЕЦЬ (плачучи, падає навколішки). Хвала тобі, Господи!

АНДРЕА. А нині все змінилося! Після довгих мук людина підводить голову і каже: я можу жити! Тільки один піднявся і мовив: — ні! А скільки завойовано!

В цю мить пролунав дзвін собору святого Марка. Всі стоять окляклі.

ВІРДЖІНІЯ (підводиться з колін). Дзвін святого Марка! Він не проклятий!

З вулиці долинає голос оповісника, який оголошує зречення Галілея.

ГОЛОС ГЕРОЛЬДА. "Я, Галілео Галілей, викладач математики і фізики у Флоренції, клятвено відрікаюсь того, чого я навчав: ніби Сонце є центром всесвіту і стоїть на своєму місці непорушно, а Земля не є центром і не є непорушною. Клятвено зрікаюсь, проклинаю і засуджую з чистим серцем і нелицемірною вірою всі ці помилки і єресі, так само, як усі інші помилки і кожну іншу думку, противну святій церкві".

Сутеніє. Коли знову настає світло, дзвін іще гуде, потім стихає. Вірджінія вийшла. Учні Галілея ще тут.

ФЕДЕРЦОНІ. Він ніколи не платив тобі як слід за твою роботу. Ти не міг собі ні купити штанів, ні опублікувати свої праці. Ти все терпів, бо "це потрібно було для науки"!

АНДРЕА (голосно). Нещасна та країна, що не має героїв!

З’являється ГАЛІЛЕЙ. За час процесу він майже невпізнанно змінився. Він чув слова Андреа. Кілька секунд чекає в дверях на привітання, але його нема. Учні сахаються від нього. Тоді він повільно і невпевнено, бо погано бачить, проходить наперед, де знаходить лаву і сідає.

АНДРЕА. Не можу дивитись на нього. Хай іде геть.

ФЕДЕРЦОНІ. Заспокойся.

АНДРЕА (кричить до Галілея). Винний бурдюк! Прожера! Врятував свою рідну шкуру? (Сідає). Мені погано!..

ГАЛІЛЕЙ (спокійно). Дайте йому води!

Маленький чернець приносить Андреа склянку води. Інші не звертають уваги на Галілея, що, прислухаючись, сидить на лаві. Здалеку чути знову голос оповісника.

АНДРЕА. Я вже можу йти... Поможіть мені тільки...

Вони ведуть його до дверей. В цю мить їх спиняє голос Галілея.

ГАЛІЛЕЙ. Ні! Нещасна та країна, якій потрібні герої.

Читання перед завісою:

"Хіба не ясно, що кінь, який має три або чотири лікті заввишки, впавши з висоти, поламає собі ноги, тоді як собака не зазнає шкоди; так само і кішка впаде навіть з висоти восьми або десяти ліктів і не пошкодить себе, ба, навіть цвіркун, що впаде зі шпиля башти, а мурашка з Місяця впавши, неушкоджені лишаться. І як дрібні травини відносно дужчі й міцніші за великих, то й менші рослини тримаються міцніш; дуб у двісті ліктів заввишки не міг би стримувати своє галуззя в тих же пропорціях, що маленький дуб, і природа не може створити коня завбільшки з двадцять звичайних коней, ні велетня десятикратної величини, не змінивши відповідно пропорції всіх членів, особливо кісток, які мусять бути понад міру зміцнені, пропорційно до більшої величини. Поширена думка, що великі й малі машини однаково витривалі, — очевидно є помилковою.

Галілей, Discorsi"

14.

1633-1642 рр. Галілео Галілей живе в заміському будинку поблизу Флоренції, до самої смерті лишаючись в’язнем інквізиції.

З тисяча шістсот тридцять третього року

аж до тисяча шістсот сорок другого —

тобто до самої смерті —

Галілей залишався церковним в’язнем.

Простора кімната, в ній стіл, шкіряний стілець, глобус. ГАЛІЛЕЙ, вже старий і напівсліпий, ретельно експериментує з маленькою дерев’яною кулькою на вигнутому дерев’яному жолобі. В передпокої сидить на варті ЧЕРНЕЦЬ. Стукіт у двері. Чернець відчиняє, заходить СЕЛЯНИН, приносить двох обскубаних гусей. ВІРДЖІНІЯ виходить з кухні. Їй вже під сорок.

СЕЛЯНИН. Звеліли віддати.

ВІРДЖІНІЯ. Від кого це? Я не замовляла гусей.

СЕЛЯНИН. Звеліли сказати: від проїжджого. (Виходить).

Вірджінія здивовано розглядає гусей. Чернець бере з її рук і недовірливо розглядає їх. Потім заспокоєно віддає назад, і вона, держачи їх за шиї, несе їх до Галілея у велику кімнату.

ВІРДЖІНІЯ. Якийсь проїжджий прислав тобі гостинця.

ГАЛІЛЕЙ. Що там таке?

ВІРДЖІНІЯ. Хіба ти не бачиш?

ГАЛІЛЕЙ. Ні. (Підходить). Гуси? Ім’я проїжджого відомо?

ВІРДЖІНІЯ. Ні.

ГАЛІЛЕЙ (бере гуску з її рук). Важка. Я б з’їв трошки гусятини.

ВІРДЖІНІЯ. Не може бути, щоб ти вже зголоднів. Ти ж щойно вечеряв. І що це знову з твоїми очима. Ти ж мусив бачити їх від столу.

ГАЛІЛЕЙ. Ти стоїш у затінку.

ВІРДЖІНІЯ. Я стою не в затінку. (Виносить гусей з кімнати).

ГАЛІЛЕЙ. Додай кмину і яблук.

ВІРДЖІНІЯ (до ченця). Нам треба послати по очного лікаря. Батько не зміг від столу побачити гусей.

ЧЕРНЕЦЬ. Треба раніш спитати дозволу монсеньйора Карпули. Він знову писав сам?

ВІРДЖІНІЯ. Ні. Він диктував свою книгу мені, ви ж це знаєте. У вас сторінки сто тридцять перша і сто тридцять друга, і це були останні.

ЧЕРНЕЦЬ. Він — старий лис.

ВІРДЖІНІЯ. Він нічого не робить проти приписів. Його каяття — щире. Я наглядаю за ним. (Дає ченцеві гусей). Скажіть на кухні, щоб печінки підсмажили з цибулиною і яблуком. (Вертається у велику кімнату). А тепер подбаємо про наші очі, покинемо цю кульку і продиктуємо трохи далі нашого щотижневого листа до архієпископа.

ГАЛІЛЕЙ. Я себе недобре почуваю. Прочитай мені дещо з Горація.

ВІРДЖІНІЯ. Лише на останнім тижні мені сказав монсеньйор Карпула, якому ми повинні бути дуже вдячні — ще оноді знов прислав овочів, — що архієпископ кожного разу питає його, як сподобались тобі запитання і цитати, які він тобі надсилає. (Підготувалась писати під диктування).

ГАЛІЛЕЙ. На чому я зупинився?

ВІРДЖІНІЯ. Фрагмент четвертий: що ж до позиції святої церкви в справі заколотів в арсеналі Венеції, то я цілком погоджуюсь зі ставленням кардинала Сполетті до бунтівних канатників...

ГАЛІЛЕЙ. Ага. (Диктує). Я цілком погоджуюсь зі ставленням кардинала Сполетті до бунтівних канатників, а саме, що краще в ім’я християнської любові до ближнього видавати їм юшку, аніж збільшувати їм платню за їхні корабельні та дзвонові канати. Оскільки мудрішим здається зміцнювати їхню віру, замість пожадливості. Апостол Павло каже: "Доброчинство ніколи не пропаде намарно". Як це тобі?

ВІРДЖІНІЯ. Чудово, батьку!

ГАЛІЛЕЙ. Як ти гадаєш, чи не можна прочитати в цьому якоїсь іронії?

ВІРДЖІНІЯ. О, ні, архієпископ відчує блаженство. Він такий практичний.

ГАЛІЛЕЙ. Покладаюсь на твою думку. Що там далі?

ВІРДЖІНІЯ. Чудовий текст: "Коли я кволий, тоді я сильний".

ГАЛІЛЕЙ. Ніякого тлумачення.

ВІРДЖІНІЯ. Але чому ж?

ГАЛІЛЕЙ. Що йде далі?

ВІРДЖІНІЯ. "... Зрозумійте, що любити Христа далеко ліпше, ніж будь-яке знання". Послання до Ефесян апостола Павла III, 19.

ГАЛІЛЕЙ. "Особливо дякую вашій еміненції за чудову цитату з послання до Ефесян. Спонуканий цим, я знайшов у неповторному творі "Наслідування Христа" ще таке: (цитує напам’ять) "Він, до кого промовляє вічне Слово, вільний від багатьох запитань". Чи можна мені при цій нагоді говорити про власні справи. Мені все ще дорікають, що я колись книгу про небесні тіла видав базарною мовою. Я зовсім не мав на меті пропонувати або схвалювати, щоб книги про значно важливіші предмети, як наприклад, богослів’я, видавались мовою продавців макарон. Звичайно доводять, що завдяки універсальності латини службу Божу всі народи правлять однією мовою. Але цей довід здається мені не дуже влучним, бо зухвалі глумливці можуть йому протиставити інший, а саме: жоден з цих народів тоді ні слова не зрозуміє. Охоче знехтую дешевою зрозумілістю святих істин. Латина, яка звучить з кафедри, захищає вічні істини церкви від цікавості невігласів і збуджує довір’я, коли вимовляється священиками з нижчих класів з місцевим акцентом. Ні, викресли це.

ВІРДЖІНІЯ. Все?

ГАЛІЛЕЙ. Все, після "продавців макарон".

Стукають у двері. Вірджінія йде до передпокою. Чернець відчиняє. Входить АНДРЕА САРТІ. Це вже людина середнього віку.

АНДРЕА. Добрий вечір. Я збираюсь покинути Італію, щоб зайнятись науковою роботою в Голландії, і мене попросили проїздом відвідати його, щоб мати змогу там розповісти про нього.

ВІРДЖІНІЯ. Не знаю, чи схоче він тебе бачити. Ти ніколи не приходив.

АНДРЕА. Спитай його.

Галілей розпізнав голос Андреа. Сидить нерухомо. ВІРДЖІНІЯ підходить до нього.

ГАЛІЛЕЙ. Це Андреа?

ВІРДЖІНІЯ. Так. Відіслати його?

ГАЛІЛЕЙ (після паузи). Приведи його.

ВІРДЖІНІЯ приводить АНДРЕА.

ВІРДЖІНІЯ (до ченця). Він безпечний. Він був його учнем. А тепер це його ворог.

ГАЛІЛЕЙ. Лиши нас самих, Вірджініє.

ВІРДЖІНІЯ. Я хочу послухати, що він розповість. (Сідає).

АНДРЕА (холодно). Як ся маєте?

ГАЛІЛЕЙ. Підійди ближче. Як живеш? Розкажи про свою роботу. Я чув, що вона з гідравліки.

АНДРЕА. Фабриціус з Амстердама доручив мені довідатись про ваше життя.

Пауза.

ГАЛІЛЕЙ. Я почуваю себе добре. Мені приділяють багато уваги.

АНДРЕА. Радий, що зможу повідомити, що ви почуваєте себе добре.

ГАЛІЛЕЙ. Фабриціус зрадіє, почувши це. А ти можеш йому сказати, що я живу з комфортом. Глибиною свого каяття я удостоївся такої прихильності своїх властителів, що мені дозволено в скромному обсязі і під духовним контролем вести наукові дослідження.

АНДРЕА. Так. Ми теж чули, що церква задоволена вами. Ваше повне підкорення вплинуло. Запевняють, ніби власті з задоволенням переконались, що відколи ви зреклися свого вчення, в Італії не опубліковано жодного твору з новими твердженнями.

ГАЛІЛЕЙ (прислухаючись). На жаль, є країни, які ухиляються від піклування церкви. Боюсь, що там розвиваються далі засуджені вчення.

АНДРЕА. Ваше зречення і там викликало радісні для церкви наслідки.

ГАЛІЛЕЙ. Правда?

Пауза.

Що чути про Декарта? З Парижу — нічого?

АНДРЕА. Дещо є. Після звістки про ваше зречення Декарт сховав у шухляді свій трактат про природу світла.

Тривала пауза.

ГАЛІЛЕЙ. Мене турбує доля деяких наукових друзів, яких я вів шляхом облуди. Їх навчило моє зречення?

АНДРЕА. Щоб мати змогу науково працювати, я хочу виїхати до Голландії. Бику не дозволено того, чого собі не дозволяє Юпітер.

ГАЛІЛЕЙ. Розумію.

АНДРЕА. Федерцоні знову шліфує лінзи в якійсь міланській лавці.

ГАЛІЛЕЙ (сміється). Він не знає латини.

Пауза.

АНДРЕА. Фульганціо, наш маленький чернець, припинив дослідження і вернувся в лоно церкви.

ГАЛІЛЕЙ. Так.

Пауза.

Моє начальство сподівається мого повного духовного одужання. Я роблю кращі успіхи, ніж можна було чекати.

АНДРЕА. Он як.

ВІРДЖІНІЯ. Хвала Господу.

ГАЛІЛЕЙ (гостро). Подивись до гусятини, Вірджініє.

Розгнівана Вірджінія виходить. По дорозі з нею заговорив чернець.

ЧЕРЕНЦЬ. Цей чоловік мені не до вподоби.

ВІРДЖІНІЯ. Він не страшний. Ви ж самі чуєте. (На виході). Ми одержали свіжий козячий сир.

Чернець іде за нею.

АНДРЕА. Я їхатиму цілу ніч, щоб завтра вранці перейти кордон. Я можу йти?

ГАЛІЛЕЙ. Не знаю, нащо ти прийшов, Сарті? Щоб схвилювати мене? Я живу обережно і обережно думаю, відколи опинився тут. Не без того, що часом берусь і за старе.

АНДРЕА. Я не хотів би вас хвилювати, синьйоре Галілео.

ГАЛІЛЕЙ. Барберіні казав, що це чіпляється, як короста. Він і сам не був вільний від неї. Я знову писав.

АНДРЕА. Так?

ГАЛІЛЕЙ. Я закінчив свою книгу "Розмови".

АНДРЕА. Як? "Розмови відносно двох нових галузей науки: механіки і законів падіння тіл"? Тут?

ГАЛІЛЕЙ. О, мені дають папір і пера. Моє начальство не дурне. Воно знає, що коли хвороба здавніє, її не вилікуєш за одну ніч. Вони бережуть мене від небезпечних наслідків, забираючи від мене сторінку за сторінкою.

АНДРЕА. О Боже!

ГАЛІЛЕЙ. Ти щось сказав?

АНДРЕА. Значить, вони дозволяють вам орати воду! Дають вам папір і перо, щоб ви заспокоїлись. Як могли ви писати взагалі, знаючи про такий наслідок?

ГАЛІЛЕЙ. О, я раб своїх звичок.

АНДРЕА. "Розмови" в руках ченців! Коли їх так жадібно чекають Амстердам, Лондон, Прага.

ГАЛІЛЕЙ. Звідси чую, як бідкається Фабриціус, вимагаючи свого фунта м’яса, а він же сидить в цілковитій безпеці в Амстердамі.

АНДРЕА. Дві нові галузі науки все одно що втрачені!

ГАЛІЛЕЙ. Але й Фабріціуса і ще декого безперечно порадує чутка, що я поставив на карту останні мізерні рештки своїх вигод, щоб зробити копію, поза власною, сказати б, спиною, потай від самого себе, на протязі останніх шести місяців, користуючись в ясні ночі останніми унціями світла.

АНДРЕА. У вас є копія?

ГАЛІЛЕЙ. Моя суєтність досі не давала мені її знищити.

АНДРЕА. Де вона?

ГАЛІЛЕЙ. "Коли око твоє досаждає тобі, вирви його". Той, хто писав це, більше розумівся на комфорті, ніж я. Гадаю, що це верх безумства, віддати її. Ні, раз я не зумів відійти подалі від наукової праці, то ви можете її мати. Копія лежить у глобусі. Якщо наважишся взяти її з собою в Голландію, то, звичайно, всю відповідальність за це візьмеш на свою шию. В разі чого, ти скажеш, що купив рукопис у незнайомця, який має доступ до оригіналу в святому офіціумі.

Андреа підходить до глобуса. Витягає звідти копію.

АНДРЕА. "Розмови"! (Перегортає сторінки рукопису). "Мій намір — викласти зовсім нове вчення про дуже давній предмет — рух. Шляхом експериментів я відкрив деякі його властивості, які варті того, щоб про них знали".

ГАЛІЛЕЙ. Якось треба було згаяти своє дозвілля.

АНДРЕА. Це стане основою нової фізики.

ГАЛІЛЕЙ. Сховай під куртку.

АНДРЕА. А ми думали, що ви перекинулись до них. І я найдужче обурювався проти вас.

ГАЛІЛЕЙ. Так і слід було. Я проповідував науку, а заперечував істину.

АНДРЕА. А оце міняє все. Все!

ГАЛІЛЕЙ. Правда?

АНДРЕА. Ви приховали істину. Приховали від ворога. І в галузі етики випередили нас на століття.

ГАЛІЛЕЙ. Скажи ясніше, Андреа.

АНДРЕА. Разом з усіма ми казали: "Він умре, а не зречеться". А ви прийшли з словами: "Я зрікся, але буду жити". "Ваші руки заплямовані", — сказали ми. Ви сказали: "Краще нехай будуть заплямовані, аніж порожні".

ГАЛІЛЕЙ. Краще заплямовані, аніж порожні. Це звучить реалістично. Звучить по-моєму. Нова наука — нова етика.

АНДРЕА. Я, я мусив це знати раніше за будь-кого. Мені було одинадцять, коли ви продали венеціанському сенатові телескоп, винайдений іншим чоловіком. А я бачив, яке безсмертне застосування ви для нього знайшли. Ваші друзі докірливо похитували головами, коли ви у Флоренції гнулись перед дитиною, а наука здобула собі аудиторію. Ви все сміялись з героїв. "Страждальці докучають мені", — казали ви.

"Злигодні йдуть від хибних обчислень". А ще: "Коли наражаєшся на перепони, то найкоротшою відстанню між двома точками буде крива".

ГАЛІЛЕЙ. Пригадую.

АНДРЕА. Тоді, в тридцять третьому, коли ви знайшли за потрібне зректись одної популярної тези вашого вчення, я мусив знати, що ви, власне, відійшли від безнадійної політичної бійки, для того, щоб далі посувати справу науки.

ГАЛІЛЕЙ. Яка полягає...

АНДРЕА. ...у вивченні властивостей руху, який є творцем машин; саме вони перетворять Землю на таке гарне житло, що від неба можна буде відмовитись.

ГАЛІЛЕЙ. Ага!

АНДРЕА. Ви виграли вільний час для того, щоб написати науковий твір, який одному вам під силу. Якби ви скінчили життя у вогняному ореолі на вогнищі, то переможцями стали б інші.

ГАЛІЛЕЙ. Вони й є переможці. І нема такого наукового твору, що його міг би написати лише один учений.

АНДРЕА. Чому ж ви тоді зреклися?

ГАЛІЛЕЙ. Я зрікся, бо побоявся фізичних мук.

АНДРЕА. Ні!

ГАЛІЛЕЙ. Мені показали знаряддя тортур.

АНДРЕА. Значить заздалегідь ви не мали плану.

ГАЛІЛЕЙ. Жодного.

Пауза.

АНДРЕА (голосно). Наука знає лише одне мірило цінності: внесок в науку.

ГАЛІЛЕЙ. Цей внесок я зробив. Ласкаво прошу в стічну канаву, брате мій по науці і кум по зраді! Ти їси рибу? У мене є риба. Але смердить не риба, а я. Я лише продаю, а ти покупець. О, книга, священний товар, перед яким не можна подолати спокуси! Побачиш її, і в роті набігає слина, в якій тонуть прокляття. Велика вавилонська блудниця, мерзенна смертовбивча тварина, багряна, вона розверзає чресла, — і все стає інакшим. Хай святиться наша шахрайська настрахана смертю співдружність, яка виправдовує все.

АНДРЕА. Страх смерті — властивий людям. Людські слабості не мають відношення до науки.

ГАЛІЛЕЙ. Хіба?! Мій любий Сарті, навіть у теперішньому моєму стані я почуваю себе спроможним дати вам кілька вказівок на те, що має відношення до науки, якій ви себе віддали.

Маленька пауза. Галілей, склавши руки на череві, говорить дидактичним тоном.

У години дозвілля, — а у мене їх чимало — я міркував над тим, що зі мною сталося, і думав, як до цього поставиться науковий світ, до якого я себе вже не зараховую. Навіть торговець вовною клопочеться не тільки про те, щоб дешевше купити і дорожче продати, а й про те, щоб торгівля вовною могла йти безперешкодно. З цього погляду мені здається, що розвиток науки вимагає особливої мужності. Наука оперує знаннями,

здобутими через сумнів. Здобуваючи знання про все і для всіх, наука прагне зробити скептиками всіх. Але князі, поміщики і духовенство держать більшість населення в райдужному тумані забобонів і старих слів, бо цей туман приховує махінації цих панів. Злидні, в яких скніє більшість людства, стародавні, як гори, і з висоти амвонів і кафедр вони оголошуються такими ж незрушними, як і гори. Наше новітнє мистецтво сумніву захоплює більшість людей. Вони вирвали нам з рук телескоп і спрямували його на своїх гнобителів. Ті себелюбні насильники, які пожадливо використовували для себе плоди науки, раптом відчули холодне допитливе око науки, спрямоване на тисячолітні, але штучні злидні. Виявляється, що їх можна усунути, якщо усунути гнобителів. Вони засипали нас погрозами і підкупом, якому кволі душі не могли опиратись. Але чи можемо ми відступитися від мас народу і залишитись ученими? Рухи небесних тіл стали проглядатися краще; рухи ж властителів все ще для народів незбагненні. Завдяки сумнівам виграно боротьбу за право обміряти небо; завдяки сліпій вірі римська господарка знов і знов програє свою боротьбу за молоко. Наука, Сарті, має справу і з тією і з іншою боротьбою. Людство, яке бреде наосліп в цьому тисячолітньому райдужному тумані забобонів і застарілих слів — занадто темне, несвідоме, щоб повністю розгорнути власні сили, — нездатне буде розвинути ті сили природи, що ви їх відкриваєте. Заради чого ви працюєте? Я стою на тому, що єдина мета науки — полегшити нужденне людське існування. А коли вченим, заляканим корисливими властителями, буде досить того, щоб тільки накопичувати знання заради самого знання, то така наука стане калікою, а ваші нові машини лише призведуть до нових злиднів. З часом ви зможете відкрити все, що може бути відкритим, але ваш поступ у науці буде лише відступом від людства. Безодня між вами і ним може стати колись такою глибокою, що ваш захоплений вигук про нове відкриття буде зустрінуто всесвітнім зойком жаху. Як учений я мав єдину в своєму роді можливість. За мого часу астрономія вийшла на ринки і майдани. За тих абсолютно виняткових умов стійкість однієї людини могла б викликати великі зрушення. Якби я вистояв, то вчені могли б скласти щось на зразок Гіпократової присяги лікарів, — урочисту присягу застосовувати своє знання виключно для блага людства! А так, як тепер, то найбільше, на що можна надіятись, —

це на породу винахідливих карликів, яких можна було б наймати на будь-яку роботу. До того ж я переконався, Сарті, що мені ніколи не загрожувала справжня небезпека. Протягом кількох років я був такий же дужий, як і мої властителі. Але я віддав можновладцям свої знання, щоб вони їх вживали, або не вживали, чи зловживали ними, — як їм заманеться — в їх власних інтересах.

З повною мискою в руках входить ВІРДЖІНІЯ і спиняється.

Я зрадив своє покликання. Людину, яка зробила те, що зробив я, не можна терпіти в лавах учених.

ВІРДЖІНІЯ. Зате тебе прийнято до лав віруючих. (Іде далі і ставить миску на стіл).

ГАЛІЛЕЙ. Правильно. А тепер час вечеряти.

Андреа простягає руку; Галілей бачить її, але не бере.

Ти сам тепер навчаєш інших. Чи можеш ти дозволити собі потиснути таку руку, як оця? (Іде до столу). Хтось, проїжджаючи через наше місто, надіслав мені гусей. Я все ще люблю попоїсти.

АНДРЕА. А тепер ви вже не думаєте, що настали нові часи?

ГАЛІЛЕЙ. Думаю. Бережися, коли з істиною під курткою проїжджатимеш через Німеччину.

АНДРЕА (не в силі піти). Щодо вашої оцінки автора, про якого ми говорили, я не зумію вам відповісти. Але не можу й погодитися з тим, що ваш убивчий аналіз лишиться вашим останнім словом.

ГАЛІЛЕЙ. Красно дякую, синьйоре. (Починає їсти).

ВІРДЖІНІЯ (проводжаючи Андреа). Ми не дуже охоче приймаємо колишніх відвідувачів. Вони хвилюють його.

Андреа йде. ВІРДЖІНІЯ вертається.

ГАЛІЛЕЙ. Як гадаєш, хто прислав цих гусей?

ВІРДЖІНІЯ. Не Андреа.

ГАЛІЛЕЙ. Може й ні. Яка ніч сьогодні?

ВІРДЖІНІЯ (коло вікна). Ясна.

15.

1637 р. Книга Галілея "Розмови" переходить італійський кордон.

Не забувайте, люди, чорний час,

Коли втікала за кордон від нас

Наука. Ми ж, полишені самі,

Йшли навмання, у неуцтві й пітьмі.

Тепер науки світло бережіть.

На користь, не на зло його несіть,

Щоб чорна буря вогняна

Колись не поглинула нас.

О так, всіх нас.

Маленьке італійське прикордонне містечко. Біля шлагбауму граються ДІТИ. АНДРЕА та його кучер ждуть, поки ПРИКОРДОННИКИ перевірять його папери. Він сидить на невеликій скрині й читає рукопис Галілея. За шлагбаумом стоїть дорожня карета.

ДІТИ (співають).

Марія край води сидить,

Її сорочечка смердить

Брудна, давно не прана.

Уже завіяла зима,

Вона сорочки не зніма:

Брудна, зате не драна.

ПРИКОРДОННИК. Чому ви покидаєте Італію?

АНДРЕА. Я вчений.

ПРИКОРДОННИК (до писаря). Пиши проти слів "причина виїзду" — вчений. Я повинен перевірити ваш багаж. (Починає перевіряти).

ПЕРШИЙ ХЛОПЧИК (до Андреа). Тут вам не слід сидіти. (Показує на хижку, перед якою сидить Андреа). Там, у цій хижі, живе відьма.

ДРУГИЙ ХЛОПЧИК. Стара Марина ніяка не відьма.

ПЕРШИЙ ХЛОПЧИК. Хочеш, щоб я тобі скрутив руку?

ТРЕТІЙ ХЛОПЧИК. Авжеж, що відьма. Вона ж ночами літає на мітлі.

ПЕРШИЙ ХЛОПЧИК. Чому ж, коли вона не відьма, ніхто в цілому містечку не дасть їй і глечика молока?

ДРУГИЙ ХЛОПЧИК. Як же вона може літати в повітрі? Цього ж ніхто в світі не може. (До Андреа). Хіба це може бути?

ПЕРШИЙ ХЛОПЧИК (показує на другого). Це Джузеппе. Він нічогісінько не знає, він не ходить до школи, бо в нього нема цілих штанів.

ПРИКОРДОННИК. Що це за книга?

АНДРЕА (не підводить очей від рукопису). Великого філософа Аристотеля.

ПРИКОРДОННИК. А хто це?

АНДРЕА. Він уже вмер.

Хлоп’ята, кепкуючи з Андреа, ходять навколо нього, удаючи, ніби читають книги.

ПРИКОРДОННИК (до писаря). Подивись, чи нема там чогось проти релігії.

ПИСАР (гортає сторінки). Нічого не знаходжу.

ПРИКОРДОННИК. Всі ці шукання ні до чого. Хто ж це отак напоказ повезе тобі щось таємне. (До Андреа). Підпишіть, що ми все перевірили.

Андреа нерішуче встає і, читаючи, іде разом з прикордонниками в сторожку.

ТРЕТІЙ ХЛОПЧИК (до писаря, показуючи на скриню). Тут іще щось є, бачите?

ПИСАР. Хіба цього раніш не було?

ТРЕТІЙ ХЛОПЧИК. Це чорт поставив. Це скринька.

ДРУГИЙ ХЛОПЧИК. Та ні, це проїжджого скринька.

ТРЕТІЙ ХЛОПЧИК. Я туди не пішов би. Вона зачарувала коней кучера Пассі. Після завірюхи я сам заглядав у стайню крізь дірку в даху і чув, як коні кашляли.

ПИСАР (збирався вже відчинити скриню, та завагався і повернув назад). Чортовиння якесь, га? Ну, ми ж і не можемо все перевірити... Коли б то ми з усім цим упорались?

АНДРЕА вертається з глечиком молока. Він знов сідає на скриньку і читає далі.

ПРИКОРДОННИК (іде слідом за ним з паперами. До писаря). Позакривай скриньки. Все у нас перевірене?

ПИСАР. Все.

ДРУГИЙ ХЛОПЧИК (до Андреа). Ви ж учений, скажіть самі: може людина літати в повітрі?

АНДРЕА. Почекай-но трохи.

ПРИКОРДОННИК. Можете проїжджати. (Кучер бере багаж. Андреа підводиться з скриньки, бере її і хоче йти). Стій. Що це за скриня?

АНДРЕА. Це книги. (Знов заглиблюється в рукопис).

ПЕРШИЙ ХЛОПЧИК. Це відьомські книги.

ПРИКОРДОННИК. Дурниці. Як вона може зачарувати скриньку?

ТРЕТІЙ ХЛОПЧИК. Їй же чорт допомагає.

ПРИКОРДОННИК (сміється). Ну, тут це не пройде. (До писаря). Відчини. (Скриньку відчинено. Незадоволено). Скільки їх тут!

АНДРЕА. Тридцять чотири.

ПРИКОРДОННИК (до писаря). І скільки ж ти з цим промарудишся?

ПИСАР (гортає книжки абияк). Всі вже друковані. Про свій сніданок і не думайте, а мені ж іще треба збігати до кучера Пассі, щоб стягти з нього подорожнє, поки не спродали з аукціону його хати. Коли ж мені упоратися з цими книжками?

ПРИКОРДОННИК. Еге ж, гроші треба стягти! (Штурхає ногою книги). Та що вже там такого написано! (До кучера). Їжджай!

Андреа з кучером, який несе скриню, переходять кордон. Там він ховає в дорожню сумку рукопис Галілея.

ТРЕТІЙ ХЛОПЧИК (показує на глечик, залишений Андреа). Ось! Дивіться!

ПЕРШИЙ ХЛОПЧИК. І скринька щезла! Бачите, що це був чорт?

АНДРЕА (обернувся). Ні, це був я. Учись дивитись як слід. За молоко заплачено, за глечик теж. Це для старої. Ага, я ще не відповів тобі, Джузеппе, на твоє запитання. На палиці не можна літати в повітрі. Треба до неї, принаймні, приробити машину. Але такої машини ще нема. Можливо, ніколи й не буде, бо людина занадто важка. Це, звичайно, поки що невідомо. Ми ж далеко не все знаємо, Джузеппе. Бо ми й справді стоїмо лише на самім початку.

В.СТУС

[ПРО П’ЄСУ Б.БРЕХТА "ЖИТТЯ ГАЛІЛЕЯ"]

Брехт розпочав роботу над п’єсою, коли в газетах з’явилось повідомлення про розщеплення атома урану. В умовах існування фашистської диктатури наукове досягнення німецьких вчених стало страшною загрозою для людства. Проблема набирає характеру соціального і водночас — чисто людськи — етичного. Брехт поєднує обидва плани, пише виразно, ми сказали б, інтелектуальну п’єсу з властивим авторові домінуючим логізмом, ніби вносячи в наукові діалоги п’єси той запал, який він (Брехт) виніс з лабораторії Нільса Бора.

Але проблематика п’єси значно ширша. Насамперед, це думки про тернисті шляхи духовної людської еволюції, про народність як категоричний імператив, про трагедію піонерів людського пошуку, про трагедію існування відчужених від людини сил, які, вивільнюючись з-під влади людини, починають своє ошелешливе існування.

Галілей відчуває естетичну насолоду від свого відкриття, що дослідно підтверджує гіпотезу Коперніка. Він сповнений нестримного оптимізму. Віра в людський розум, в логічність побудови фізичного і соціального світу робить його радісним вістителем істини. Але віднині все має бути інакше. Тим більше, коли — за трохи романтизованою бадьорою вірою Галілея — "старі часи минули і настав новий час. Ось уже сто років, як людство ніби все жде чогось" . Відтепер в цю нову епоху (як кожному

піонерові, йому епоха здається новою) , "навіть столітні діди вимагають, щоб юнаки кричали їм на вухо про нові відкриття". Цей жрець розуму, фанатично закоханий у свою ілюзійну віру, всюди бачить зримі сліди змін: "Там, де тисячоліттями гніздилась віра, тепер гніздиться сумнів. Всі кажуть: так, це написано в книгах, але ж дайте нам подивитись самим. З найповажнішими істинами тепер запанібата; піддають сумніву те, що раніше завжди було поза всяким сумнівом".

На цьому вихідному етапі своєї еволюції Галілей бачить необхідність єдності своїх наукових відкриттів і скасувань неба ("Сьогодні десяте січня шістсот десятого року. Сьогодні людство заносить у літописи: небо скасоване") з соціальними змаганнями трудящих мас. Тепер він бачить майбутнє астрономії в тому, що про неї говоритимуть навіть на ринках. Віднині простий люд, пізнавши його, Галілея, відкриття, зрозуміє: коли Земля не є центром всесвіту, то, певно ж, і віра в божу визначеність касти правителів — облудна так само. І Галілей це розуміє добре: "В містах — затісно, і в головах — теж. Є забобони, є й чума. Та тепер кажуть: так це є, але так не лишиться. Бо ж усе рухається, мій друже".

Він щиро вірить, що досить йому сповістити про своє відкриття — і все переміниться в здавненілих людських поглядах. "Я вірю в лагідну владу розуму, що керує людьми. Вони не можуть довго вистояти проти цієї влади… Знада, що йде від доказів, дуже велика. Їй піддається більшість, а з часом — піддадуться всі. Мислити — це одна з найбільших насолод людського роду".

Але Галілей скоро наражається на тисячі перешкод. Куратор прагне мати з наукової праці побільше зиску. Власті цікавляться наукою чисто по-ґендлярськи. Той же Куратор цинічно заявляє астрономові: "За ті знання, що ви продаєте, можна правити лише стільки, скільки вони дають прибутку покупцям". В устах добре вихованого шляхетного Куратора цей цинізм ще більше відтінений. Його ґендлярські торги перебиваються — про людське око — такими сентенціями: мовляв, поцінуйте ту величезну радість, з якою "наша республіка сприймає ваші думки, якими б сміливими вони не були!

Тут ви можете досліджувати! Тут ви можете працювати! Ніхто не стежить за вами, ніхто не гнітить вас!"

Брехт не боїться докладно з’ясовувати відмінність системи Птолемея від системи Коперніка. "Пропаганда мислення завжди приносить користь справі упосліджених, в якій би галузі вона не велась" — це святий принцип естетики Брехта.

І ось наукові суперечки про щойно відкриті Галілеєм чотири супутники Венери, що обертаються навколо неї, — набувають високого емоційного накалу. Сухий логізм наукового відкриття емоціоналізується завдяки тим суспільно-практичним висновкам, які з нього (відкриття) роблять інші люди.

Таких висновків у творі кілька:

1) революційні висновки про скасування неба і заодно з ним — папства. Цей висновок робить трудящий люд (згадаймо вертепні сцени вуличного театру або Ванні, власника ливарні);

2) точні, небезпечні для себе, висновки з цього відкриття робить папеж, звинувачуючи Галілея в найбільших смертних гріхах;

3) висновки Сагредо, який збагнув небезпечний для самого Галілея наслідок такого відкриття;

4) висновки маленького ченця, який абсолютно щиро (і справедливо) доводить Галілеєві, що нова коперніківська космогонія завдасть шкоди найбіднішому селюкові. Цей селюк жив з вірою в винагороду за важку земну юдоль, хай і на тому світі, а Галілей забирає в нього цю віру, вибиваючи її, наче стільця, з-під ніг завішуваного;

5) дуже оптимістичні, але значною мірою дуже нереальні висновки самого Галілея.

Сухо логічна, чисто наукова думка Галіея стає основою для зринання найбільших емоцій — відколи вона, ця думка, сягнула нижчих, практичних сфер людського існування. Таким чином, включається брехтівський механізм нових емоцій, типових для "доби науки", коли діалектично розгалужена система практичних "виходів" його думки на поверхню живого практичного інтересу мас стає локомотивом твору, випромінює з себе ядерну емоційну енергію.

І кожен з таких конфліктів доводиться драматургом до свого кінця. Стара, трохи логізована система компонування твору відкидається. Замість одного кульмінаційного шпиля виникає кілька. Це нагадує широке, по всій поверхні, клекотіння найглибших надр. Бога взято за роги. Головне тепер — аби не пустити з рук, аби втримати.

Суто наукові суперечки Галілея і Сагредо набирають високої емоційної напруги. Чотири рухомі супутники Венери, побачені в дозірну трубу, переконують обох у незаперечній істині: небесної тверді не існує. Небо скасоване. Але цей конфлікт (як і інші, раніше нами відзначені) вирішується процесуально. В даному разі виникає найбільша перешкода: в системі, яку обстоює Галілей, немає місця для Бога. І Сагредо, цей вірний і люблячий друг Галілея ("я люблю науку, але ще більше люблю тебе, мій друже" , з глибоким розпачем вигукує: "Нещасна та година, коли людина відкриває істину, вона засліплена в ту мить, коли повірить в розум людського роду… Невже ти думаєш, що Папа буде тебе слухати і визнавати, що ти маєш рацію, коли ти скажеш йому: він помиляється, тільки сам про те не знає?". Так говорив і спалений Джордано Бруно, і тому Сагредо запахло інквізиційним кострищем: "Допіру я на тебе дивився, ти стояв біля своєї труби і спостерігав ці нові зірки, і мені видалося, що я бачу тебе на кострі…"

Галілей висуває зустрічні контраргументи. "Адже й ченці люди, Сагредо. І вони піддаються владі доказів. Не забувай, що Коперник вимагав, щоб вони вірили в його підрахунки, а я вимагаю тільки, щоб вони вірили своїм очам. Коли істина надто слабка, щоб оборонятись, вона

мусить переходити в наступ. Я візьму їх за плечі і примушу дивитися в цю трубу".

Але Консіліум, який мусив збагнути очевидну істину Галілея, не вірить йому. За логікою членів папського Консиліуму, побачити в телескоп рухливі супутники Венери — то одна річ, принаймні, не така очевидна, як вичитати з Аристотелевого тексту відповідні місця про небесну твердь. Математик так і заявляє: "Шановний Галілею, коли-не-коли я читаю Аристотеля, хай то вам, непевно, і видається старомодним, і можете не сумніватися, що при цьому я довіряю своїм очам".

На цьому Консиліумі Кардинал заперечує Галілеєві ідеї виключно з гуманістичних міркувань: "Людина — вінець творіння; це знає кожна дитина. Людина — найдовершеніше і наулюбленіше створіння Господнє. Хіба б помістив Господь таке дивне створіння, плід таких чудотворних зусиль на якусь мізерну, дрібну і весь час кудись утікаючу грудку? Став би він слати свого сина хтозна-куди? І як можуть бути люди настільки розбещені, щоб вірити цим жалюгідним рабам своїх обчислювальних таблиць? Яке Господнє творіння дозволить подібне?" . Кардинал заходиться од злості, звинувачуючи Галілея, що той, живучи на Землі, "каляє своє гніздо". Зовні емоційні, його філіппіки порожні в собі. Його пафосність явно пасує перед жалким аналітизмом Галілея. Але останній, певна річ, програє. Двобій генія з інквізиторами від науки був дуже нерівним.

Ці самі думки, які висловлював кардинал, обстоює і маленький ченчик. Але мотиви його інші. Син бідних селян з Кампаньї, він, спостерігаючи фази Венери, думає про родину: "Їм живеться зле, але навіть в злигоднях для них існує певний порядок. Це порядок незмінних кругообігів у всьому: і в тому, коли підмітають долівку в домі, і в зміні пір року в оливкових садах, і в сплаті податків". І це почуття усталеного лиха, постійного горя тримає їх завдяки вже своїй постійності, навиклості. І для них стало б за велику муку збагнути помилковість їхньої важкої життьової основи. "Я бачу, як їхні очі наповнились страхом, бачу, як опускаються їх ложки на плиту вогнища, як вони чуються зрадженими

і скривдженими. Значить, нічиє око не почиє на нас, так вони кажуть. Значить, ми мусимо дбати про себе самі — темні, старі й немічні. Значить, ніхто не вготував для нас якоїсь іншої ролі, крім цієї земної, жалюгідної, на цій ось мізерній зірочці, зовсім несамостійній, навколо якої ніщо не обертається?"

Точно і психологічно переконливо (враховуючи специфічну, але безсумнівно гуманну точку зору маленького ченця) він доводить Галілеєві, що побачив у декреті святої конґреґації "благородне материнське співчуття, велику душевну добрість". Принаймні, ченцеві слова взяли Галілея за живе. Він захищається в той спосіб, що чесноти виснажених бідарів зросли на безплідному ґрунті панського визиску. Крім того, кидає Галілей, "моє почуття прекрасного не дозволяє, щоб фази Венери були відсутні в моїй картині світобудови", бо "сума кутів трикутника не може бути змінена на догоду курії". І найточніше він влучає в ціль, заявляючи, що "перемога розуму може бути лише перемогою розумних".

Таке партесне, многоголосе звучання істини є найбільшим джерелом емоційності брехтівської п’єси.

Галілей — це великий грішник. Саме — грішник. Але — великий. В тому вирі, який він викликав, йому належить роль, більша за нього: в ньому сконцентровані прогресивні тенденції науки, народних мас, що почали тяжіти до нового вчення про універсум. Але в часи найбільшого збурення народних мас Галілей починає вагатись. Його, загіпнотизованого точною логікою науки, дивує відсутність такої ж чіткої логіки у вчинках народних мас. Обурений, астроном кидає маленькому ченцеві: "Коли вони (бідарі — В.С.) не почнуть рухатись і не навчаться мислити, то нічого не зарадять їм і найкращі системи зрошування. До біса, я бачу божественне терпіння ваших людей, але де їх божественний гнів?". Він добре розуміє, що магістральні шляхи науки — в єдності з народом, бо "для нових думок потрібні люди, що працюють руками". Тому необхідно спонукати народ до думання. Незабаром "ті, що вирощують хліб, збагнуть: ніщо не рухається, коли його не рухати".

Але Галілей — людина досить земна, щоб жити самими ідеалами. Це визнає і сам астроном, дещо цинік, і його вороги. Папа каже; "Він схильний до земних насолод більше, ніж будь-хто інший з відомих мені людей. Він і мислить сластолюбно. Він не може відкинути ні старого вина, ні нової думки".

Галілей прагне діждати часу, коли "не доведеться озиратися як злочинцеві, кажучи, що два на два — чотири". Але в найвідповідальніший час його плоть починає обважнювати його дух . Після першого ж важкого іспиту Галілей починає співати іншої: "В цій країні кожен скривджений хоче, щоб я був його адвокатом, і саме там, де це мені зовсім не на користь. Я написав книгу по механіку всесвіту. Ось і все. А що з того роблять чи не роблять інші, мене не стосується". Дві прогресивні течії, що мали зіллятись, умогутнивши свій плин (наука і народний рух), так і не сходяться разом. І в останніх сценах Галілей болісно переживає свою зраду. Після свого зречення Галілей працює під постійним інквізиторським наглядом. Кожну його сторінку "Discorsi" (Розмов) перевіряє папська цензура. І тепер проривається болючий крик великого грішника: "Я вважаю, що єдина мета науки — полегшити важке людське існування. І коли вчені, залякані своєкорисними властителями, задовольнятимуться тим, що накопичуватимуть знання заради самих знань, то наука може стати калікою"... Більше того: всяке "просування в науці буде лише віддалянням від людства. І провалля між вами (Галілей звертається до Андреа як представника науки — В.С.) і людством може виявитись настільки великим, що колись ваш крик радості про нове відкриття буде зустрінуто загальним зойком жаху". Після свого гріхопадіння Галілей збагнув, що віднині в науці можна сподіватись лише на породу "вигадливих карликів, яких найматимуть, щоб вони служили будь-якій меті".

Тільки тепер, по короткій паузі, пізнавши наслідки свого відступництва, старий астроном збагнув: "Я віддав свої знання власть імущим, аби ті їх зужили, або не зужили, або зловжили ними — як їм заманеться — в їх власних інтересах". Брехтівський цикл "логічних доведень" закінчився. Висновки, які можна зробити з його твору,

виголошує сам Галілей. І не диво: він завжди бачив далі за інших, радів, коли інші страхалися, жахався, коли інші бадьоро розраджували. Він і тепер, таврований зрадою, зробить ці висновки найточніше, найаналітичніше. "Я був ученим, що мав безприкладні і неповторні можливості. Адже саме за мого часу астрономія вийшла на ринкові майдани. За цих цілком виключних обставин стійкість однієї людини могла б викликати великі зрушення. Коли б я вистояв, то вчені-природознавці могли б виробити щось подібне до гіппократівської присяги лікарів — урочисту клятву застосувати свої знання тільки на благо людства" .

І специфічна, але могутня емоційність твору Б.Брехта полягає в глибині зачеплених ним проблем, в чіткій їх постановці і точному правдивому розв’язанні.

* * *

В цій ситуації ми простежили тільки деякі з особливостей вияву емоційності конкретного художнього твору. Зрозуміло, що розглядаючи "Життя Галілея", ми намагалися показати функціонування деяких з джерел цієї емоційності в умовах суто "інтелектуального" тексту. Зовсім не було зачеплено питання художньої майстерності митця, яка дає змогу показати силу попередніх чинників. Побіжно відзначимо, що так само, як художня майстерність не може компенсувати втрат у темі, її пізнанні і партійно-філософському осмисленні, — так ця тема, глибина її пізнання й партійної оцінки не може бути виявлена без високого рівня майстерності.

Відтак кожне із згаданих нами джерел емоційності художнього твору зберігає свою "автономну" вагу, компенсувати яку майже неможливо за рахунок іншого.

Крім того, мусимо відзначити й велику рацію П.В.Симонова, коли він пише про те, що емоція не є "метою, сутністю чи призначенням мистецтва", що вона є лише безпомилковим показником ефективності

його (мистецтва — В.С.) впливу" . Саме це ми й намагалися довести своєю статтею.